ISSN 2414 9217

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Научно-практический журнал

№ 1 (09)
2018

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН
Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

№1 (09)
2018

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 0249 / МҶ аз 20 январи соли 2016 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2016 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад.

Муассис: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ

Сармуҳаррир:	**Азиззода У.А. - д. и. ҳ., профессор**
Муовини сармуҳаррир:	**Диноршоев А.М. - д. и. ҳ., профессор**
Котиби масъул:	**Салоҳидинова С.М. - н. и. ҳ.**

Ҳайати таҳририя:

Имомзода М.С.	**академики Академияи илмҳои ҶТ, д. и. ф., профессор**
Маҳмудзода М.А.	**академики Академияи илмҳои ҶТ, д. и. х., профессор**
Тоҳиров Ф.Т.	**академики Академияи илмҳои ҶТ, д. и. х., профессор**
Насриддинзода Э.С.	**д. и. ҳ., профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои ҶТ**
Авакян С.А	**д. и. ҳ., профессор**
Ализода З.М.	**д. и. ҳ., профессор**
Зоиров Ҷ.М.	**д. и. ҳ., профессор**
Нуриддинов Р.	**д. и. с., профессор**
Сотиволдиев Р.Ш.	**д. и. ҳ., профессор**
Золотухин А.	**д. и. ҳ., дотсент**
Сафарзода Б.А.	**д. и. ҳ., профессор**
Раҳмон Д.С.	**н. и. ҳ., дотсент**
Ҷамшедов Ҷ.Н.	**н. и. ҳ., дотсент**
Камолзода И.И.	**н. и. ҳ., дотсент**
Павленко Е.М.	**н. и. ҳ., дотсент**

Муҳаррирони илмӣ ва мусаҳҳеҳон:
Сафарзода Н.Р., Сидов Х.М.

ISSN 2414 9217

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
Научно-практический журнал

1 (09) выпуск
2018

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан за № 0249 / МҶ от 20 января 2016 года

Журнал выходит с 2016 года. Издается 4 раза в год

Учредитель: Таджикский национальный университет

Главный редактор: **Азиззода У.А., д. ю. н., профессор**

Заместитель главного редактора: **Диноршоев А.М., д. ю. н., профессор**

Ответственный секретарь: **Салохидинова С.М. к. ю. н.**

Члены редколлегии:

Имомзода М.С.	**академик Академии наук РТ, д. ф. н., профессор**
Махмудзода М.А.	**академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор**
Тахиров Ф.Т.	**академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор**
Насриддинзода Э.С.	**д. ю. н., профессор, член-корреспондент, Академии наук РТ**
Авакьян С.А	**д. ю. н., профессор**
Ализода З.М.	**д. ю. н., профессор**
Зоиров Дж.М.	**д. ю. н., профессор**
Нуриддинов Р.	**д. п. н., профессор**
Сативалдыев Р.Ш.	**д. ю. н., профессор**
Золотухин А.	**д. ю. н., доцент**
Сафарзода Б.А.	**д. ю. н., профессор**
Рахмон Д.С.	**к. ю. н., доцент**
Джамшедов Дж.Н.	**к. ю. н., доцент**
Камолзода И.И.	**к. ю. н., доцент**
Павленко Е.М.	**к. ю. н., доцент**

Научное редактирование и корректура:
Сафарзода Н.Р., Сидов Х.М.

ISSN 2414 9217

Мундарича – Содержание

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Сафарзода Б.А.	Таъсири стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ба қонунгузории миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон	**5**
Крупеня Е.М.	Права человека в контексте деятельностного подхода в глобальной культурологии	**10**
Борисова Н.Е.	Значение Конвенции ООН «о правах ребенка» для развития российского законодательства о детях	**19**
Миралиев И.Қ.	Назаре ба мафҳум ва предмети илми ҳуқуқи инсон	**24**
Сангинов Д.Ш.	Право человека на охрану здоровья в контексте международно-правовых норм	**31**
Искандаров Ш.Ф.	Сравнительный анализ специализированных правозащитных институтов	**37**
Саиданваров Қ.Ҷ.	Ҳимояи судӣ ва маъмурии ҳуқуқи гурезаҳо	**43**

БАХШИ ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ – СТРАНИЦЫ ПРАВОВОЙ ИСТОРИИ

Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ.	Рушди андешаи ҳуқуқи инсон дар сарзамини таърихии тоҷикон (аз асри 7 мелодӣ то ибтидои асри 20)	**50**
Мизробов Ш.Ш.	Инкишофи ҳуқуқи кӯдак дар тамаддуни зардуштӣ	**57**
Хайруллоев Ф.С.	Правовое положение беженцев согласно с исламско-правовыми ценностями	**66**

ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА

Рахмонзода Ш.К.	Проблемы прав человека и устойчивое развитие	**73**
Хоҷамуродов Д.Г.	Баъзе масъалаҳои ҳифзи саломатии инсон дар хизматрасонии байторӣ	**77**
Саидов Ҳ.М.	Нақши санадҳои байналмилалӣ ва миллӣ дар амалишавии ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ	**83**
Рауфов Ф.Х.	Дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ чун ҳуқуқҳои бунедии инсон: мушкилоти марбут ба таъмини амалии онҳо	**91**

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Раҳмонзода Ш.К., Бобохонов Ф.А.	Иштироки кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона	**106**
Бухориева С.	Нақши санадҳоиҳуқуқии байналмилалӣ дар таъмини баробарҳуқуқии мардону занон дар ҷомеа	**112**
Абдулхайрзода Ҷ.	Нақши Эъломияи умумии ҳуқуқи башар дар таҳкими ҳуқуқи кӯдак	**116**
Асрорзода З.	Татбиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар таъмини адолати судӣ	**121**
Файзализода Б.Ф.	Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ва инкишофи ҳуқуқи инсон ба таҳсил	**129**
Одиназода С.В.	Кафолати озодии виҷдон ва эътиқоди динӣ дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар	**134**
Тохирова Н.А	Дискуссионые вопросы относительно ценностного понимания прав человека	**137**

Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека» **141**

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

ТАЪСИРИ СТАНДАРТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲУҚУҚИ ИНСОН БА ҚОНУНГУЗОРИИ МИЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Сафарзода Б.А.,
профессори кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Фишурда. Стандартҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон – ин меъёрҳои муосири ҳуқуқи байналмилалӣ, ки талаботҳои умумидемократӣ ва ӯҳдадориҳоро дар давлат пешбинӣ менамояд, ки бодарназардошти махсусияти сохтори конститутсионии худ, инкишофи иқтисодиву иҷтимоӣ ва ғайра мебошад, ки дар низоми ҳуқуқӣ таҷассум ебад ва мушаххас гардонида шавад.

Калидвожаҳо: стандартҳои байналмилалӣ, санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ, ҳуқуқи инсон, фарҳангӣ ҳуқуқӣ, стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон, арзиши ҳуқуқӣ.

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА НА НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Сафарзода Б.А.,
профессор кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Аннотация. Международные стандарты прав человека – это нормы современного международного права, предусматривающие общедемократические требования и обязанности для государств, которые они, учитывая особенности своего конституционного строя, национального и экономического развития и т. д., должны воплотить и конкретизировать в своих правовых системах.

Ключевые слова: международные стандарты, международно-правовые акты, права человека, правовая культура, международные стандарты по правам человека, правовая ценность.

THE IMPACT OF INTERNATIONAL STANDARDS ON HUMAN RIGHTS ON THE NATIONAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Safarzoda B.A.,
Professor of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty of the Tajik National University, Doctor of Legal Sciences

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Annotation. International standards of human rights are norms of modern international law, providing for General democratic requirements and obligations for States, which they must, taking into account the peculiarities of their constitutional system, national and economic development, etc., translate and concretize in their legal systems.

Keywords: International Standards, International Legal Acts, human Rights, Legal Culture, International Human Rights Standards, Legal Value.

Яке аз вижагиҳои рушди ҷомеа дар марҳилаи навин ин равандҳои ҷаҳонишавӣ мебошанд, ки ҳама кишварҳои ҷаҳонро фаро гирифта, қолабҳо ва намунаҳои ҳамгунсозӣ ва стандартизатсияи сартосариро дар ҳама паҳлуҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ тавлид карда истодааст. Ин раванд равияи нисбатан нав дар илми ҳуқуқшиносиро, ки «ҳуқуқи инсон» ном гирифтааст, бе таъсир нагузошта, имрӯз аллакай стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ташаккул ёфтаанд [8].

Ҳуқуқи инсон ва эътирофу эҳтироми онҳо имрӯз дастовард ва арзиши умумибашарӣ аст. Эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои асосии инсон ҳамчун принсипи асосии ҳуқуқи байналмилалӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ эътироф шудааст ва ягон давлати мутамаддин ин принсипро истисно карда наметавонад. Номгӯи муосири ҳуқуқу озодиҳои инсон, ки дар санадҳои байналмилалӣ дарҷ карда шудаанд, натиҷаи рушди тӯлонии стандартҳое ба ҳисоб меравадн, ки онҳоро ҷомеаи муосир эътироф ва қабул кардааст [3, с. 104].

А.И. Ковлер дар асари худ «Антропология права» ин масъаларо таҳлил намуда, мегӯяд: «Қабули шумораи зиёди санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон баъд аз анҷоми Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ ин инқилобе дар ҳаёти ҳуқуқии инсон ба шумор меравад, ки бори нахуст дар таърих ӯро мавҷудоти универсалӣ эълон намуд. Акнун шахсияти инсон бо сарҳадҳои давлат маҳдуд намешавад. Инсон аз нигоҳи ҳуқуқӣ занҷирҳои давлатро канд. Чуноне ки қаблан занҷирҳои ҷамоа, авлод ва қабиларо канда буд. Акнун ҳуқуқҳои инсон ченаки ҷаҳонӣ шуданд. Ченаке, ки арзишмандии худи ҳуқуқ бояд дар бастагӣ бо он баҳо дода шавад» [4, с. 375].

Дар ҳақиқат имрӯз ҳуқуқи инсон ва стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар доираи санадҳои зиёди ҳуқуқии байналмилалӣ нисбат ба кишварҳои аъзо ё ҳамроҳшуда як қатор уҳдадориҳоро пешбинӣ менамоянд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чун қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳон дар Конститутсияи худ инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро арзиши олӣ эълон кардааст.

Ҳамчунин қ. 1 м. 14 Конститутсия муқаррар менамояд, ки ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд [5, с. 8].

Санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофшуда мутобиқат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд [5, с. 6].

Вобаста ба меъёрҳои номбурда аз рӯзҳои аввали Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон то ба имрӯз кишвари азизамон ба як қатор санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ расман ҳамроҳ шуда, ҳамроҳшавӣ ба баъзе аз онҳо дар раванди омӯзиш қарор доранд. Масалан, чанде пеш дар рӯзҳои иди Наврӯз Президенти муҳтарами кишвар, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар бинои Соз-

мони милали муттаҳид зери Конвенсияи СММ оид ҳуқуқи маъюбон имзо гузоштанд.

Манзурамон аз гуфтаҳои боло он аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамроҳ шудан ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ва эътирофи стандартҳои байналмилалӣ дар ин соҳа иҷроиши як қатор ӯҳдадориҳои байналмилалиро ба зимма гирифта, қонунгузории миллии худро ба он ҳамгун сохтааст. Меъёрҳои зиёди қонунгузории миллии кишварро дар соҳаҳои гуногун мисол оварда метавонем, ки маҳз бо таъсири стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ё мувофиқи иҷроиши ӯҳдадориҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон вориди низоми ҳуқуқии кишвар шудаанд.

Ин раванд паҳлуҳои зиёди мусбӣ дорад. Аз ҷумла, қонунгузории миллии кишварро бо стандартҳои байналмилалӣ ҳамгун месозад, қонунгузориҳои кишварҳои алоҳидаро яксон мекунад, талаботи ҳуқуқиро оид ба падидаҳои муайян якхела мекунанд ва ғ. Бояд қайд кард, ки стандартҳои байналмилалӣ на ҳамавақт ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро пурра таъмин карда метавонанд [2, с. 49]. Аммо ин раванд аз олимон, пажуҳишгарон, намояндагони мақомоти давлатӣ ва фаъолони ҷомеаи шаҳрвандӣ зиракии хоса ва ҳушмандии даҳчандро талаб мекунад. Чунки новобаста аз таъкидоти пайваста дар бораи он ки инсонҳо дар саросари ҷаҳон як хел ҳуқуқ доранд, таҷриба нишон медиҳад, ки инсонҳо, арзишҳо ва фарҳангҳо гуногунанд. Гузашта аз ин арзише, ки дар як фарҳанг қариб ки муқаддас ҳисобида мешавад, фарҳанги дигар онро на арзиш, балки то андозае *антипод* ё «зиддиарзиш» мешуморад. Ин аксиома аст, ниёз ба исбот надорад, ин падидаро дар илми ҷомеашиносӣ «релятивизми фарҳангӣ» меноманд…

Аз ин ҷо зиддияти асосӣ сар мезанад. Сухан сари он меравад, ки гуногунфаҳмии арзишҳо ҳамчун василаи нав дар ҷангҳои фарҳангӣ корбурд шуда истодааст. Таҳлили қиссаҳои алоҳидаи политтехнологҳо оид ба «дастовард»-ҳояшон далолат аз он медиҳад, ки арзишҳои фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ ҳамчун «дом» истифода мешаванд. Доме, ки халқияту миллат ва давлатҳои алоҳидаро ба комӣ нобудӣ кашида, миллионҳо одамонро қурбон намуд. Онҳо бар он таъкиданд, ки таблиғи арзишҳои фарҳангиву ҳуқуқие, ки ба бунёди миллат, мағзи устухони халқ хос нест, метавонад мардумро ба шӯр хезонад, балво барпо кунад. Арзишҳо дар ин мавридҳо ҳамчун армони дастнорас истифода шуда, дар ҷомеа хаосро ба вуҷуд меорад. Хаосе, ки идора мешавад. Хаосе, ки сенария дорад. Дар силсилаинқилобҳои «Баҳори араб» маҳз ҳамин сенария мавриди корбурд қарор гирифт. Вобаста ба фарҳанги мардуми алоҳида ин сенария аз чанд фаза ё марҳила иборат буда метавонад.

Фазаи якум – «Inflation of cultural values» ё «Inflation of legal values». Ин марҳила фазаи аввал буда, чи хеле ки аз номаш бармеояд, инфлятсия ё беқурбшавии арзишҳои фарҳангӣ ё ҳуқуқиро дар назар дорад. Яъне дастандаркорон арзишҳои побарҷои фарҳангиву ҳуқуқии мардумро бояд беқурб кунанд. Бояд гуфт, ки дар ин фаза вобаста ба вижагиҳои мардум ва ҷамъият арзишҳои гуногун мавриди нишон қарор мегиранд. Дар мавриди арабҳо аз беқурбкунии ҳамагӣ се арзиш кор гирифтаанд:

1. Серфарзандӣ;
2. Побанди андешаҳои динӣ будани ҷомеа ва давлат;
3. Озодии шахсӣ.

Беқурбкунии ин арзишҳо то андозае густурда ва тарҳрезишуда пиёда гардид, ки дар давоми ҳамагӣ чанд сол серфарзандӣ дар ин кишварҳо сарчашмаи бадбахтии оила ва камбизоатии онҳо баҳо дода шуд. Ҳатто дар Миср лоиҳаи қонун дар бораи маҳрум кардани оилаҳои серфарзанд аз таъминоти иҷтимоии давлатӣ дар сатҳи парламент масъалагузорӣ карда шуд. Андешаҳои динӣ ва дингаро будани давлату ҷамъият низ мавриди нишон қарор гирифтанд. Баъзе маҳдудиятҳо дар озодии бемаҳдуди шахсии инсонҳо вобаста ба анъанавӣ будани ҷомеа бошад, маҳаки асосии расидан ба мағзи ҷаво-

нон шуморида шуд ва он «самара» низ дод.

Фазаи дуюм – «Change of cultural values» ё «Change of legal values». Дар ин марҳила, аллакай ивази арзишҳои фарҳангӣ ё ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешавад. Дар ин фаза арзишҳо чунон бояд бозтоб гарданд, ки мояи ихтилоф шаванд. Масалан, пешниҳоди варианти зиндагии камфарзанд ё бефарзанд дар оилаи арабӣ мояи ихтилоф миёни миллионҳо оилаҳои серфарзанд гардид. Пиёда кардани андешаҳои динситезӣ дар ҷомеаи анъанавии динӣ бошад, ба Худову банда маълум. Дар ин раванд нишони сеюм самараи бештар дод. Яъне озодиҳои шахсӣ. Маълум аст, ки дар дунёи араб озодиҳои шахсӣ бинобар суннатӣ будани ҷомеа ба маҳдудиятҳо гирифтор буданд. Аммо онҳо мақсаднок баҳри ҳимояи зиндагии анъанавӣ ва ҳифзи ахлоқ ва образи рафтору кирдор ҷорӣ шуда буданд. Онҳо гуфтан мумкин аст, ки кафили суботу осоиштагии ҷомеа ва давлат баромад мекарданд. Аммо пешниҳодҳои алтернативӣ дар намуди озодиҳои шахсии навъи арупоиву амрикоӣ ба ҷавонони сершумори араб (аудиторияи мақсаднок маҳз ҷавонон буданд) бисёр ҷолиб бозтоб гардид. Таблиғи ҳаёти шабонаи «ҷавонӣ» аз рӯйи стандартҳои Аврупо ва Амрико, дискоклубҳо, пешкаши образи алтернативии зиндагии оилавӣ, воситаҳои машруботӣ ва сафобахши кимиёвӣ, муносибатҳои бетартиби ҷинсӣ бидуни побандӣ бар никоҳ, ҳатто ҳамҷинсгароӣ намунае аз шумораи зиёди арзишҳои пешкашшуда буданд.

Ниҳоят **Фазаи сеюм – Revolution.** Марҳилаи сеюм, акнун инқилоб буд. Инқилоби «Баҳори араб», ки миллионҳо гулҳои баҳории мардуми арабро хазон ва решакан кард.

Дар бораи истифодаи арзишҳои фарҳангӣ, арзишҳои ҳуқуқӣ, дастовардҳои демократӣ ҳамчун василаи асосии барангехтани низоъ дар ҷомеаҳо ва давлатҳои гуногун дар таърихи навини ҷаҳон (ду даҳсолаи охир) аз ҷониби ҳуқуқшиносон, фарҳангшиносон, ҷомеашиносон, сиёсатшиносон ва муҳаққиқони дигар асарҳо офарида шудаанд ва табиист, ки дар ин ҷо баҳс зиёд аст. Хонандаи гиромӣ метавонад, ки барои ҳарчи бештар ошноӣ пайдо кардан бо таъсири ҷаҳонишавӣ ба фарҳанги миллӣ, арзишҳои миллӣ ва рӯзгори мардум ба асарҳои А.Ғ. Холиқов [15], Э.С. Насурдинов [7], Д.С. Сафаров [9], А.М. Диноршоев [1], И.Қ. Миралиев [6], Ҷ. Саъдизода [10, с. 110-114; 11, с. 170-175; 12, с. 51-54; 13, с. 81-84; 14] рӯ орад.

Имрӯз таблиғу ташвиқи баъзе арзишҳои бегона ҳамчун воситаи таъмини озодии мутлақи шахс дар ҷомеаи Тоҷикистон низ ба гӯш ва ба назар мерасанд. Аммо таҷрибаи талхи таърихи навини давлатҳо кифоя аст, ки ба ҳар банди алло чун мор назар кунем. Ҳол он ки «захми бадани моргазидаи» миллати мо то ҳол аз худ нишон мондааст.

Дар ин росто моро мебояд ҳар як «арзиш»-и таблиғшавандаро аз ғалбери манфиатҳои миллӣ ва андешаҳои пазиро бехта, аз гуфтаҳои назарфиребона пок карда, созгор будани онро дар мағзу устухони мардуми тоҷик омухта, баъд пешкаши мардум кунем. Дар ин кор меъёри Конститутсияи кишвари азизамон, ки дар м. 14-и худ сарҳади ҳуқуқу озодии инсонро муайян кардааст, дастёр ва раҳнамои мо хоҳад буд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсонро арзиши олӣ эълон намуда, ҳамзамон дар доираи ҳамон стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон сарҳади паҳншавии онҳоро муқаррар менамояд, ки чунинанд: таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофиаи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳатии аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ [5, с. 8].

Бо истифода ҳамагӣ аз ду нишондиҳандаи овардаи конститутсионӣ, яъне «ахлоқи ҷомеа» ва «сиҳатии аҳолӣ» мо метавонем пеши роҳи кӯчиши арзишҳои бегонаи беарзиш, ҳуқуқу озодии бебаркаш, индивидуализми зоологӣ, инженерияи

иҷтимоӣ, гардишҳои 180-градуса дар аксиология, таҳаммулпазирии ифротӣ ва дигар падидаҳои навбофтаро гирем...

Адабиет:

1. Диноршоев А.М.Права человека в истории общественной мысли: монография. - Душанбе, 2013.
2. Искандаров Ш.Ф. К вопросу о понятии гарантий прав человека // Правовая жизнь. – Душанбе, 2018. – №1 (21).
3. Искандаров Ш.Ф. Омбудсмен как национальный институт по правам человека // Вестник ТНУ. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2014. - №3/8 (150.
4. Ковлер А.И. Антропология права: учебник для вузов. - М.: НОРМА, 2002.
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
6. Миралиев И.Қ. Правовое государство и права человека: монография. – Душанбе: Сино, 2015.
7. Насурдинов Э.С. Правовая культура: монография / Э.С. Насурдинов; [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – М.: Норма, 2014.
8. Сафарзода Б.А. Международные стандарты в области прав человека: история и современность: монография. – Душанбе: Эр-граф, 2016.
9. Сафаров Д.С. Права человека и глобализация в контексте исламской правовой культуры / Отв. ред. А.Г. Халиков. – Душанбе: Офсет Империя, 2014.
10. Саъдизода Дж. Законодательная политика в сфере прав человека и ее роль в формировании культуры прав человека. // Государствоведение и права человека. Научно-практический журнал. Издательства юридического факультета ТНУ. №1 (1). Душанбе, 2016.
11. Саъдизода Дж.К вопросу о классификации культуры прав человека // Вестник педагогического Университета – издание ТГПУ им. Садриддина Айни, серия общественных, гуманитарных и филологических наук. – Душанбе, 2013. – №6 (55), часть 2.
12. Саъдизода Дж. Культура прав человека как государственная гарантия обеспечения прав и свобод человека (на тадж. яз.) // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. Часть 2 №3/7 (124). Душанбе: «Сино», 2013.
13. Саъдизода Дж. Правовая культура и культура прав человека: теоретический анализ (на тадж. яз.) // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. – №3/7 (99). – Душанбе: «Сино», 2012.
14. Саъдизода Ҷ. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: дис. ... н.и.ҳ. – Душанбе, 2017.
15. Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2013.

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА В ГЛОБАЛЬНОЙ КУЛЬТУРОЛОГИИ

Крупеня Е.М.,
доцент кафедры теории и истории государства и права юридического института ГАОУ ВО МГПУ (г. Москва), кандидат юридических наук, доцент
E-mail: Krupenyaem@yahoo.com

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Аннотация. Права человека анализируются как явление, которое, в силу своей сложной онтологии, может корректировать содержания смежных понятий юриспруденции (публично-правовая активность гражданина, статусное публичное право и др). Пролетаризируются некоторые вопросы, решение которых с использованием ресурсов деятельностного подхода в культурологии может способствовать пониманию социально-правового механизма действия прав человека и транзиту их ценностей в социальную практику.

Ключевые слова: права человека, субъект прав человека, правовое существо, источники прав человека, правосознание, правовая активность, статус гражданина, политические права, правовая культура

ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА МУНОСИБАТ БА ОН ДАР ФАРҲАНГШИНОСИИ ҶАҲОНӢ

Крупеня Е.М.,
дотсенти кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи Донишкадаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи шаҳрии омӯзгории Москва, номзади илмҳои ҳуқуқ
E-mail: Krupenyaem@yahoo.com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Фишурда. Ҳуқуқи инсон ҳамчун як падидаи таҳлилшудаест, ки метавонад мазмуну моҳияти илми ҳуқуқшиносӣ, фаъолияти шаҳрванд, мавқеи қонунҳои давлатро муайян намояд. Барои ҳалли баъзе аз масъалаҳо метавон аз захираҳои тадқиқшудаи фарҳангӣ, иҷтимоиву ҳуқуқӣ ва амалияи ҷамъиятӣ истифода намуд.

Калидвожаҳо: ҳуқуқи инсон, субъекти ҳуқуқи инсон, шахси ҳуқуқӣ, сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон, ҳуқуқэҷодкунӣ, фаъолияти ҳуқуқӣ, мавқеи шаҳрванд, ҳуқуқҳои сиёсӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ.

HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF DEJATELNOSTNOGO APPROACH TO GLOBAL CULTURAL STUDIES

Krupenya E.M.,
Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Law Institute of GAOU IN MSPU (Moscow), Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

E-mail: Krupenyaem@yahoo.com

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Abstract. Human rights are analyzed as a phenomenon that, by virtue of it's complex ontology, can correct contents of related concepts of jurisprudence (the public-legal activity of the citizen, the status public law, etc). Some issues are being proletarianized, the solution of which, by using the resources of the activity approach in cultural studies, can contribute to the understanding of the socio-legal mechanism of action of human rights and the transit of it's values into social practices.

Keywords*:* Human Rights, the Subject of Human Rights, a Legal Entity, Sources of Human Rights, Legal Awareness, Legal Activity, Citizen Status, Political Rights, Legal Culture.

Гипотеза статьи состоит в обосновании тезиса о важности разработки теории прав человека как метанаучной проблемы современности – периода постмодерна, в единстве с достижениями социогуманитарной сферы научной рациональности. Свой вклад в разрешение этой задачи в состоянии внести и обладающая значительным эвристическим потенциалом глобальная культурология.

Методологически исследование сохраняет общие установки субъектоцентризма (персоноцентризма), субъектно-личностные ориентации.

Поводом для подготовки данной статьи является появление в публичном пространстве большого объема информации [4] о том, как должен быть организован процесс избрания Президента РФ в марте 2018 г. и какого участия ожидают при этом от граждан. Это вполне объяснимо, поскольку с сентября 2017 года – периода проведения выборов в национальный парламент РФ – Россия находится в новом избирательном цикле. А выборы Главы российского государства имеют для страны значение, которое трудно переоценить. Тем не менее, подчеркнем, что сама процедура выборов Президента возможно лишь при участии граждан государства, поэтому и оправданы определенные ожидания активности граждан, их деятельного участия со стороны и государственных, и общественных институтов. Тем более, что социально-политическая природа правового положения – статуса гражданина – обусловлена, во-первых, фактическим положением гражданина как члена государственно-организованного сообщества, во-вторых, его функций (ролью) – предписываемого государством и одновременно ожидаемого от гражданина поведения и в соответствии с реальной значимостью его публичной деятельности для общества и государства, положением этой деятельности в шкале общественных ценностей.

Хорошо известно, что Основной закон РФ, закрепляя конституционно-правовую основу статуса гражданина [1; 209-228], интегрирует и права человека. Причем в том виде, в котором они признаны международным сообществом и закреплены в международных источниках прав человека универсального характера. Права человека как нравственное политико-правовое явление [2; 19-21] существенно корректирует представление о статусе гражданина – субъекта публичных правоотношений, поскольку характерные черты всей системы прав человека придают качественную определенность статусу граждан в публичном праве, главным образом, через группу политических прав гражданина.

Субстанционально статус гражданина как субъекта публичного права детерминирован его правовой природой как правового существа и обладателя человеческих прав – они представляют собой такие существующие у него возможности осуществления собственных интересов, которые являются неотчуждаемыми и могут быть реализованы приложением

усилий, на которые носитель определенного объема правовых свойств и качеств в действительности способен, в случае существования на то его воли.

«Старт» механизму осуществления гражданину своего статуса дает публично-правовая активность граждан как свойство гражданина действовать целенаправленно и избирательно при реализации прав и обязанностей в целях обеспечения и защиты прав и свобод человека, иных правовых ценностей, а также в целях формирования собственной личности, своих взглядов и установок. Интенсивность проявления публично-правовой активности может варьировать от высокой («борьбы») до низкой степени (осуществление прав, исполнение обязанностей).

*** *** ***

В рамках общей темы данного исследования представляется, что наиболее перспективным в плане научной разработки проблемы является тот подход, который в глобальной концепции культурологии признается как теория деятельности [5].

В числе базовых исследовательских установок, которые определяют перспективы в исследовании статусного публичного права особенно на стадии его реализации (в динамике) (на примере реализации, прежде всего, политических прав граждан) можно назвать следующие.

Во-первых. Культура интерпретируется как особая форма бытия! Деятельностный подход основан на понимании культуры как явления исключительно сложно организованного. Интегративный по своей природе феномен – культура – обусловлена переходом различных форм бытия (природы, общества, человека) от естественной, спонтанной формы существования биологической системы к иному типу функционирования и развитии. Положение культуры среди иных онтологических форм определяется тем, что общественные отношения не задаются биологически и поэтому не транслируются генетически, а **Человек**, синтезирующий в своем реальном существовании и поведении природные и общественные закономерности, позиционируется как воплощенное единство природного и социального начал.

Во-вторых. Переход и поддержание культуры как особой формы бытия поставлено в зависимость от особой деятельности человека. Особой в том смысле, что такая деятельность и ее результаты не известны природе, они порождают новую форма бытия – **культура как новое качество жизни!** Человек, именно он «объединяет» в одно неделимое целое природу и общество, он становится центральным «звеном» в цепи основных форм бытия: **природа – человек – общество**. По мнению М.С. Кагана и его последователей [14], культура предстает перед нами как такая форма бытия, которая образуется человеческой деятельностью и непременно включает в себя не только набор итоговых вещей или идей, относительно ценностей и смыслов, но и моделей массового социального (интеллектуального, креативного) поведения, а также саму процессуальност культуротворчества. И, коль скоро это так, то следует признать, что вне и без Человека – как уникального, неизвестного Природе субъекта культуротворчества культура вообще существовать не может. Следует добавить, что культура существует только в условиях институционального (социального) и интеллектуального порядка – т. е. состояния общественного организма, в котором он способен (либо не способен) воспроизводить культуру.

В-третьих. В связи с изложенным выше значение приобретает не столько сама активность (способы деятельности, которые присущи человеку от рождения, а также те, которые им изобретаются, совершенствуются и передаются из поколения в поколение благодаря обучению, образованию, воспитанию) и ее процессуальная форма, сколько качества самого человека как субъекта деятельности – качества сверхприродные. Это такие характерологические черты, которые, опираясь на данные человеку от природы возможности, формируются в ходе становления человечества и воссоздаются каждый раз вновь и вновь в ходе развития индивида.

Справедливо утверждение В.А. Сулимова о том, что наполненная ценностями и смыслами человеческая деятельность, ее способы – это ««ценностный узел», в котором переплетены социальные и индивидуальные картины мира, интеллектуальный и образовательный потенциал общности и вхождение в него личности человека, используемые когнитивные модели и интеллектуальные практики» [15].

В-четвертых. Проблематизируется сознание человека как культуросозидающего субъекта. Антропологическая детерминация (персонологизация) культуры, а также то, что культура понимается всегда в связи с деятельностью человека (ее способами), которая не только присуща человеку от рождения, а также те ее формы, которые им изобретаются, совершенствуются и передаются из поколения в поколение благодаря обучению, образованию, воспитанию (в суженной социальной интерпретации – это социальная практика) проблематизирует сознание человека как субъекта культуры – новации, но не только. Именно с сознанием связывается культуросозидающий потенциал человека, как следствие, всего общества.

С сознанием Человека – важного фактора автовоспроизводства культуры связано решение комплекса современных проблем, которые фиксируют культурологи.

1 проблема: расширение сознания под воздействием информационного взрыва, детерминированного информационным обществом. Как данность современности информационное общество подтверждает тезис о том, что культура поддерживается благодаря интеллектуальному напряжению, которое хотя и исторически изменчиво, но всегда присутствует в пространстве культуры.

2 проблема: фиксируется все большая элеменация культуры как процесс ее трансформации в направлении от целостности к культурным кодам. Это провоцирует разрыв картины мира личности человека на многочисленные логико-смысловые и чувственно воспроизводимые моменты. В этой связи объяснимо то внимание экспертов, которое проявлено в отношении к проблеме коллективного бессознательного и правового менталитета, в частности.

3 проблема: она имеет отношение к когнитивной деятельности, творчеству, интуиции, памяти в субъективной внутренней реальности человека, которая обусловливает реализацию личностью социально-культурных практик, что в обобщенном виде позволяет культурологам вывести «формулу познающего субъекта» как форму существования человека в культуре.

Это, разумеется, не полный перечень проблемных зон, которые обнаруживаются в культурологии и которые способны дать дополнительный материал для разработки смежных тем в частности в теоретической юриспруденции. Тем не менее, уже в представленном виде этот перечень позволяет утверждать, что современные исследования в области культурологии все в большей степени «связывают» решение проблемы социального сознания с интеллектуальным детерминизмом, уточнением значений и представлений о порядке, необходимом для того, чтобы личность воспроизводила наиболее продуктивные для общества и его дальнейшего развития социально-культурные практики.

Справедливости ради заметим, что для теории государства и права проблема сознания, конечно, не нова, напротив, она относится к тем, что традиционно называются в числе проблем теоретической юриспруденции. Разработки, которые ведут отечественные теоретики права в области теории правосознания и его включенности в реальность [12; 70-77] правовой культуры на всех уровнях осложняются рядом факторов.

Приведем для иллюстрации лишь некоторые из них. Так в современной социогуманитарной науке до сих пор не решен вопрос о том, что есть сознание! На вопрос: «Знаете ли Вы, что такое сознание»? Т.В. Черниговская [16] – авторитетный ученый с мировым именем в

области когнитивных исследований однозначно ответила: «Я – нет!». И добавляет при этом, что нам еще только предстоит понять, откуда взялось сознание. «Мы идем искать сознание, не зная, что это такое и что именно мы должны найти. Даже если оно так милостиво предстанет перед нами, мы его просто не узнаем!» [17].

Кроме того, что современная наука не ответила на фундаментальный вопрос о том, что такое сознание и в какой части человеческого мозга оно локализовано, практика доказывает, что в сознании человека всегда есть сегменты, которые не измеряются физическими приборами и не верифицируются – это то, что в физиологии сознания принято именовать «впечатлением от первого лица». И, если есть что-то, что может зафиксировать такие проявления сознания, то это не наука, а искусство.

Рассуждая в пределах данной логики приходится признать, что право и порожденная им правовая реальность – это скорее искусство, поскольку содержащуюся в различных источниках права информацию каждый из субъектов конкретного правоотношения прочитывает по-своему и отлично от замысла творца права. Об этом образно высказалась М. Цветаева. Тема «сиротства» поэта, которому посвящено ни одно, и не два произведения М. Цветаевой, связано с переживанием одиночества, но оно не абсолютно: у него всегда есть преданный друг – читатель. Часто стихи Цветаевой строятся на диалоге, на полноценном общении с человеком, взявшим в руки ее книгу.

Аналогичным образом можно описать ситуацию по отношению к пониманию подсознания и его влияния на акты деятельности субъекта в порождаемой им (ими) правовой реальности.

Анализ прав человека как политико-правового феномена, который корректирует содержание статусного публичного права в контексте деятельностного понимания культуры, позволяет «преодолеть» ограниченность формального анализа публичного статуса и уточнить некоторые значения в частной теории статусного публичного права. В процессе, по крайней мере, теоретико-правового анализа, который сегодня развивается как органическая часть социогуманитарного знания, рассмотрение динамики статусного публичного права сквозь призму деятельностного понимания культуры позволяет сделать ряд обобщений.

Во-первых, антропологизировать (персонифицировать) абстрактных субъектов публичных статуса. Осмысление статусного публичного права с использованием операционного ресурса деятельностного подхода к пониманию культуры позволяет, думается, решить существующее в реальной практики противоречие. В правопорядке система статусов гражданина детерминирована объективно спецификой культурно-исторического развития общества и формируемого ею института социально-значимых функций гражданина государства и члена гражданского общества. Одновременно реальный правопорядок поставлен в зависимость от сложного механизма саморегуляции каждого отдельного обладателя публичного статуса, от уровня его общей и правовой культуры, состояния правовой идеологии и психологии, функциональной достаточности правосознания, а также влияний со стороны тех компонентов субъективной реальности личности гражданина, которые остаются вне его индивидуальной рефлексии. Именно сущностные характеристики правосознания детерминируют, казалось бы, ничем больше не объяснимые различия при реализации статусов в разных обществах, в характеристиках общественной и индивидуальной правовой культуры.

Во-вторых, анализ динамики статусного публичного права сквозь призму деятельностного понимания культуры позволяет нюансировать представления о гражданах, особенно о тех из них, которые обладают компетентностым статусом, за счет таких характеристик как качество личности, ее интеллектуальность, умения встраивать персональную картину мира в картину мира, которая задается

правовым порядком как моментом культуры общества, способность осмысливать опыт, выраженный в культурных кодах, бережно обращаться с коллективной памятью, проектировать новое – т.е. быть субъектом культуры новации, что является необходимым условием самовоспроизведения культуры.

В-третьих, ресурс деятельностного подхода к пониманию сущности культуры проблематизирует тему качества правого просвещения, правового образования и правового воспитания граждан – необходимой основы для постоянного интеллектуального напряжения в сфере личной и, как следствие, общественной правовой культуры. Оно необходимо для того, чтобы осуществлять постоянную рефлексию в сфере публичных правоотношений: институтов, процедур, ценностей и смыслов. Иными словами, постоянное интеллектуальное напряжение необходимо, чтобы быть в состоянии стать субъектом культуры-новации. Признавая значимость традиционализма для развития общества, одновременно следует признать, что он становится отрицательным явлением, когда устои и обычаи общества, его интеллектуально – духовные основания вступили в противоречие с социальной действительностью, мешают преобразованиям и развитию. Очевидно, что политико-правовая традиция порождает заведомую непродуктивность «перекосов» в сторону культа государственной власти и коммунальных ценностей в публично-правовой практике России. В связи с изложенным выше особенную тревогу вызывает тот установленной наукой факт, что 85 % граждан существуют вне рефлексии в сфере своей повседневности и уж тем более в сфере публично-правовых практик. В практическом плане – это архисложная задача, решение которой, к сожалению, не входит в число приоритетных сегодня, по крайней мере, для государства.

В научном плане деятельностный подход к пониманию культуры дает достаточно оснований, чтобы актуализировать теоретико-правовую разработку проблем правосознания и правовой культуры личности гражданина, его гражданственности с использованием формулы «человек в культуре – это познающий субъект», который испытывает интеллектуальное и когнитивное напряжение «при соприкосновении» своего сознания с текстом нормативного правового акта, или с правовыми (антиправовыми) явлениями, процессами, состояниями.

В-четвертых. Представляется перспективным в научном плане и конкретно-социологические исследования, которые дает картину оперативного состояния сознания – важного элемента в механизме самореализации гражданами публичных статусов. Граждане в процессе такой реализации позиционируются как культурсозидающие субъекты.

Все вышесказанное предельно актуализирует и в достаточной степени придает значимость субъективно-личностному измерению публично-правовой жизни российского общества и, конечно, государству – основного субъекта власти и публичного права [7], позволяя пристальнее вглядеться в происходящее и оценить пути решения до крайности обострившейся задач: совершенствования государственного аппарата и его дальнейшей демократизации, повышения качества менеджмента правового, демократического и социального государства, преодоления массового политического отчуждения и абсентеизма граждан, формирование гражданственности как условия становления структур гражданского общества и реализации конституционной модели государственного строя.

Стоит согласится и с бытующим мнением о том, что выход из сложившегося в российском публично-правовом пространстве положения должна искать, прежде всего, государственная власть, обеспокоенная преодолением правовой антикультуры [6; 101-121] и правового нигилизма не только среди граждан – в основной массе традиционно в политико-правовом отношении инертных, равнодушных, пассивных [11; 49], но и среди коррумпированного чиновничества, от-

ступившего от ценностей правовой законности и правопорядка. Поскольку осуществление прорыва российского общества [3; 40-53], внедрение и продвижение адекватных ему трансформаций в направлении правовых ценностей едва ли возможны без правовой культуры отдельного субъекта статусного публичного права, обладающего компетенционной правосубъектностью.

Таким образом, исследование динамики статусного публичного права в контексте достижений деятельностного подхода к пониманию сущности культуры и в теоретическом, и в практическом плане позволяет дополнительно аргументировать то, что на передовые позиции «выходит» индивидуальный субъект статусного публичного права и политико-правовой активности [8] – гражданин, обладающий развитым политико-правовым сознанием [9; 30-39] и активной гражданской позицией, освоившим правовые ценности, что позволяет посредством реализации [10; 59-63] общего и специального (служебного) публичных статусов принимать живое, деятельное участие в устроении общественных и государственных дел, в решении общественных и государственных задач.

В соответствии с заявленной ст. 2 Основного закона РФ системой ценностей в условиях правовой глобализации стратегическим ресурсом развития российского общества и государства, его институциональной адекватности наряду с гуманным, обращенным к нуждам человека правом становится сам массовидный субъект статусного публичного права – гражданин, его права и свободы, достоинство, которое в условиях современного развития страны выступает залогом будущего позитивного развития. Оно непосредственно конвертируется в прагматические ценности и инвестируется в развитие общества и государства, становится ликвидным в прямом экономическом смысле слова. И наоборот: диктат, усиление административно-репрессивной функции государства, сакрализация государственной власти, возвышение ее над гражданином, институциональное закрепление исключительно подчиненного положения человека (гражданина) интересам государства, пренебрежение к гражданам, их унижение, вытеснение с поля публичной жизни тормозят развитие общества и государства, лишают их перспективы сохранить себя в многоликой семье народов и государств. В связи со сказанным выше представляется, что фундаментальная проблема правовой культуры гражданина как индивидуального субъекта статусного публичного права сконцентрирована в социокультурной среде и обусловлена подданническим типом российской политико-правовой культуры, ментальным кодом россиян, поддерживаемым политико-правовой культурной традицией.

Одновременно едва ли стоит не замечать, а тем более игнорировать тот очевидный факт, что гражданин, реализующий посредством правовой активности свой публичный статус, выступает субъектом правовой культуры-новации. Известный отечественный теоретик права Л.И. Спиридонов [13] резонно полагает, что в процессе индивидуальной социализации общественное правосознание – господствующие идеи и представления – доминирует над индивидуальным, формируя его. После завершения правовой социализации, когда правосознание, принадлежащее выдающимся мыслителям, религиозным, политическим деятелям, сформировалось, оно «опережает» общепринятые концепции и представления при условии, если в них вносится нечто новое. Внесение правовой инновации и есть проявление процесса «трансендирования» субъекта. Таким образом, автономность субъекта права состоит в его опережающей рефлексивности по отношению к доминирующей в правовой практике точке зрения.

Очевидно, что сформированная благодаря механизмам правовой аккультурации, которые вовсе не отрицают цивилизационных особенностей и специфических культурных ценностей конкретной культуры (для России: системоцен-

тризм, этикоцентризм, теоцентризм, этацентризм – идеи сильного государства и активного политического центра устроения общественной жизни, честного и преданного служения Отечеству, государству и народу и др.) правовая культура субъекта публично-правовой активности обусловливает динамику политической системы общества на основе вновь освоенных и апробированных реальной практикой гуманистических идей и правовых ценностей, а также функциональную достаточность государства – исторически возникшей уникальной реальности, социальная природа которой заключается в потенциальной способности человечества мобилизовать свои ресурсы для разрешения социальных конфликтов, проблем, основываясь при этом на такой социальной ценности, как право.

Значимость правовой культуры – новации гражданина как субъекта статусного публичного права состоит в том, что благодаря ей и обусловленной ею публично-правовой активности гражданина в сфере публичных отношений общества меняется соотношение статусов человека и государственной власти, которая вынуждена трансформировать свою традиционную стратегию обращения с гражданами как с публикой. Самым современным и стратегически значимым требованием к власти становится ее способность к рациональному самоограничению и формированию нового кодекса служения живым людям, ее населяющим, источнику власти и суверенитета государства в соответствии со ст. 3 Конституции РФ.

Литература:

1. Глухарева, Л.И. Конституционализация международных норм о правах человека в Российском национальном праве // Влияние норм международного права на законодательный процесс в России и зарубежных странах. Коллективная монография / Под редакцией А.А. Дорской. – Санкт-Петербург, 2014. – С. 209-228.
2. Глухарева, Л.И. Права человека в современном мире: социально-философские основы и государственно-правовое регулирование. – М.: Юристъ, 2003; Она же. Методологические основы теории прав человека. – М.: Логос, 2004; Она же. Современные проблемы теории прав человека. – М.: Логос, 2004. – С.126; Она же. Антропология конституционализма в семантике правового государства // Гражданское общество и правовое государство как факторы модернизации российской правовой системы. Материалы международной научно-теоретической конференции. В 2 ч. – Ч. 1. – СПб.: Астерион, 2009. – С. 19-21.
3. Глухарева, Л.И., Тимина, Е.И. Государственное участие в формировании общества экономики знаний // Вестник РГГУ. Серия «Юридические науки». – 2010. – № 14. – С. 40-53.
4. Общероссийская конференция «·Наблюдение ·на ·выборах ·в ·Российской ·Федерации», которая прошла в Москве 21 ноября 2017 года при участии ЦИК России и Российского фонда свободных выборов [Официальный сайт] // Режим доступа: http://zoom.cikrf.ru/ (дата обращения: 24.11.2017).
5. Каган, М.С. Философия культуры. – Петрополис, 1996; Он же. Избранные труды в 7-и томах. – Петрополис, 2008; Маркарян, Э.С. Теория культуры в системе общественных наук // Альманах научно-образовательного культурологического общества России «Мир культуры и культурология». Вып. IV. – СПб., НОКО. 2015; Саъдизода Дж. Правовая культура и культура прав человека: теоретический анализ (на тадж. яз.) // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. – № 3/7 (99). – Душанбе: Сино, 2012. – С. 81-84.; Саъдизода, Дж. Культура прав человека как государственная гарантия обеспечения прав и свобод

человека (на тадж. яз.) // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. Часть 2. – № 3/7 (124). – Душанбе: Сино, 2013. – С. 51-54 и др.

6. Карташов, В.Н. Теория правовой системы общества. Учебное пособие в 2-х томах. – Ярославль. 2006. – Т. 2. – С. 101-121.
7. Крупеня, Е.М. Действенность статусного публичного права России как правовая, психологическая и социокультурная проблема. – М.: Университетская книга, 2010.
8. Крупеня, Е.М. Политико-правовая активность личности. – М.: Университетская книга, 2009.
9. Крупеня, Е.М. Правосознание субъекта статусного публичного права: теоретические аспекты // Вестник РГГУ. Научный журнал. Серия «Юридические науки». – М., 2010. – № 14(57). – С. 30-39.
10. Крупеня, Е.М. Теоретические аспекты реализации статусного публичного права // Евразийский юридический журнал. – 2010. – № 3. – С. 59-63.
11. Медушевская, Н.Ф. Интеллектуально-духовные основания Российского права // Автореферат дисс. ... д.ю.н. – М., 2010. – С. 49.
12. Крупеня, Е.М. Правосознание в правовой реальности современного социума // Вестник Академии права и управления. – 2016. – № 42. – С. 70-77.
13. Спиридонов, Л.И. Избранные произведения / Научный редактор И.Л. Честнов. – СПб., 2002.
14. Сулимов, В.А. Теоретическая культурология: от культурологической теории деятельности к культурологической теории познающего // Вестник МГУКИ. – 2016. – № 1 (69). [Сайт] // Режим доступа: URL: http: // cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskaya-kulturologiya-ot-kulturologicheskoy-teorii-deyatelnosti-k-kulturologicheskoy-teorii-poznayuschego / (дата обращения: 25.11.2017).
15. Сулимов, В.А. Теоретическая культурология: от культурологической теории деятельности к культурологической теории познающего // Вестник МГУКИ. – 2016. – № 1 (69). [Сайт] // Режим доступа: URL: http: // cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskaya-kulturologiya-ot-kulturologicheskoy-teorii-deyatelnosti-k-kulturologicheskoy-teorii poznayuschego/ (дата обращения: 25.11.2017).
16. Черниговская, Т.В. Мир может оказаться галлюцинацией [Сайт] // Режим доступа: Россбалт. – от 11.02.2017 (дата обращения: 03.04.2017). – См. тоже: Черниговская Т.В. Чеширская улыбка кота Шредингера. – М.: Изд. дом «Языки славянской культуры», 2017.
17. Черниговская, Т.В. Мир может оказаться галлюцинацией [Сайт] // Режим доступа: Россбалт. – от 11.02.2017.

ЗНАЧЕНИЕ КОНВЕНЦИИ ООН «О ПРАВАХ РЕБЕНКА» ДЛЯ РАЗВИТИЯ РОССИЙСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ДЕТЯХ

Борисова Н.Е.,
профессор кафедры государственно-правовых дисциплин Юридического института Московского городского педагогического университета, доктор юридических наук
E-mail: ne0609@bk.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право

Аннотация. Статья посвящена влиянию общепризнанных международных правовых актов на российское законодательство по правам человека. Автор рассматривает роль Конвенции о правах ребенка на развитие законодательства о детях в постсоветский период, раскрывая ее важнейшие принципы, подчеркивает ее современное значение.

Ключевые слова: международные правовые акты, права ребенка, коренные интересы ребенка, ювенальная юстиция, государственная политика в отношении детей.

АҲАМИЯТИ КОНВЕНСИЯИ СММ «ДАР БОРАИ ҲУҚУҚИ КӮДАК» ДАР САМТИ ИНКИШОФИ ҚОНУНГУЗОРИИ РОССИЯ ОИД БА КӮДАК

Борисова Н.Е.,
профессори кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии Институти ҳуқуқи Донишгоҳи омӯзгории шаҳри Москва, доктори илмҳои ҳуқуқ
E-mail: ne0609@bk.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конститутсионӣ; мурофиаи суди конститутсионӣ; ҳуқуқи мунитсипалӣ

Фишурда. Дар мақолаи мазкур аломатҳои умумии санадҳои байналмилии ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон, ки дар қонунгузории Россия инъикос ёфтаанд, баррасӣ гардидааст. Муаллиф нақши Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдакро дар таҳияи қонунгузорӣ дар бораи кӯдакон дар давраи баъд аз шӯравӣ баррасӣ намуда, принсипҳои муҳимтарини онро ошкор ва аҳамияташонро дар замони муосир таъкид менамояд.

Калидвожаҳо: санадҳои байналмилалии ҳуқуқӣ, ҳуқуқи кӯдак, манфиатҳои бунёдии кӯдакон, адлияи ювеналӣ, сиёсати давлатӣ дар муносибат бо кӯдакон.

THE VALUE OF THE UN CONVENTION «ON THE RIGHTS OF THE CHILD» FOR THE DEVELOPMENT OF THE RUSSIAN LEGISLATION ON CHILDREN

Borisova Natalia,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines of the Law Institute of the Moscow City Pedagogical University, Doctor of Legal Sciences
E-mail: ne0609@bk.ru

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceeding; municipal law

Annotation. The article is devoted to the influence of universally recognized international legal acts on Russian legislation on human rights. The author examines the role of the Convention of the Rights of the Child on the development of legislation on children in the post-Soviet period, revealing its essential principles and emphasizing contemporary significance.

Keywords: International Legal Acts, Rights of the Child, Fundamental Interests of the Child, Juvenile Justice, State Policy in Relation to Children.

В соответствии с Конституцией РФ «общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Российской Федерации являются составной частью ее правовой системы» (часть 4 статьи 15). Правовые нормы, содержащиеся в документах, принятых Организацией Объединенных Наций и посвященных правам человека, бесспорно представляются общепринятыми. Разумеется, в Конституции России подразумеваются международные правовые акты, ратифицированные Российским государством в установленном порядке.

Одним из таких международных документов является Конвенция о правах ребенка (далее Конвенция) [4, с. 23-50]. Напомним, что Конвенция была ратифицирована еще Советским Союзом в 1990 году, а Россия как правопреемница его признала. Этот документ международного права стал важнейшим и уникальным по своему содержанию, в нем соединились многочисленные права детей и ответственность (обязанности) за их реализацию и защиту государств, признающих данную Конвенцию.

О содержании и значении Конвенции, принятой ООН после многолетней подготовки, написано немало. Трудно не согласиться с теми, кто называет ее «детской конституцией», поскольку она содержит максимально возможный из необходимых набор прав несовершеннолетних[1].

[1] Считаем возможным употребление в научной литературе понятия «ребенок» как идентичного понятию «несовершеннолетний», под которым подразумевается «каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста…» (Конвенция о правах ребенка).

Характерной чертой социально-политической ситуации на рубеже XX и XXI веков стало вхождение Российской Федерации в мировое пространство, что обусловило потребность приведения норм отечественной нормативно-правовой базы, касающейся обеспечения правовых гарантий ребенка, в соответствие с международными правовыми документами. Разумеется, первенство международно-правовой защиты детей принадлежит Декларации прав ребенка [3], которая предусматривает наиболее важные, имеющие принципиальный характер правила в отношении детей в их кратком виде (равенство прав всех без исключения детей без различия или дискриминации; права ребенка как гражданина); в качестве самостоятельных выделены положения, касающиеся права ребенка на воспитание в семье, особая забота о детях, не имеющих семьи или достаточных средств к существованию.

Что касается Конвенции, то основной смысл этого документа заключается в том, что дети рассматриваются не как объекты, а как субъекты правоотношений, самостоятельно действующие граждане, что необходимо признать весьма прогрессивным. Конвенция как первое международное универсальное межгосударственное соглашение возложила на государства правовую ответственность за их действия в отношении детей. Все положения Конвенции о правах ребенка, направленные на максимальную защиту прав и интересов детей, можно свести к четырем основным требованиям, соблюдение которых должно, по мнению международного сообщества,

обеспечить права детей: выживание; развитие; защита; обеспечение активного участия в жизни общества. Мы согласны с точкой зрения, признающей особую роль Конвенции о правах ребенка в придании проблемам и решениям, связанным с областью защиты прав ребенка, нового политического статуса [2, с. 49].

В Конвенцию заложено понимание необходимости комплексного подхода к решению проблем, связанных с положением детей в целом. Общество, уважающее своих детей, способно научить их с уважением относиться и к самому обществу. Большое внимание должно уделяться признанию правового статуса детей и расширению их возможностей для самоопределения и участия в демократических процедурах принятия решений, в общественном процессе. Становясь его полноценными участниками, дети не должны рассматриваться всего лишь как объекты для подготовки к жизни в обществе или для контроля [5], что способно сыграть решающую роль в предотвращении детской преступности. Таковы отправные точки подхода к определению современного понимания статуса ребенка в международных документах.

Будет справедливым назвать основным принцип Конвенции, закрепленный в статье 3, об обязательном учете коренных интересов ребенка во всех действиях в отношении детей, как и в целом ответственности государства не только за «детскую» политику, но и за последствия государственной деятельности во всех сферах общественных отношений. Еще один важнейший принцип рассматриваемого международно-правового акта – признание специальной охраны и заботы, включая надлежащую правовую защиту, в которой нуждается ребенок ввиду его физической и умственной незрелости (преамбула Конвенции). Ряд положений Конвенции как бы «удваивает» эту особую защиту (заботу и помощь) в двух случаях: по отношению к детям, лишенным семейного окружения, т. е. оставшимся без попечения родителей (статья 20), и в отношении неполноценного в умственном или физическом отношении ребенка (статья 23). В первом случае речь идет об обязанности государства в соответствии со своими национальными законами обеспечить «замену ухода за таким ребенком» (ч.2 статьи 20).

К основополагающим принципам следует отнести также принцип общей и одинаковой ответственности обоих родителей за воспитание и развитие ребенка (статья 18), а также принцип признания государством за каждым ребенком права на уровень жизни, необходимый для его физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития (статья 27).

Как видим, содержание данного правового акта остается и будет актуальным постольку, поскольку характеристики подрастающего поколения определяют состояние и развитие любого государства. Соответственно Россия в конце 1990 годов стала стремиться привести национальное законодательство в соответствие с ней. Значительную роль в этом сыграла новая Конституция РФ 1993 года. Результатом явилось принятие важных нормативных правовых актов в сфере закрепления, реализации и защиты прав ребенка[2].

Именно в этот период в России начинается активная кампания по внедрению в систему правосудия специальных детских судов. Ситуация с преступностью несовершеннолетних в период коренного изменения общественно-экономической формации была очень напряженной. Отсюда активизация поиска новых форм и методов работы с детскими правонарушениями была просто объективно необходима. В 2002 году Государственная Дума Федерального Собрания Российской Федерации в первом чтении приняла закон о создании ювенальной (детской) юстиции, предусмат-

[2] Речь идет о новом на тот момент Семейном Кодексе РФ, Федеральном законе «Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации» (1998 г.), Федеральном законе «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» (1999 г.), развитии законодательства о детях-сиротах и других.

ривающей в том числе в соответствии с многочисленными законотворческими проектами комплексную системную работу по профилактике правонарушений несовершеннолетних. К сожалению, окончательно закон о ювенальной юстиции так и не был принят, а само понятие «ювенальной юстиции» в настоящее время в России несправедливо и безосновательно связывается с отобранием детей из неблагополучных, по мнению органов опеки и попечительства, семей; с разрушением естественных родовых нравственных связей детей и родителей. В этой связи подчеркнем, что дискуссии, научное обоснование и региональный опыт создания ювенальных (детских) судов привели к внесению законодательных изменений в части гуманизации детского правосудия, внедрения участия педагогов и психологов в соответствующий судебный процесс, организации многочисленных социальных служб по оказанию помощи детям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации.

Обратим особое внимание, что на рубеже веков содержание деятельности и соответственно авторитет ООН и ее отделений (в нашем случае, ЮНИСЕФ) вызывали исключительно доверие со стороны в том числе и Российской Федерации. Вместе с тем напомним, что Соединенные Штаты Америки, непосредственно участвуя в создании Конвенции о правах ребенка, подписали ее только 16 февраля 1995 г., но до сих пор не ратифицировали. По мнению американских законодателей, Конвенция радикальный и опасный документ, предоставляющий возможность неограниченного вмешательства со стороны правительства в семейную жизнь «как наиболее опасную угрозу правам родителей в истории Соединенных Штатов», «неограниченную программу по уничтожению родительской власти», «оружие в руках людей с извращенными взглядами» [6, с. 224-225]. Действительно, с одной стороны, эти аргументы непреодолимы в том смысле, что многие родители обеспокоены тем, как воспитывать своих детей, чтобы уберечь их от вредного влияния общества. Но с другой стороны, положения Конвенции не умаляют прав родителей. Более того, они направлены на поддержку и уважение родителей и семьи, что является базовым в определении любой деятельности государств международного сообщества, связанной с институтом защиты прав и интересов ребенка [6, с. 224-225].

В настоящее время позиция Соединенных Штатов Америки по отношению к Конвенции не претерпела никаких изменений. И если этот вопрос не представляется для нас важным, то на изменение позиции российских представителей трудно не обратить внимание.

В последнее время приходится слышать предложения не только об отказе от данного международного правового акта, но и от конституционного положения, закрепляющего общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Российской Федерации составной частью ее правовой системы. Применительно к Конвенции критику вызывает ее положение о «приоритете интересов ребенка над интересами государства». Кавычки в данном случае не означают цитирования Конвенции, это вольная «интерпретация» конкретной статьи 3 (ч. 1). Приведем ее непосредственный текст: «Во всех действиях в отношении детей независимо от того, предпринимаются они государственными или частными учреждениями, занимающимися вопросами социального обеспечения, судами, административными или законодательными органами, первоочередное внимание уделяется наилучшему обеспечению интересов ребенка». Как видим, здесь нет слова «приоритет», речь идет о наилучшем обеспечении интересов детей. Как представляется, этот принцип должен лежать в основе всей государственной политики России в отношении детей, как, впрочем, и любого государства, которое заботится о своем будущем [1, с. 58-59].

Основываясь на вышесказанном, в педагогической деятельности представ-

ляется необходимым настоятельно рекомендовать студентам юридических вузов при обсуждении любого вопроса о защите прав человека и, разумеется, прав ребенка обращаться к первоисточникам, поскольку, как видим, возможна любая интерпретация даже международных правовых актов, которые общепризнаны.

Что касается в целом имплементации международных правовых стандартов, то подходить к этому процессу следует осторожно и постепенно, исходя из конкретной исторической социально-политической ситуации. «Бездумное копирование» международных норм недопустима, процедуре имплементации должна предшествовать аналитическая работа с уже существующим национальным законодательством на предмет его совместимости с международными правовыми нормами.

Литература:

1. Борисова, Н.Е. Конституционные приоритеты защиты прав ребенка // Вестник Московского городского педагогического университета. – 2015. – № 4 (20). – С. 58-59.
2. Борисова, Н.Е. Правовое положение несовершеннолетних в Российской Федерации. Изд.3-е. – М.: Изд. РГСУ, 2007. – С. 49.
3. Декларация прав ребенка (принята в 1959 г. на 14 сессии Генеральной Ассамблеи ООН) // Международные конвенции и декларации о правах женщин и детей: Сборник универсальных и региональных международных документов / Сост. Корбут Л.В., Поленина С.В. – М., 1998.
4. Конвенция о правах ребенка (принята Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 20 ноября 1989 г.) // Сборник международных стандартов и норм ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних. – М., 1998. – С. 23-50.
5. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 45/112 от 14 декабря 1990 г. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Руководящие принципы, принятые в Эр-Рияде), Ст. 3 // Указ. сборник.
6. Титова, Т.А. Конвенция о правах ребенка ООН: причины отказа США от ратификации // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 224-225.

НАЗАРЕ БА МАФҲУМ ВА ПРЕДМЕТИ ИЛМИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

Миралиев И.Қ.,
дотсенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
E-mail: isfand88@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Муқарриз: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Дар мақолаи мазкур масъалаҳо оид ба мафҳум ва пердмети илми ҳуқуқи инсон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Аз ҷумла фикру андеша, мулоҳизаву назари олимон оид ба ин масъала баррасӣ гардидааст. Новобаста аз ақидаронҳои гуногун муаллиф кӯшиш намудааст, ки диди худро оид ба мафҳум ва предмети илми ҳуқуқи инсон пешниҳод намояд ва онро асоснок созад.

Калидвожаҳо: мафҳум, предмет, илми ҳуқуқи инсон, ҳуқуқи инсон, меъёри ахлоқӣ, давлати ҳуқуқбунёд, сиёсати ҳуқуқӣ, адолат, баробарӣ, инсондӯстӣ.

ВЗГЛЯД НА ПОНЯТИЕ И ПРЕДМЕТ НАУКИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Миралиев И.К.,
доцент кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук
E-mail: isfand88@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Рецензент: Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В данной статье исследованы вопросы относительно понятия и предмета науки прав человека. Также рассмотрены различные точки зрения, теории ученых касательно исследуемого вопроса. Независимо от различных точек зрения и теории автор предлагает свою точку зрения относительно понятия и предмета прав человека и также обосновывает свою позицию.

Ключевые слова: понятие, предмет, наука прав человека, права человека, правовое государство, правовая политика, справедливость, равенство, гуманизм.

VIEW ON THE CONCEPT AND THE SUBJECT OF THE SCIENCE OF HUMAN RIGHTS

Miraliev I.K.,
Assistant Professor of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University, Candidate of Legal Sciences
E-mail: isfand88@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Reviewer: Dinorshoev A.M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. In this article questions concerning concept and a subject of a science of human rights are investigated. Also, various points of view, theories of scientists regarding the question under investigation are examined. Regardless of different points of view and theory, the author offers his point of view on the concept and subject of human rights, and also substantiates his position.

Keywords: Concept, Subject, Human Rights Science, Human Rights, Legal State, Legal Policy, Justice, Equality, Humanism.

Имрӯз ҳуқуқи инсон элементи таркибии тамаддуни мо ва ҷузъи ҳаети ҳаррӯза гардидааст [7, с. 271]. Бинобар ин пеш аз таҳлил намудани мафҳуми ҳуқуқи инсон зарур аст, ки назарияҳои асосӣ оид ба ҳуқуқи инсон мавриди баррасӣ қарор дода шаванд. Раванди инкишофебии соҳаи ҳуқуқшиносӣ аз муқовимати назарияҳои гуногун оид ба ҳуқуқҳои инсон иборат аст. Маҳз моҳияти ҳуқуқ, ки дар мафҳуми ҳуқуқ акси худро пайдо кардааст, сохтори умумии назарияи ҳуқуқро ташкил мекунад. Вобаста аз фаҳмиши ҳуқуқ, назарияҳои мухталиф дар бораи ҳуқуқи инсон ҷой доранд. Ба ҳамагон маълум аст, ки фаҳмиши ҳуқуқ ин муносибати назарӣ-методологие мебошад, ки тавассути он ҳуқуқи инсон ба як шакли муайян дароварда мешавад. Дар адабиёти илмӣ тақрибан даҳ намуди назарияи ҳуқуқи инсон вуҷуд дорад, ки машҳуртаринашон муносибати позитивӣ, табиӣ ва фалсафӣ ба ҳисоб мераванд.

Назарияи позитивистӣ ҳуқуқро чун меъёре, ки дар қонунҳо ва санадҳои меъерӣ-ҳуқуқӣ дарҷ гаштаанд, маънидод мекунад. Фаҳмиши позитивистии ҳуқуқҳои инсон аз рӯи бисёр хусусиятҳои худ дар асоси назарияи меъёрӣ, ки аз ҷониби Г. Кельзен пешниҳод шудааст ва бо номи «Таълимоти тозаи ҳуқуқҳои инсон» машҳур гаштааст, коркард шудааст. Мутафаккир чунин мешуморад, ки ҳуқуқ – меъёрҳое мебошанд, ки дар шакли ҳатмӣ бояд амалӣ гарданд [1, с. 1-3]. Моҳияти фаҳмиши мазкур аз пурра рад кардани заминаи фалсафиву ахлоқии ҳуқуқи инсон иборат буда, қобилияти амал кардани онҳо дар асоси аз ҷониби давлат тасдиқ ва муқаррар, ҳамчунин дарҷ гаштани онҳо дар қонун сурат мегирад. Аз ин бармеояд, ки ҳуқуқи инсон мувофиқи назарияи мазкур новобаста аз мухолифат доштанашон бо меъерҳои ахлоқӣ, бояд ҳатман амалӣ карда шаванд. Мувофиқи таълимоти мазкур миёни ҳуқуқ ва қонун тафовут гузошта намешавад. Г. Кельзен ҳуқуқро чун меъёри рафтори инсон эътироф менамояд, ки мувофиқи он меъёр ба ҳайси танзимгари муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад мекунад. Ба ақидаи мутафаккир «меъёр – тарзи муайяни рафтори инсон» мебошад[3, с. 11].

Назарияи табии ҳуқуқи инсон дар эҷодиети илмии олимони зиед мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Мувофиқи фаҳмиши мазкур, ҳар як инсон аз лаҳзаи таваллуд дорои маҷмӯи ҳуқуқ ва озодиҳои муайян мебошад, ки онҳо дахлнопазир ва ҷудонопазир буда, то лаҳзаи охирини ҳаёт ба онҳо дода мешаванд. Назарияи мазкур миёни ҳуқуқ ва қонун айният нагузошта, дар он ақида аст, ки ҳуқуқ нисбат ба қонун дорои волоияти зиёдтар мебошад. Чунин фаҳмиши ҳуқуқ ба хулосае меорад, ки қонун як шакли зоҳиршавии ҳуқуқ мебошад.

Дар баробари ин бояд қайд кард, ки ба ғайр аз тафовут ва мухолифатҳо, миёни фаҳмиши

позитивӣ ва табиии ҳуқуқи инсон ҳамчунин муносибати мутақобила ва ҳамбастагиии зич ҷой дорад, яъне ҳуқуқи табиӣ ба ҳайси замина, асос ва сарчашмаи ҳуқуқи позитивӣ баромад менамояд ва онро бо мазмун, моҳият ва ақидаҳо ғанӣ мегардонад. Ҳуқуқи позитивӣ бошад дар навбати худ ба ҳайси меъёре, ки ҳимоя, ҳифз ва ҳамчунин таъмини ақидаҳои мазкурро ба зиммаи худ дорад ва аз ҷониби давлат қабул, муқаррар ва тасдиқ мегардад, хизмат мекунад.

Назарияи фалсафии ҳуқуқҳои инсон шакли ҳуқуқдарккуние мебошад, ки мувофиқи он ҳуқуқи инсон чун зуҳуроти ҷамъиятӣ баромад карда, барои амалӣ гардонидани адолат ва баробарӣ хизмат мекунад. Таълимоти мазкур дар асоси фаҳмиши табиии ҳуқуқҳои инсон коркард шудааст. Мувофиқи омӯзиши мазкур хусусиятҳои асосии ҳуқуқҳои инсон аз робитаи мутақибилаи онҳо, омилҳо ахлоқиву ҳуқуқӣ ба мисли адолат, баробарӣ, инсондӯстӣ ва ғайра иборат аст. Таълимоти фалсафии ҳуқуқҳои инсон бештар моҳияти арзишӣ ва асосҳои антропологӣ дошта, ҳуқуқҳои позитивӣ ва табиии инсонро дар ҳамбастагӣ баррасӣ менамояд. Кант дар он ақида буд, ки «ҳуқуқ – маҷмӯи шартҳое мебошад, ки дар асоси онҳо озодии як нафар ба озодии шахси дигар мувофиқ аст» [6, с. 139].

Аз гуфтаҳои боло ба чунин хулосае омадан мумкин аст, ки оид ба маҳфуми ҳуқуқи инсон дар байни олимони соҳаи ҳуқуқшиносӣ фикри ягона вуҷуд надорад:

- як гурӯҳи олимон ҳуқуқи инсонро чун воситаи комёбшавӣ ба неъматҳои моддӣ ва маънавӣ, амалисозӣ ва лаёқату истифодабарӣ мефаҳманд;
- Гуго Гротсий мафҳуми ҳуқуқи инсонро чунин шарҳ медиҳад: «Ҳуқуқи инсон сифати ахлоқии инсон аст, ки аз рӯи адл ба ӯ имкониятҳо меофарад» [2];
- мувофиқи акидаи олими олмонӣ Хефе ҳуқуқи инсон – муносибати байниҳамдигари одамон ва давлат мебошад;
- Р. Касен (яке аз муаллифони ЭУҲБ) мафҳуми ҳуқуқи инсонро чунин шарҳ медиҳад: «Ҳуқуқи инсон шохаи махсуси илмҳои ҷамъиятшиносӣ, мебошад, ки ба ҳайси мавзӯи омӯзишашон манзалати инсон ва муносибатҳои инсонӣ, ки барои ривоҷи шахсият зарур аст, баромад мекунад».
- олими рус профессор Рудинский таърифи ҳуқуқи инсонро чунин пешниҳод кардааст: «Ҳуқуқи инсон – ин муҳимтарин сифатҳои шахсият аст, ки барои инкишофи озодии вай ҳамчун инсон шароит муҳайе мекунад» [10].
- Гегел чунин мешуморид, ки «ҳуқуқ – вуҷуддории иродаи озод ё ҳастии озоди инсон мебошад» [4, с. 54].

Ҳуқуқи инсон – меъёри рафторе мебошад, ки тавассути давлати ҳуқуқбунёд ҳимоя ва ҳифзи шаъну шарафи ҳар як инсонро таъмин менамояд.

Дар маҷмӯъ ҳуқуҳои асосии инсон вазъи ҳуқуқии шаҳрвандро ташкил карда, ба ҳайси ҳастаи ҳуқуқӣ конститутсионии давлатҳои ҳуқуқбунёд баромад мекунад. Ҳуқуқи инсон – ба ҳайси ифодакунандаи муносибати давлат ва инсон хизмат карда, таърих ва шинохти худро бо ду роҳ инкишоф додааст: яке бо роҳи давлатӣ ва дигаре бо роҳи пайдо кардани инъикоси худ дар сарчашмаҳои маънавӣ ва фаҳангӣ.

Ҳамин тавр, ҳуқуқи инсон гуфта, чораи рафтори имконпазири шахсро меноманд, ки бо қонун ҳамчун қоидаҳои ахлоқӣ, сиёсӣ ва динӣ кафолат дода мешавад. Ҳуқуқи инсон – ин маҷмӯи имкониятҳое мебошад, ки аз табиати биологӣ, иҷтимоӣ ва рӯҳии инсон ба миён омада, шарти мавҷудияти ӯро ҳамчун мавҷудоти бошуур муайян менамоянд.

Ҳуқуқи инсон – ин имкониятҳои аз ҷониби давлат кафолатшудае мебошад, ки хусусияти ҷудонопазир ва дахлнопазириро дошта, ба фард барои истифода кардани неъматҳои муайяни иҷтимоиву иқтисодӣ, сиёсиву фарҳангӣ шароити мусоид фароҳам меоварад.

Предмети омӯзиш – як қисмати объекти баррасишаванда мебошад, ки

аз низоми донишҳои муайян оид ба омили мушаххас иборат аст.

Ба ҳайси предмети ҳуқуқи инсон яке аз арзишҳои волотарини тамаддуни инсонӣ, ки ҷанбаҳои гуногуни ҷомеаро иҳота карда, онро дар бар гирифтааст – ҳуқуқи инсон баромад менамоя, ки на танҳо хусусияти хоси инфиродӣ дорад, балки ба ҳайси феномени фарҳанги ҷаҳонӣ, пояи инкишофёбии фард ва истифода кардани имконият ва қобилиятҳои ӯ хизмат мекунад. Илми ҳуқуқи инсон ҳуқуқро на танҳо чун омили ҳуқуқӣ, балки чун омили сиёсӣ, ахлоқӣ, фалсафӣ, динӣ меомӯзад, зеро ҳуқуқ чун зуҳуроти бисёрҷабҳа баромад мекунад.

Имрӯз ҳуқуқи инсон чун ҷузъи таркибии фарҳанги ҳуқуқии миллати тоҷик баромад менамояд [14, с. 20-46; 15, с. 38-54]. Дар натиҷаи рушди бемайлони ҳуқуқи инсон падидаи нав – фарҳанги ҳуқуқи инсон ташаккул ёфтааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ин падида аллакай тадқиқотҳои илмии мукаммал вуҷуд доранд [16, с. 81-84; 17, с. 51-54; 18, с. 170-175; 19, с. 110-114].

Ба ақидаи як гурӯҳ олимон қонуниятҳои асосии пайдоиш ва инкишофёбии категорияҳои шаъну шараф, ҳуқуқу озодҳо, ҳамчунин кафолати онҳо ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки амалишавии ҳуқуқи инсонро кафолат медиҳанд ба ҳайси предмети ҳуқуқи инсон эътироф мегарданд.

А.Х. Саидов чунин мешуморад, ки предмети ҳуқуқи инсон ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, қонуниятҳои пайдоиш ва инкишофи онҳо, ҳамчунин раванди ҳуқуқтатбиққунӣ, механизмҳои кафолати онҳо, ва омилҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон таъсиррасон мебошанд, ба шумор меравад [13, с. 26].

Ҳамчунин, гурӯҳи дигари олимон бар он ақида мебошанд, ки предмети ҳуқуқи инсон – муносибатҳои ҷамъиятие мебошанд, ки дар ҷараёни мустаҳкамкунӣ, батанзимдарорӣ, муҳофизат ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ба вуҷуд меоянд. Яке аз асосгузорони илми ҳуқуқи инсон Ф.М. Рудинский мебошад. Ӯ ба ҳайси предмети омӯзиши илми ҳуқуқи инсон меъёрҳои ҳуқуқие, ки дар онҳо ҳуқуқ ва озодиҳои инсон кафолат додашуда, конуниятҳои асосии пайдоиш ва инкишофи категорияи шаъну эътибор ва озодии инсонро дар бар мегиранд ва омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангие, ки барои мавҷудияти ин гуна зуҳурот мусоидат менамоянд, эътироф мекунад [11, с. 7].

Ҳамин тариқ, ба хулосае омадан мумкин аст, ки оид ба предмети илми мазкур ақидаҳои гуногунранг ҷой дорад ва қайд кардан бамаврид аст, ки мувофиқи моҳияти тафсирҳои додашуда, ҳар яке аз онҳо асосҳои коркард шудани худро доро ҳастанд.

Ҳуқуқи инсон – омили арзишие мебошад, ки имконияти истифода бурдани «ченаки инсонӣ»-ро на танҳо нисбат ба давлат, қонун, тартибот, балки ҳамчунин нисбат ба ҷомеаи шаҳрвандӣ низ медиҳад, зеро вазъи рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ аз сатҳи инкишоф ва амалишавии ҳуқуқҳои инсон вобастагӣ дорад. Ҳуқуқ ба инсон имконияти на танҳо иштирок варзидан дар корҳои сиёсиии давлатро медиҳад, балки ҳамчунин барои худинкишоф ёбӣ, интихоби дин, пайдо кардани моликият ва қонеъ намудани дигар талаботҳои ӯ мусоидат менамояд. Барҳамхӯрии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳолате ба миён меояд, ки агар ҳуқуқ хусусияти декоративӣ дошта бошад ё умуман амал накунад.

Аз ин лиҳоз пердмети ҳуқуқи инсон яке аз арзишҳои олитарин – ҳуқуқҳои инсон баромад мекунанд, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти инсонӣ, давлатӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангиву маданиро дар бар мегирад.

Ҳуқуқи инсон чун предмети омӯзиш – хусусиятҳои ба низом даровардаи шахс мебошад, ки ба вуҷуддории ӯ таъсиррасон буда, баёнгари озодӣ ва шарти асосии ҳаёти осоиштаву арзандаи инсон, ҷомеа ва давлат баромад мекунад. Дар баробари ин чун воситаи танзимнамоии муноси-

батҳои мутақобилаи давлат ва инсон амал мекунад.

Назарияи ҳуқуқҳои инсон ҳамчун илм вазифадор аст, ки табиат, моҳият, хусусиятҳои фалсафӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва диниву этикии ҳуқуқи инсон ва асосҳои пайдоиши онро мавриди омӯзиши амиқ қарор диҳад. Яке аз ҳолатҳои асосие, ки дар доираи илми ҳуқуқи инсон чун предмети омӯзиши он баромад мекунад – муносибати мутақобилаи инсон ва давлат мебошад. Давлат афзалиятнокии ҳуқуқи инсонро эътироф менамояд, зеро табиат ва моҳияти он маҳз тавассути ҳуқуқ ошкор мегардад.

Илм – ин соҳаи фаъолияти инсонӣ мебошад, ки дар он коркарди донишҳои нав амалӣ гардонида мешавад ва мавзӯи илм – маҷмӯи масъалаҳои муайян мебошад, ки таҳти омӯзиш қарор гирифтаанд. Аз ин чунин бармеояд, ки илми ҳуқуқшиносӣ муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ, ки бо ҳуқуқ алоқамандӣ доранд мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Оид ба мавзӯи ҳуқуқи инсон фикру ақидаҳои ягона ҷой надоранд. Он андешаҳое, ки дар адабиёти муосири ҳуқуқӣ дарҷ гаштаанд, мухталиф ва гуногунранг буда, дорои хусусиятҳои хоси худ мебошанд.

Чӣ тавре, ки зикр намудем, мавзӯи илми ҳуқуқи инсон яке аз арзишҳои олии тамаддуни инсонӣ – ҳуқуқ ва озодиҳои инсон баромад мекунанд, ки соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ ва шахсиро фаро мегирад. Л.Б. Назаров чунин мешуморад, ки мавзӯи тадқиқоти онро маҷмӯи таълимот оид ба қонуниятҳои умумии пайдоиш ва инкишофи назария ва амалияи ин ҳуқуқҳо мепиндорад. Ба андешаи вай ҳуқуқи инсон дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ метавонад мақоми ҳамоҳангсозандаро ишғол намуда, барои ҳалли қазияҳои ҳуқуқи башар мусоидат намояд [9, с. 17]. Е.А. Лукашева қайд мекунад, ки мавзӯи фанни мазкурро яке аз олитарин арзишҳои тамаддуни инсонӣ, яъне ҳуқуқи инсон ташкил медиҳад, ки дарбаргирандаи ҷабҳаҳои мухталифи ҳаёти фардӣ ва ҷамъиятӣ аст [8, с. 5-6]. А.Х. Саидов қайд менамояд, ки фанни ҳуқуқи инсон дорои мавзӯи омӯзиши худ буда, дар доираи он ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, қонуниятҳои таърихии инкишофи онҳо, тарзҳои мувофиқгардонии онҳо бо ҳуқуқи давлатҳои мухталиф, масоили ҳалталаби ҳуқуқи инсон, механизмҳои универсалӣ ва кафолати онҳо, ҳамчунин омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангие, ки ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон таъсир доранд, омӯхта мешаванд [12, с. 9].

В.М. Капитсин дар он ақида аст, ки мавзӯи ҳуқуқи инсонро муносибатҳои ҷамъиятие ташкил медиҳанд, ки барои ба танзим даровардан, таҳким бахшидан ва ҳифз намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ба вуҷуд меоянд [8, с. 5].

Дар асоси муайян кардани мавзӯи ҳуқуқи инсон тарзҳои гуногуни фаҳмиши ҳуқуқи инсон муайян ва гурӯҳбандӣ мегарданд.

Фаҳмиши мавзӯи ҳуқуқи инсонро бо чунин тарз гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст: фаҳмиши меъёрӣ; фаҳмиши арзишӣ; фаҳмиши унверсалӣ.

Фаҳмиши меъерии ҳуқуқ дар асоси назарияи позитивии ҳуқуқи инсон коркард шудааст, ки моҳияти ҳуқуқро чун низоми қоидаҳои рафтор муайян месозад ва онро ба ҳайси танзимгари муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ эътироф менамояд.

Фаҳмиши мазкур дорои хусусиятҳои манфӣ ва мусбии худ мебошад. Ба хусусиятҳои мусбӣ омилҳои зерин шомил мебошанд:

1. Фаҳмиши мазкур сарҳадҳои имконпазир ва имконнопазири рафторро дар доираи меъёрҳо муайян месозад;
2. Фаҳмиши мазкур ҷиҳати расмӣ дарҷ гаштани меъёрҳоро тақвият мебахшад;
3. Фаҳмиши мазкур муносибати мутақобила ва ҳамбастагии зичи давлат ва ҳуқуқро муайян месозад.

Ба хусусиятҳои манфӣ омилҳои зерин шомил мебошанд:

1. Рад кардани ҳуқуқҳои фитрӣ ва табиии инсон;

2. Рад кардани табиати ҳуқуқ чун омили ҷамъиятӣ ва эътироф кардани он чун маҳсули фаъолияти давлат;
3. Қабул кардани низоми фишороварии давлатӣ ба фард;
4. Инкишофи сусти ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Фаҳмиши арзишии ҳуқуқи инсон ба ҳайси омили асосии ҳуқуқ мабдаи ахлоқиро қабул пазируфта, дар он мавзӯи ҳуқуқи инсон ба меъёрҳои ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқии марбут ба эътироф ва ҳимояи ҳуқуқи инсон такя менамояд. Аз ин нуқтаи назар мавзӯи омӯзиши ҳуқуқи инсонро бояд он меъёрҳои ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқие ташкил диҳанд, ки дар амалия воқеан вуҷуд доранд ва ба ҳуқуқу озодиҳои инсон иртибот доранд. Яъне нуқтаи марказии ин равияро амалияи ҳуқуқи инсон ташкил медиҳад, ки дар меъёрҳои ҳуқуқӣ инъикос гардидаанд.

Аз нуқтаи назари фаҳмиши арзишии мавзӯи ҳуқуқи инсон объекти асосии омӯзиши ҳуқуқи инсонро ҳуқуқ ва озодиҳои вай ҳамчун маҷмуи арзишот ташкил медиҳад. Яъне чун маҳаки асосӣ маҳз арзишманд будани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дониста мешаванд. Вале ин арзишҳо, чи дар назария ва чи дар асноди меъёрӣ ба пуррагӣ шакл нагирифтаанд.

Фаҳмиши унверсалии мавзӯи ҳуқуқи инсон. Азбаски ҳуқуқи инсон ин зуҳуроти универсалӣ аст ва ба ғайр аз масоили ҳуқуқӣ, боз паҳлӯҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсию фарҳангиро фаро мегирад, мавзӯи омӯзиши он низ бениҳоят фаррох аст. Аз ин нуқтаи назар омилҳои номбурда низ бояд мавзӯи омӯзиши ҳуқуқи инсонро ташкил диҳанд [5, с. 11].

Литература:

1. Барченкова, К.А. Чистое учение о праве Г. Кельзена: теоретико-правовой анализ // Право: современные тенденции: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2017 г). – Краснодар: Новация, 2017.
2. Гроций, Г. О праве войны и мира / Аркадий Пресс.
3. Кельзен, Г. Чистое учение о праве. Вып. l.
4. Гегель. Философия права. – М., Л., - 1934.
5. Диноршоев, А.М, Сафаров, Д.С. Ҳуқуқи инсон. Китоби дарсӣ. – Душанбе, 2010.
6. Кант, И. Соч. Т. 4.
7. Искандаров, Ш.Ф. О понятии и видах институтов по правам человека. – Душанбе, 2017. – № 2/2.
8. Капицын, В.М. Права человека и механизмы их защиты. – М., 2003.
9. Лукашева, Е.А. Права человека. Учебник для вузов. – М. 2000
10. Назаров, Л.Б. Права человека. История, теория и практика. – М., 1995.
11. Рудинский, Ф.М. Права человека: Учебно-методическое пособие. – М., 2003.
12. Саидов, А.Х. Общепризнанные права человека. – М., 2002.
13. Саидов, А.Х. Сравнительное правоведение. – М.: Юрист, 2003.
14. Насурдинов, Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистане / Э.С. Насурдинов. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – 196 с.
15. Насурдинов, Э.С. Правовая культура: монография / Э. С. Насурдинов; [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – М.: Норма, 2014. – 352 с.
16. Саъдизода Дж. Правовая культура и культура прав человека: теоретический анализ (на тадж. яз.) // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе: «Сино», 2012. – № 3/7 (99). – С. 81-84.
17. Саъдизода, Дж. Культура прав человека как государственная гарантия обеспечения прав и свобод человека (на тадж. яз.) // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. Часть 2 – Душанбе: «Сино», 2013. – № 3/7 (124). – С. 51-54.

18. Саъдизода, Дж. К вопросу о классификации культуры прав человека // Вестник педагогического Университета – издание ТГПУ им. Садриддина Айни, серия общественных, гуманитарных и филологических наук. Часть 2. – Душанбе, 2013. – № 6 (55). – С. 170-175.
19. Саъдизода, Дж. Законодательная политика в сфере прав человека и ее роль в формировании культуры прав человека. // Государствоведение и права человека. Научно-практический журнал. Издательства юридического факультета ТНУ. – Душанбе, 2016. – № 1 (1). – С. 110-114.

ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА ОХРАНУ ЗДОРОВЬЯ В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ НОРМ

Сангинов Д.Ш.,
заведующей кафедрой предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Аннотация. В современном мире вопросы защиты прав человека все больше приобретают универсальный статус, и их действие выходит далеко за пределы каждого отдельного государства. В этой связи возникает потребность в формировании универсальных международно-правовых стандартов в области прав человека в общем смысле и право на охрану здоровья в частности.

Ключевые слова: международные стандарты, права человека, право на охрану здоровья, права на медицинские услуги.

ҲУҚУҚИ ИНСОН БА ҲИФЗИ САЛОМАТӢ ДАР ҲОШИЯИ САНАДҲОИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Сангинов Д.Ш.,
мудири кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

Фишурда. Дар ҷаҳони муосир ҳифзи ҳуқуқи инсон омили универсалиро касб намуда, амали онҳо аз худуди давлатҳои алоҳида берун мебарояд. Дар робита ба ин зарурати ташаккул додани стандартҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, дар маҷмӯъ ва ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ дар алоҳидагӣ пеш омадааст.

Калидвожаҳо: санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ, ҳуқуқи инсон, ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ, ҳуқуқ ба хизматрасонии тиббӣ.

HUMAN RIGHTS TO HEALTH PROTECTION IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LEGAL NORMS

Sanginov D.Sh.,
head of the Department of Entrepreneurial and Commercial Law of the Faculty of Law of Tajik National University, Candidate of Law, Associate Professor

Scientific Specialty: 12.00.03 – civil law; entrepreneurial law; family law; private international law

Annotation. In the modern world, the protection of human rights increasingly acquire a universal status, and their action goes far beyond the boundaries of each individual state. In this regard, there is a need for the formation of universal international legal standards in the field of human rights in general terms and the right to health in particular.

Keywords: International Standards, Human Rights, the Right to Health Protection, the Right to Medical Services.

В соответствие со ст. 38 Конституции Республики Таджикистан каждый имеет право на охрану здоровья. Каждый в рамках, определенных законом, пользуется бесплатной медицинской помощью в государственных учреждениях здравоохранения. Государство принимает меры по оздоровлению окружающей среды, развитию массового спорта, физической культуры и туризма. Другие формы оказания медицинской помощи определяются законом [1]. Отражение прав и свобод человека на охрану здоровья в Конституции Республики Таджикистан являются объектом пристального внимания отечественных ученых[2].

На основе ст. 36 Кодекса здравоохранения Республики Таджикистан граждане Республики Таджикистан имеют право на охрану здоровья. Гражданам Республики Таджикистан оказывается безвозмездная медико-санитарная помощь в организациях государственной системы здравоохранения в порядке, установленном Правительством Республики Таджикистан. В иных случаях, оказание медико-санитарной помощи гражданам в организациях государственной системы здравоохранения осуществляется за счет средств физических или юридических лиц в порядке, установленном Правительством Республики Таджикистан. Граждане имеют право на свободный выбор медицинского учреждения и врача. Граждане обеспечиваются неотложной медицинской помощью в ближайшей организации здравоохранения, независимо от форм собственности [3].

Право на охрану здоровья – право на медицинский уход или право на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья, одно из прав человека второго поколения [4].

Право на охрану здоровья предполагает государственные меры, направленные на устранение причин нездоровья, а именно: заботу о матерях и детях, включая акушерские услуги; предупреждение инфекционных заболеваний; предупреждение профессиональных заболеваний и несчастных случаев; медицинское просвещение, направленное на укрепление здоровья и здорового образа жизни, на развитие чувства личной ответственности за свое здоровье; обеспечение общего доступа к медицинским специалистам и оборудованию; предотвращение загрязнения окружающей среды; санитарный контроль качества пищи, водоснабжения; профилактика алкоголизма, наркомании [5, 9].

Комитет по экономическим, социальным и культурным правам Организации Объединенных Наций выделяет следующие элементы права на здоровье:

- наличие учреждений, товаров, услуг, соответствующих программ, включая инфраструктуру, подготовленный и оплачиваемый персонал, важнейшие лекарственные средства;
- доступность (не дискриминация, физическая доступность, экономическая доступность, доступность информации);
- приемлемость (с точки зрения медицинской этики, культурных критериев, требований в отношении гендерной проблематики и жизненного уклада, а также направленность на конфиденциальность и улучшение состояния здоровья);
- качество (приемлемость с научной и медицинской точек зрения и высокое качество, включая наличие квалифицированного медицинского персонала, научно проверенных и пригодных медикаментов и медицинского оборудования, безопасной питьевой воды и адекватных санитарных услуг) [6].

В современном мире вопросы защиты прав человека все больше приобретают универсальный статус, и их действие выходит далеко за пределы каждого отдельного государства. В этой связи возникает потребность в формировании универсальных международно-правовых стандартов в области прав человека. Содержание данных стандартов предусматривается в рамках ряда международно-правовых актов в области прав человека, важнейшими из которых являются 9 основных международных договоров, принятых в рамках ООН, в частности, в Международном пакте о гражданских и политических правах, Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах, Конвенции по правам ребенка, Конвенции по правам инвалидов и других международных правовых актах [7, 28].

Во второй половине XX века проблема обеспечения всеобщего уважения и соблюдения прав человека переросла государственные границы и стала заботой всего мирового сообщества в качестве неотъемлемой составляющей системы международного правопорядка [8]. Современный период мирового развития характеризуется тем, что права человека в той или иной мере определяют (или затрагивают) все направления сотрудничества государств.

Право на охрану здоровья относится к одним из основных прав человека, имеет такой же юридический статус, как право на жизнь или свобода совести. Безусловно, долгое время социальные права, к которым относится право на охрану здоровья, не имели юридического признания на международном и национальном уровнях. Связано это было с тем, что они имели производный (вторичный) характер. Социально-правовая природа права на охрану здоровья человека в отличие от классических гражданских (политических) прав заключается в том, что для «реализации этих прав требуется организационная, планирующая и иные формы деятельности государства по обеспечению указанных прав» [9, 137].

Впервые обязанность государств осуществлять сотрудничество в сфере развития системы здравоохранения была зафиксирована в основополагающих документах ООН. Эта организация внесла огромный вклад в процесс становления и развития права на охрану здоровья и приняла ряд важнейших универсальных международно-правовых актов [10, 51].

В первую очередь, было бы уместным упомянуть создание в 1946 году Всемирной организации здравоохранения, которая явилась источником создания и закрепления на международном уровне концепции понимания феномена права на охрану здоровья.

15 февраля 1947 года Экономический и социальный совет принял резолюцию, в которой было решено «созвать международную конференцию с целью определения того, какой спектр вопросов должны затрагивать международные усилия в сфере общественного здоровья, какие процедуры здесь следует использовать, какой должна быть единая международная организация по здравоохранению при ООН» [11, 38-39]. Именно в проекте Устава ВОЗ впервые было обозначено понимание того, что есть здоровье человека, а именно: «здоровье – это состояние физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствие недомогания и болезней. Здоровье является важнейшим фактором достижения безопасности и благополучия как отдельными людьми, так и целыми государствами». В этом же документе была обозначена ответственность правительств государств за здоровье своих граждан, которая должна выражаться в обеспечении нормальной работы здравоохранительных организаций. Таким образом, создание Всемирной организации здравоохранения как специального органа преследовало цель координации деятельности государств в обеспечении и защите здоровья во всем мире.

Основные задачи Всемирной Организации Здравоохранения:

1) координация международной деятельности в области здравоохранения;

2) предоставление государствам соответствующей информации;

3) оказание консультативной помощи в вопросах здравоохранения;

4) поощрение мероприятий по борьбе с эпидемическими, эндемическими и другим болезням; по охране психического здоровья;

5) содействие совместным исследованиям в области здравоохранения;

6) содействие в подготовке и совершенствовании медицинских кадров и др.

Вторым, не менее важным международным документом является Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года, которая сыграла и продолжает играть важную роль в утверждении прав человека. В ст. 25 декларации говорится: «Каждый человек имеет право на такой жизненный уровень, включая питание, одежду, жилище, медицинский уход и требуемое социальное обслуживание, который необходим для поддержания здоровья и благополучия его самого и его семьи». Эта окончательная редакция статьи, по сути, не раскрывает содержания того, что понимается под правом человека на охрану здоровья.

В 1966 году Генеральная Ассамблея ООН приняла новые важные акты: Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах и Международный пакт о гражданских и политических правах. В этих документах дается более детализированный перечень прав человека и гражданина. Оба пакта составили своеобразный международный кодекс прав человека и гражданина. В них провозглашаются права каждого человека на жизнь, свободу, личную неприкосновенность, неприкосновенность личной, семейной жизни и т. д. А государства-участники взяли на себя обязательство принять необходимые законодательные меры по обеспечению предусмотренных в пактах прав и свобод.

Например, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966 года признает право каждого человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья. Меры, которые должны быть приняты участвующими в Пакте государствами для полного осуществления этого права, включают:

1) обеспечение сокращения мертворождаемости, детской смертности и здорового развития ребенка;

2) улучшение всех аспектов гигиены внешней среды и гигиены труда в промышленности;

3) предупреждение и лечение эпидемических, эндемических, профессиональных и иных болезней и борьба с ними;

4) создание условий, которые обеспечивали бы всем медицинскую помощь и медицинский уход в случае болезни.

Особое внимание в контексте изучения международно-правового регулирования охраны здоровья следует обратить на ст. 12 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, которая формулирует право на охрану здоровья женщин. Текст ст. 12 посвящен равному доступу женщин к медицинскому обслуживанию. Особый акцент сделан на дородовом и послеродовом уходе. Речь идет о том, что страны-участницы должны сделать такого рода услуги бесплатными. Этот текст затрагивает более узкие проблемы, он посвящен только системе здравоохранения и не затрагивает другие вопросы, связанные со здоровьем.

Продолжая анализировать международно-правовые акты о праве на охрану здоровья, следует упомянуть:

– во-первых, Декларацию социального прогресса и развития 1969 г., направленную на «достижение наивысшего достижимого уровня здоровья, обеспечение, по возможности, бесплатного здравоохранения для всего населения»;

– во-вторых, имеется ряд конвенций и деклараций, посвященных защите различных социальных групп, говорящих об обеспечении равноправного медицинского обслуживания (например, Конвенция

об устранении всех форм расовой дискриминации 1965 г.);

– в-третьих, в конвенциях МОТ имеется несколько упоминаний об особых областях здоровья, например, о профессиональном здоровье. Среди прочего, эти конвенции говорят о безопасных условиях труда, о возможности оказания медицинской помощи на рабочем месте, о страховании здоровья и охране материнства. Многие положения прописаны очень подробно. Так, в них подробно говорится об обязанностях государства. Примерами могут служить конвенции № 102 «О минимальных нормах социального обеспечения» и № 103 «Об охране материнства».

Таким образом, можно отметить, что право человека на здоровье закреплено в следующих международно-правовых актах:

1. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года;
2. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года;
3. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 года;
4. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения от 22 июля 1946 года;
5. Декларация прав ребенка от 20 ноября 1959 года;
6. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года;
7. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 года;
8. Декларация социального прогресса и развития от 11 декабря 1969 года;
9. Международная декларация о генетических данных человека от 16 октября 2003 года;
10. Декларация ООН о клонировании человека от 8 марта 2005 года;
11. Политическая декларация по ВИЧ-СПИДу от 2 июня 2006 года;
12. Рамочная конвенция Всемирной организации здравоохранения по борьбе против табака от 21 мая 2003 года;
13. Международные медико-санитарные правила от 23 мая 2005 года;
14. Лиссабонская декларация о правах пациента сентябрь-октябрь 1981 года;
15. Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине от 4 апреля 1997 года;
16. Декларация о политике в области обеспечения прав пациента в Европе март 1994 и др.

Литература:

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года с изменениями и дополнениями от 26 сентября 1999, 22 июня 2003 и 22 мая 2016 гг. // http: // base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=1.
2. Саъдизода, Дж. Закрепление прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан. // Государствоведение и права человека. Научно-практический журнал. Издательство юридического факультета ТНУ. – Душанбе, 2016. – № 3 (03). – С. 91-95; Саъдизода, Дж. Отражение прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан. // Вестник Таджикского национального университета. (Научный журнал). Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе: «Сино», 2016. – № 2/8 (215). – С. 254-257.
3. Кодекс здравоохранения Республики Таджикистан от 30 мая 2017 года, № 1413 // http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=360#_Toc485653786.
4. Право на охрану здоровья // https://ru.wikipedia.org/wiki.
5. Тобес Брижит. Право на здоровье. Теория и практика. – М.: Устойчивый мир, 2001.
6. Комитет по экономическим, социальным и культурным правам (КЭСКП) // http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/cescr/Pages/cescrindex.aspx.

7. Диноршоев, А.М., Сафаров, Б.А. Формирование идей прав человека в Таджикистане: история и современность: монография / Диноршоев А.М., Сафаров Б.А.; Волгоградский филиал ФГБОУ ВПО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы». – Волгоград: Изд-во Волгоградского филиала ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014.
8. Итоговый документ Всемирного саммита 2005 г. Рез. ГА ООН 60/1 от 24 октября 2005 г. UN. Doc. A/RES/GO/1.
9. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. Е.А. Лукашевой. – М.: НОРМА, 2002.
10. Вронская, М.В. Институционализация права человека на охрану здоровья в международно-правовом пространстве. // Юристъ. – Правоведъ. – 2008. – № 4.
11. Случевский, И.И. Вторые десять лет Всемирной организации здравоохранения (перевод). – М., 1963: The second ten years of the WHO (1958–1967). – Gen., 1968.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ПРАВОЗАЩИТНЫХ ИНСТИТУТОВ

Искандаров Ш.Ф.,
ассистент кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: isharafjon@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Холикзода А.Г., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Сафарзода Б.А., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. Данная статья охватывает вопросы, связанные с формированием разнообразных специализированных институтов в различных странах, а также их свойственные особенности и типы, которые имеют свои особенности. Анализированы формирование и развитие специализированных правозащитных институтов в Таджикистане, в том числе их роль в поощрении и защите прав человека в Республике Таджикистан.
Ключевые слова: права человека, специализированные правозащитные институты, институт по правам человека, международная защита прав человека, международные стандарты.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ НИҲОДҲОИ МАХСУСГАРДОНИДАШУДА ОИД БА ҲИМОЯИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

Искандаров Ш.Ф.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии фаакултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: isharafjon@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: Холиқзода А.Ғ., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Мақолаи мазкур ба масъалаи ниҳодҳои махсусгардонидашуда оид ба ҳимояи ҳуқуқи инсон бахшида шудааст. Муаллиф таҳлили муқоисавии ниҳодҳои мазкурро дар давлатҳои гуногуни ҷаҳон гузаронидааст. Ҳамзамон дар мақола хусусиятҳои ниҳодҳои мазкур нишон дода шудааст. Ташаккули чунин ниҳодҳо дар Тоҷикистон таҳқиқ гардида, нақши онҳо дар таъмин ва ҳимояи ҳуқуқи инсон нишон дода шудааст.
Калидвожаҳо: ҳуқуқи инсон, ниҳодҳои махсусгардонидашуда оид ба ҳимояи ҳуқуқи инсон, ҳимояи байналмилалии ҳуқуқи инсон, стандартҳои байналмилалӣ.

COMPARATIVE ANALYSIS OF SPECIALIZED HUMAN RIGHTS INSTITUTIONS

Iskandarov Sh.F.,

Assistant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty,
Tajik National University
E-mail: isharafjon@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Khalikzoda A.G., Doctor of Legal Sciences, Professor
Reviewer: Safarzoda B.A., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. This article covers issues related to the formation of various specialized institutions in different countries, and also their features and types that have their own characteristics. The formation and development of specialized human rights institutions in Tajikistan are analyzed, including their role in the promotion and protection of human rights in the Republic of Tajikistan.

Keywords*:* Human Rights, Specialized Human Rights Institutions, Human Rights Institution, International Protection of Human Rights, International Standards.

Образование и воплощение в жизнь концепции прав человека и их защиты тесно связаны с историей развития человеческого общества. Современные государства, развивающиеся тенденции демократизации общества, правовых и демократических принципов считают защиту прав человека одним из приоритетных направлений своей деятельности. Эффективная национальная политика и развитие международного и регионального сотрудничества в области прав человека при соблюдении принципов невмешательства во внутренние дела государства, его суверенитета и территориальной неприкосновенности способствовали значительному процессу в эволюции правовых знаний в области прав человека.

Согласно общепринятому мнению, именно в демократическом государстве создаются все условия для полной реализации прав и свобод человека.

В настоящее время все государства ООН стремятся к установлению и соблюдению международных стандартов в области прав человека и их реализации, в том числе поощрения и защиты прав человека. В соответствии с решениями Венской Всемирной конференции по правам человека (июнь 1993 г.), всем государствам рекомендовано, наряду с совершенствованием традиционных механизмов защиты прав человека, дополнить существующие правозащитные механизмы созданием новых национальных институтов в этой сфере. Основными направлениями деятельности таких институтов должны быть обеспечение и защита прав и интересов человека и гражданина.

Сегодня специализированные правозащитные институты в форме омбудсмена учреждены более чем в 100 странах мира, в форме комиссий по правам человека – более чем в 50 странах, в двух формах одновременно – более чем в 30 странах [1].

В связи с массовым созданием комиссий по правам человека и омбудсмена в Организации Объединенных Наций возникла дискуссия по проблемам практики деятельности и функций этих правозащитных институтов. В основу разработки международных стандартов деятельности национальных правозащитных институтов был положен ряд решений Генеральной Ассамблеей ООН по данному вопросу, основные из них (41/129 от 4 декабря 1986 и 46/124 от 17 декабря 1991) совместно с резолюциями Комиссии по правам человека ООН (1987/40 от 10 марта 1987, 1988/72 от 10 марта 1988, 1989/52 от 7 марта 1989, 1990/73 от 7

марта 1990, 1991/27 от 5 марта 1991 и 1992/54 от 3 марта 1992, 1993/55 от 9 марта 1993).

Начиная с 90-х годов прошлого столетия, для правозащитной деятельности государств, которые стали на путь демократических реформ, характерным стало, как мы уже писали, создание новых специализированных правозащитных институтов [3]. Если до этого времени такие институты функционировали только в нескольких странах (в Австралии, Гватемале, Дании, Канаде, Новой Зеландии, на Филиппинах, во Франции), то сегодня они стали мировой практикой.

Началом процесса стандартизации деятельности национальных специализированных правозащитных институтов и конструктивного международного сотрудничества можно считать принятие резолюции ООН 48/134 от 20 декабря 1993 г. «Принципы, касающиеся статуса национальных институтов, занимающихся содействием и защитой прав человека» (так называемые «Парижские принципы») [4, с. 26-29].

В соответствии с указанными принципами, на национальные специализированные правозащитные институты возлагается задача содействовать и защищать права человека. Следовательно, по своей правовой природе такой институт выступает как внутригосударственный, несудебный, и специализируется он на защите прав человека.

Для обеспечения независимости такого национального специализированного правозащитного института он должен создаваться (и создается) на основе конституции или закона. Важной составляющей его независимости является достаточное финансирование, которое позволяет ему бесперебойно осуществлять свою правозащитную деятельность.

По своему рабочему составу национальное учреждение по правам человека должно обеспечивать плюралистическое представительство гражданского общества, назначение работников оформляется официальным актом, в котором обязательно указывается конкретный срок действия полномочий этих представителей.

Специализированные правозащитные институты наделены достаточно широкими полномочиями, анализ которых позволяет утверждать, что предметом его ведения являются вопросы, связанные не только с законодательной деятельностью, но и администрированием, с работой судебных органов, направленных на обеспечение и усиление защиты прав человека.

При рассмотрении заявлений и жалоб граждан используются различные методы: метод примирения сторон, метод вынесения (в четко установленных законом пределах) решения, информирование заявителя о его правах, содействие получению доступа к нужной информации, направление заявления другому уполномоченному органу в установленном законом порядке.

К основным функциям специализированных правозащитных институтов относятся:

- консультативно-рекомендательная;
- аналитическая (анализ законодательства, законопроектов);
- информационно-просветительская;
- коммуникативная (сотрудничество с международными и внутригосударственными институтами, занимающимися прямо или опосредованно содействием и защитой прав человека);
- контрольная (без юрисдикционных полномочий).

Комиссия по правам человека, как правило, выполняет одну или несколько функций, которые непосредственно связанны с содействием и защитой прав человека, включая консультативную функцию, просветительскую, ориентированную на общественность, и функцию беспристрастного расследования (п. 42). Как известно, институт омбудсмена в основном наделен правом на расследование конкретных жалоб на действие или бездействие административной власти (п. 43) [2, с. 7]. Понятие «государственный несудебный правозащитный институт» распространяется как на комиссию по

правам человека, так и на омбудсмена, но круг полномочий комиссии шире, чем у омбудсмена.

В отличие от мировой практики в Таджикистане сложилось специфическое соотношение институтов омбудсмена и комиссии по правам человека. Выражается это в том, что институт Уполномоченного в стране оказался более востребованным.

Но, несмотря на это, основные принципы функционирования таких институтов должны соответствовать международным критериям. Создание в РТ нового правозащитного института – Комиссии по правам человека, делает необходимым и актуальным изучение и творческое использование опыта функционирования аналогичного института в зарубежных странах.

Здесь уместно привести следующие данные: в африканском и Тихо-Азиатском регионах защитой прав и свобод человека занимаются Комиссии, в Америке – омбудсмен, а в Европе соотношение этих институтов почти равное.

Следует отметить тот факт, что институт комиссии по правам человека не нашел полного признания в странах с переходной экономикой, т. е. в государствах-участниках Содружества Независимых Государств. Попытаемся разобраться в причинах этого.

Сегодня только в некоторых странах СНГ функционируют структуры, специализирующиеся на защите прав человека (Казахстан, Узбекистан, Таджикистан). Надо признать, что при создании несудебных институтов для защиты прав человека различные государства чаще всего избирают свои пути, иногда очень специфические. Так, в Узбекистане создано Управление защиты прав человека Министерства юстиции Республики Узбекистан (территориальные отделения при соответствующих Управлениях юстиции); в Таджикистане — Управление гарантий прав человека исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. В Управлении действуют отделы по защите прав ребенка, по помилованию и наградам. Мы считаем, что эти правозащитные структуры в строгом смысле не являются ни разновидностью института омбудсмена, ни комиссии по правам человека.

Согласно Положению «О Комиссии при Правительстве Республики Таджикистан по обеспечению выполнения международных обязательств в области прав человека» она является постоянно действующим консультативным межведомственным органом. Создана она с целью координации деятельности определенных органов в реализации международных обязательств в области прав человека: содействие приведению законодательства Республики Таджикистан в соответствие с положениями международных договоров в области прав человека, участницей которых является Республика Таджикистан; помощь в ратификации международных договоров по правам человека или присоединении республики к таким договорам; восстановление нарушенных прав и свобод человека и т.д. Деятельность Комиссии в Таджикистане, по сравнению с комиссиями стран СНГ, более конкретизирована (акцентирована на усилении гарантий прав человека). Общее же у них одно – содействовать построению правового, демократического общества в своих государствах.

Основной формой реагирования Комиссии при обнаружении фактов нарушения прав человека в ходе рассмотрения обращений граждан или организаций является решение, которое направляется соответствующим органам государственной власти, в компетенцию которого входит окончательное решение по вопросу. «Решения Комиссии, принятые в пределах компетенции, являются обязательными для исполнения всеми органами исполнительной власти республики» (п. 6 Положения).

Если сравнить процедуру рассмотрения жалоб Уполномоченным и Комиссией, то можно видеть, что рассмотрение жалоб не является основной функцией комиссии, хотя ограничений здесь нет. И в этом плане у комиссии

больше оснований для принятия и рассмотрения обращений граждан, следовательно, – шире область правовой защиты. Кроме этого, не все ситуации, приводящие к несоблюдению или ущемлению прав человека (дискриминация при приеме на работу, насилие в семье и т.д.), связаны с недобросовестным администрированием или явным нарушением законодательства, но они не входят в сферу компетенции Уполномоченного. Комиссии по правам человека могут оказать помощь в выявлении таких «скрытых» дискриминаций, а также рассматривать жалобы на ущемление прав человека, совершаемые частными субъектами или лицами.

Таким образом, проведенный сравнительный анализ институтов Уполномоченного по правам человека и Комиссии по правам человека в РТ показал, что, несмотря на нормативные различия между ними, на практике происходит смешение сферы компетенции и дублирование функций. Уполномоченный по правам человека наделяется несвойственными для данного института функциями, а комиссия рассматривает жалобы на административные органы.

Такая ситуация характерна не только для Таджикистана. «Именно в пункте компетенции в последние годы наблюдаются различные изменения и искажения модели института омбудсмена по мере его продвижения в другие страны» [5, с. 16], в первую очередь в те, которые только вступили на путь демократического развития. На наш взгляд, такое положение обусловлено многими причинами, в том числе: отсутствием национальных традиций в функционировании государственных несудебных институтов, формированием их в переходный период; проблематичностью практического осуществления прав человека.

По мнению Саъдизода Дж. и Сафарзода Н.Ф., в Конституции РТ закреплен и гарантирован комплекс прав и свобод человека, на основании которых формировались государственные органы и правозащитные институты в области прав человека [6, с. 72-74].

Несмотря на то что деятельность Комиссии по правам человека в Таджикистане не в полной мере отвечает «Парижским принципам», практика все же подтверждает, что она вносит весомый вклад в укрепление законности, повышение ответственности государственной власти, совершенствование механизма обеспечения и защиты прав и свобод граждан. Поэтому актуальным становится не просто улучшение работы комиссий, а выведение ее на качественно новый уровень в соответствии с международными критериями, предъявляемыми к эффективным государственным правозащитным институтам.

Литература:

1. Official website: National Human Rights Institutions Forum-2. Explanation note on accreditation status. URL: Режим доступа: http: //www.nhri.nct/dcfault.asp? PID=276&DID = (дата обращения: 8.02.2017 г).
2. Professional Training Scries. No.4 National Human Rights Institutions. Geneva: Centre for Human Rights United Nations Office at Geneva. – 1995.
3. В международно-правовых документах, научных кругах и правоприменительной практике различных стран используется термин «национальные институты по содействию и защите прав человека», который можно считать синонимом вышеупомянутого понятия.
4. Принципы, касающиеся статуса национальных учреждений, занимающихся поощрением и защитой прав человека (Парижские принципы). Приложение к резолюции 48/134 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года. / Сборник нормативно-правовых актов об Уполномоченном по правам человека. – Душанбе, 2012.

5. Шеенков, О.А. Становление конституционного института Уполномоченного по правам человека в РФ: Автореф. дис. … к. ю. н. – М., 2001.
6. Саъдизода, Дж., Сафарзода, Н.Ф. Гарантии прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан // Проблемы совершенствования законодательства и прокурорской деятельности: Материалы X-ой Международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов «Проблемы совершенствования законодательства и прокурорской деятельности», организованной Институтом прокуратуры РФ ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия» (28 ноября 2016 года): в 3 т. Т. II. – Саратов: Амирит, 2016. – С. 72-74.

ҲИМОЯИ СУДӢ ВА МАЪМУРИИ ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО

Саиданваров Қ.Ч.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи конститутсионии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: Kurbonshoh1984@mail.ru
Тел.: + (992) 98-555-85-97

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конститутсионӣ; мурофиаи судии конститутсионӣ; ҳуқуқи мунитсипалӣ

Роҳбари илмӣ: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Саидов И.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда. Мақолаи мазкур тартиб ва шаклҳои ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо ва шахсони паноҳҷӯяндаро тибқи қонунгузории миллӣ ва байналмилалӣ фаро мегирад. Дар он механизмҳои ҳифзи судӣ ва маъмурии гурезаҳо мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар ин самт муаллиф назари худро иброз намудааст.

Калидвожаҳо: шакли ҳимоя, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии миллӣ, ҳимояи юридиксионӣ, принсипҳои баробарҳуқуқӣ, ҳуқуқ ва вазифаҳои давлат, кафолат.

ЮРИСДИКЦИОННЫЕ ФОРМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ БЕЖЕНЦЕВ

Саиданваров К.Д.,
ассистент кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: Kurbonshoh1984@mail.ru
Тел.: + (992) 98-555-85-97

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционное судопроизводство; муниципальное право;

Научный руководитель: Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Саидов И.И. кандидат юридических наук

Аннотация. В данной статье рассматриваются порядок и формы защиты прав беженцев и ищущих убежища в соответствии с национальным и международным законодательствами. Рассматриваются судебные и административные механизмы защиты беженцев, и автор выражает свои взгляды в этом отношении.

Ключевые слова: форма защиты, национальные нормативные акты, юрисдикционная защита, принципы равноправия, права и обязанности государства, гарантия.

JURISDICTIONAL FORMS OF PROTECTION OF RIGHTS OF REFUGEES

Saidanvarov K.D.,
Assistant of the Department of Constitutional Law of the Tajik National University
E-mail: Kurbonshoh1984@mail.ru
Phone: + (992) 98-555-85-97

Scientific Specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceeding; municipal law

Research supervisor: Dinorshoev A.M, Doctor of Legal Sciences, Professor
Reviewer: Saidov I.I., Candidate of Law, Associate Professor

Annotation. This article examines the order and forms of protection of rights of refugees and asylum-seekers in accordance with national and international law. Judicial and administrative mechanisms for the protection of refugees are examined, and the author expresses his views in this regard.

***Keywords*:** Form of Protection, National Legal Acts, Jurisdictional Protection, Principles of Equal Rights, Rights and Obligations of the State, Guarantee.

Мувофиқи моддаи 19 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «ҳар кас кафолати ҳифзи судӣ дорад». Истилоҳи ҳар кас маънои онро дорад, ки ҳар як субъекти ҳуқуқ – шаҳрванди ҶТ, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар сарзамини Тоҷикистон қарор доранд, ҳангоми вайрон шудани ҳуқуқҳояшон метавонанд дар асоси қонун аз ҳуқуқҳои худ дифоъ намоянд. Яъне, ҳар шахс ҳангоми вайрон гардидани ҳуқуқҳояш ҳуқуқ ба ҳимояро дорад. Бо таври дигар гӯем, хусусияти ҳар як ҳуқуқи субъективӣ дар имконият доштан ба ҳимояи маҷбурӣ мебошад. Ӯ доимо мавҷуд мебошад ва ин дар натиҷаи вайрон шудани ҳуқуқҳое, ки ба шахси муайян тааллуқ дорад, имконияти иқтидори ба воқеият гузоштан мебошад. Шахс метавонад пеш аз ҳама ба воситаи пешниҳоди талабот ба худи вайронкунанда ҳуқуқҳои вайроншударо барқарор кунад. Агар онҳо натиҷаи мусбат надиҳанд, шахсе, ки ҳуқуқҳояш поймол шудаанд, метавонад ба мақомоти ваколатдор бо мақсади ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи худ бо тартиби маҷбурӣ муроҷиат кунад.

Ҳуқуқи вайроншуда метавонад бо тартиб ва шакли муайяншуда ҳимоя карда шавад. Аз тарафи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби махсус ҷорӣ карда шудааст, ки мувофиқи он ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи гурезаҳо амалӣ карда мешавад.

Бинобар ин, вобаста ба ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ мавриди амал қарор доранд. Аз ҳама моҳиятнок ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз 10-уми майи соли 2002 мебошад, ки он бо тартиби умумӣ ҳамаи ҳуқуқҳои гурезаҳоро дар бар мегирад, аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳимоя. Барои ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншудаи гурезаҳо асосан ду шакли ҳимояи ҳуқуқӣ истифода мешавад, яъне судӣ ва маъмурӣ (юрисдиксионӣ).

А. Шакли ҳимояи судӣ.

Шакли самараноктари ҳимоя ин ҳимояи судӣ ба ҳисоб меравад. [1, с. 140-141].

Мувофиқи моддаи 11 Кодекси граждании ҶТ ҳифзи ҳуқуқҳои граждании вайронгардида ё мавриди баҳс қарордошта аз ҷониби суд ба амал бароварда мешавад. Имконият ба ҳимояи судии ҳуқуқҳои шаҳрвандон ҳамчун кафолат барои амалӣ шудани онҳо хизмат мекунад.

Дар айни замон барои ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншуда шахс метавонад ба суд бо аризаи даъвогӣ муроҷиат кунад.

Дар ин маврид бояд як қатор талаботро риоя кард:

Якум, баҳс бояд дар ваколати суди мазкур бошад. Яъне шахс набояд барои ҳимояи ҳуқуқҳои худ дарҳол ба суди вилоятӣ ё Суди Олӣ муроҷиат кунад. Ӯ бояд ҷараёнро аз муроҷиат ба суди ноҳиявӣ, яъне суди мақоми якум оғоз кунад.

Дуюм, шахсе, ки ба суд муроҷиат мекунад бояд мукаллаф бошад, яъне ба балоғат – синни 18 расида бошад. Му-

тобиқи Қонуни ҶТ «Дар бораи гурезаҳо» шаҳодатномаи гуреза ба шахсе, ки ба синни 18 солагӣ расидааст, дода мешавад ва бинобар ин ӯ метавонад бе монеа ба суд барои ҳимояи ҳуқуқи худ муроҷиат кунад ва ҳимояи заруриро гирад, агар барои ин асосҳои ҳуқуқӣ мавҷуд бошад.

Қонуни мазкур пешбинӣ мекунад, ки ба шахси гуреза донисташудаи ба синни шонздаҳсолагӣ расидае, ки бе ҳамроҳии намояндаи қонунӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст, бо назардошти фикру мулоҳизаҳои мақомоти васоят ва парасторӣ метавонад шаҳодатнома дар хусуси гурез донистани ӯ супурда шавад. Бинобар ин, чунин шахсон метавонанд барои ҳимояи ҳуқуқӣ ариза ирсол намоянд ва дар бораи ин мақомоти дахлдор ё дигар намояндагони қонунӣ огоҳонида шаванд. Бояд қайд намуд, ки мукаллафии мурофиавии шахсони нишондодашуда ба расидани балоғат ба вуҷуд меояд ва онҳо метавонанд оид ба ҳимояи вайроншудаи ҳуқуқи худ амалҳо содир намоянд. Шахс, инчунин метавонад шахсан мукаллафии мурофиавиро то расидан ба балоғат амалӣ кунад, агар бо тартиби муқарраршуда аз тарафи қонун ӯ ба никоҳ даромада бошад ё ӯ мукаллаф ҳисобида шавад (яъне эмансипатсия шуда бошад).

Сеюм, аризаи даъвогӣ бояд ба суд дар шакли хаттӣ пешниҳод карда шавад. Реквизитҳои асосии аризаи даъвогӣ инҳоянд:

а) ному насаби суде, ки ба ӯ ариза дода мешавад;

б) ному насаби даъвогар, ҷои истиқомати ӯ, агар ариза аз тарафи намоянда пешниҳод шуда бошад бо суроға;

в) номи ҷавобгар, ҷои истиқомати доимии ӯ, агар ҷавобгар шахси ҳуқуқӣ бошад сӯроғаи ӯ;

г) ҳолатҳои вайрон шудан, ки даъвогар талаботи худро ба ӯ асоснок мекунад, якҷоя ба ин ӯ бояд ҳуҷҷатҳо, далелҳои шайъӣ, мактубҳо ва ғайраҳоро, ки ин ҳолатҳоро тасдиқ мекунанд, пешниҳод намояд;

д) талаботи мухтасар ифода карда мешавад, яъне аз суд чӣ талаб карда мешавад;

е) агар талабот хусусияти молиявӣ дошта бошад, бояд нархи даъворо муайян кард, масалан, товони моддӣ, зарари маънавӣ ё қарз ва ғ.;

ж) феҳристи номгӯи ҳуҷҷатҳое, ки дар ариза илова карда мешаванд.

Аризаи даъвогӣ мумкин аст аз тарафи намояндаи гуреза, ки ба сифати онҳо асосан адвокатҳо баромад мекунанд, пешниҳод карда шавад. Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура» [2] адвокатҳо кумаки ҳуқуқиро бо роҳи зерин амали мегардонанд: машварат ва шарҳдиҳии маълумоти шифоҳӣ ва хаттӣ бо масъалаҳои ҳуқуқӣ; тартиб додани ариза, шикоят, дархост ва дигар ҳуҷҷатҳои аҳамияти ҳуқуқӣ дошта; намояндагиро аз рӯи парвандаҳои шаҳрвандӣ амалӣ мекунанд (м. 6), ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии арзкунандаро дар ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва дигар ташкилотҳо, ки ба ваколати онҳо ҳалли масъалаҳои мувофиқ дохил мешавад, намояндагӣ мекунанд (м. 9, 10), ва дигар хизматҳое, ки аз тарафи қонунгузорӣ пешбинӣ шудааст.

Агар даъво аз тарафи намояндаи гуреза пешниҳод шуда бошад, бояд ваколатнома ё дигар ҳуҷҷате, ки ваколати намояндаро шаҳодат медиҳад, илова шуда бошад. Ариза бояд ҳатман аз тарафи шахсе, ки ариза додааст, имзо шуданаш зарур аст, масалан аз тарафи худи гуреза. Агар аризаи даъвогӣ аз тарафи намоянда пешниҳод шуда бошад, бояд ӯ имзои худро гузорад.

Ғайр аз ин, арзкунанда бояд нусхаҳои аризаи даъвогӣ ва ҳуҷҷатҳои иловашударо пешниҳод намояд. Аризаи даъвогии шахс бояд дар ҳолатҳои аз тарафи қонун пешбинишуда бо боҷи давлатӣ пардохт шуда бошад.

Бояд қайд намуд, ки риоя накардани тартиби муроҷиат ба суд боиси оқибатҳои гуногун мегардад, инчунин рад кардан дар қабули аризаи даъвогӣ ё аризаи даъвогиро беҳаракат мегузорад. Лозим ба ёдоварист, ки ин ҳолатҳо боиси маҳдуд гардидани ҳуқуқи шикоят

кардани гуреза намегардад ва ҳуқуқи дубора ба суд муроҷиат карданро дорад.

Ин гуна шакли ҳимояро шакли даъвогӣ меноманд, ки дорои хусусиятҳои худ мебошад:

- муоина ва ҳалли баҳсҳо бо тартиби аз тарафи қонун муқарраршуда гузаронида мешавад;

- арзкунанда ё дигар шахсони ҳавасманд метавонанд шахсан ё бо ёрии намоянда дар маҷлиси суд иштирок кунанд;

- шахсоне, ки дар парванда иштирок мекунанд ҳуқуқҳо ва кафолатҳои муқарраршуда доранд;

- қарор мувофиқи қонун ва дар асоси он фактҳое, ки дар маҷлиси судӣ муайян карда шудааст, асоснок карда мешавад;

- дар андозаи баробари байни даъвогар ва ҷавобгар дар барои ҳимоя аз даъвое, ки нисбати ӯ пешбинӣ шудааст, кафолатҳо дода мешавад.

Бояд қайд кард, ки агар суд парвандаро дида баромада бошад ва қарори мувофиқ қабул карда бошад, бо ин ҷараён ба итмомрасида ҳисобида мешавад. Қарори суд даъвогар ё ҷавобгарро қонеъ карда натавонад ва ин ба онҳо барои эътироз кардан дар мақоми кассатсионӣ ҳуқуқ медиҳад, яъне дар суди мақоми дуюм, ки он метавонад қарори мазкурро бекор кунад ё дар қувваи ҳуқуқӣ боқӣ мононад.

Агар қарор бекор шуда бошад, баррасии судӣ аз нав оғоз мешавад, агар дар қувваи ҳуқуқӣ монда бошад, ин қарор барои иҷро ҳатмӣ мебошад.

Ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда бо тартиби маъмурӣ хусусияти худро дорад. Пеш аз ҳама муроҷиати шахсе, ки ҳуқуқи ӯ вайрон карда шудааст, ба мақомоти болоӣ бо тартиби тобеият пешбинӣ карда мешавад. Лекин ин тартиби судии ҳимояи ин ҳуқуқҳоро инкор намекунад. Ин пеш аз ҳама бо додани шикоят аз амалҳои мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахсони мансабдор, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шахсро вайрон мекунанд, алоқаманд мебошад. Ба амалҳои нишондодашудаи мақомот ҳам амалҳои коллегиалӣ, ҳам амалҳои шахсӣ тааллуқ дорад, ки дар натиҷаи онҳо:

а) ҳуқуқ ва озодиҳои инсон вайрон карда мешавад;

б) барои амалигардонӣ аз тарафи шахс ҳуқуқ ва озодиҳои худ монеаҳо ба вуҷуд меояд.

в) ба шахс ғайриқонунӣ ягон уҳдадорӣ вогузошта шудааст ё ӯ нодуруст ба ҷавобгарӣ кашонида шудааст.

Б. Шакли маъмурӣ-ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншуда.

Одатан амалҳои нодурусти мақомоти давлатӣ ё шахсони мансабдор дар қабули ягон қароре, ки боиси вайроншавии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд мегардад, ифода меёбад. Дар баъзе маврид онҳо берун аз доираи ваколати худ амал намуда, дар натиҷаи он вайроншавии ҳуқуқ ва озодиҳои шахс ба амал меояд. Дар ҳолатҳои зерин аз болои амалҳои ғайриқонунии мақомоти давлатӣ ё ғайридавлатӣ, инчунин шахсони мансабдор ва хизматчиёни давлатӣ бо эътироз ба мақомоти болоӣ ё ба суд муроҷиат карда мешавад. Дар ҳолатҳои мазкур доираи ҳуқуқ ва озодиҳои шахсро маҳдуд кардан мумкин нест. Боиси тазаккур аст, ки айнан ҳамин хел хулоса аз моддаи 17 Конститутсияи ҶТ бармеояд, ки мувофиқи он давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, нажод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро кафолат медиҳад. Аммо, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд метавонад аз тарафи қонун ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи сохти конститутсионӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ маҳдуд карда шавад (қ. 3 моддаи 14-и Конститутсияи ҶТ).

Амалҳои ғайриқонунии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор дар радкунӣ дар додани раводид барои баромадан ба хориҷа, дар ҷорӣ кардани маҳдудкунӣ барои баровардани молҳо берун аз ҳудуди воҳиди маъмурӣ-минтақавӣ, дар ҷорӣ кардани боҷ ва хироҷи иловагӣ, қарор дар бораи ҷарима ситондан, ҷазои маъмурӣ додан аз тарафи шахсе, ки ин хел вако-

латҳоро надорад ва дигар амалҳои ғайриқонунӣ ё амалҳое, ки ба ваколати ин шахсон дохил нест, ифода ёбанд.

Аз ин муқаррароти Конститутсияи ҶТ бармеояд, ки аз болои қарорҳои ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, мақомоти маҳаллии худидоракунӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахсони мансабдори онҳо, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро вайрон мекунанд, ба суд муроҷиат кардан мумкин аст. Бо дигар тарз гӯем, ягон хел маҳдудият барои эътирози судӣ дар қонунгузории мо нест, ҳатто дар он ҳолатҳое, ки барои ҳали баҳси ба вуҷуд омада тартиби маъмурӣ пешбинӣ шуда бошад ҳам.

Агар тарафе, ки аз қарори мақомоти нишондодашуда розӣ набошад, метавонад дар суд ин қарорро эътироз намояд.

Шикоят – ин муроҷиат бо талаби барқарор намудани ҳуқуқу манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, ки аз амал, беамалӣ ё бо қарорҳои мақомоти давлатӣ, инчунин шахсони мансабдор вайрон карда шудаанд [3].

Мақоми болоӣ ё шахси мансабдор вазифадор аст, ки ин шикоятро дар муҳлати муқарраршуда дида бароянд, агар дар муҳлати муқарраршуда муроҷиаткунанда ҷавоб нагирад ё дар дида баромадани шикоят ҷавоби рад дода шуда бошад, ӯ ҳуқуқ дорад, ки ба суд эътироз кунад.

Таркиби шикоят аз маълумоти зерин иборат аст:

- номгӯи суд, ки ба он шикоят дода мешавад;
- ному насабе, ки шикоят мекунад;
- суроғаи ӯ ё ҷои воқеъ будани ӯ, номгуи мақомоте, ки аз рӯи амалҳои он эътироз карда мешавад;
- моҳияти вайронкунии эътирозмешуда, ҳолате, ки шахс талаботи худро асоснок мекунад ва далелҳое, ки ин ҳолатҳоро тасдиқ мекунанд;
- феҳристи ҳуҷҷатҳои иловашуда.

Ин хел шикоятҳо аз тарафи суд бо иштироки шахсе (шаҳрванде), ки ӯро пешниҳод кардааст, инчунин роҳбари мақомоти давлатӣ, ташкилоти ҷамъиятӣ ё шахси мансабдор, ки амалҳои ӯ эътироз карда шудааст, дида баромада мешавад. Ҳозир нашудани шахсони номбурда барои дида баромадани шикоят монеаги ҳосил намекунанд. Агар шикоят асоснок ҳисобида шавад, суд қарор мебарорад, мувофиқи он мақомоти давлатӣ уҳдадор мегардад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои вайроншуда барқарор карда шавад. Ва баръакс, агар муайян карда шавад, ки амалҳои эътирозшаванда мутобиқи қонун содир шуда бошанд ва ҳуқуқу озодиҳои шахс вайрон нашуда бошад, суд дар бораи рад кардани қонеъ намудани шикоят қарор мебарорад.

Аз ҳама чораи муҳимми ҳимоя ин беэътибор донистани санади мақомоти давлатӣ ё мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ мебошад. Мутобиқи моддаи 13 Кодекси граждании ҶТ санади ғайримеъёрии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун, инчунин санади меъёриро, ки хилофи қонун ва ё санади дигари ҳуқуқӣ буда, ҳуқуқи гражданӣ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи шаҳрванд ё шахси ҳуқуқиро халалдор месозад, суд метавонад беэътибор эътироф намояд. Дар сурати муайян шудани номувофиқии санадҳои мазкур ба қонун суд метавонад ӯро истифода набарад. Мувофиқи Конститутсияи ҶТ давлат ҳифзи судӣ ва ҷуброни зарарро барои ҷабрдида кафолат медиҳад (моддаи 21). Товони зарари моддӣ ва маънавие, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ё шахсони алоҳида мебинад, мутобиқи қонун аз ҳисоби онҳо рӯёнида мешавад (32).

Ногуфта намонад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи қонунгузорӣ ҳимояи ҳуқуқи шахсони паноҳҷӯянда аз марҳилаи бақайдгирии дархост дар бораи донистани ӯ ҳамчун гуреза кафолат дода мешавад. Агар ба шахсони паноҳҷӯянда бақайдгирии дархост дар хусуси гуреза донистани ӯ рад шуда бошад, хадамоти шиносномавӣ – бақайдгирии назди ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон огоҳномаро бо нишон додани сабабҳои рад ва тартиби

шикоят намудани қарори қабулшуда ба ӯ месупорад. Агар хадамоти шиносномавӣ – бақайдгирии назди ВКД ҶТ ба имконияти шикоят намудан аз болои қарори қабулшуда нишон надода бошад ҳам, додани раводиди хуруҷ ҳамин хел ба расмият даровардa мешавад, ки барои шикоят намудан аз болои қарор дар хусуси рад намудани бақайдгирии дархости ӯ дар хусуси гуреза донистан вақт дошта бошад.

Бо ҳамин тартиб қарори Хадамоти шиносномавӣ – бақайдгирии назди ВКД ҶТ дар бораи рад намудани донистани шахс ҳамчун гуреза эътироз карда мешавад. Бояд қайд намуд, ки қарор ва амалҳои (беамалӣ) мақомоти идоракунии давлатӣ ва шахсони вазифадор, ки бо иҷроиши Қонуни ҶТ «Дар бораи гурезаҳо» алоқаманд мебошанд, метавонад дар мақомоти болоӣ ё суд эътироз карда шавад. Барои эътироз муҳлати як моҳ пас аз рӯзи гирифтани огоҳнома дар хусуси рад гардидани дархосташ, аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум шудан аз мақоми гуреза муқаррар карда шудааст. Бо шикоят муроҷиат кардан ба мақомоти болоӣ пешниҳоди аризаро ба суд истисно намекунад. Агар шахс ба мақомоти болоӣ ариза дода дар муҳлати муайншуда ҷавоб нагирад, ӯ метавонад ба суд муроҷиат кунад. Мавриди зикр аст, ки қонунгузорӣ имконияти ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи гурезаҳоро бо дигар санадҳои соҳавӣ – ҳуқуқӣ кафолат додааст, ки он бо пуррагӣ ҳимояи зарурии ҳуқуқи гурезаҳоро таъмин менамояд ва ба талаботи меъёрҳои унверисалии байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои инсон мутобиқат мекунад.

Дар амалигардонии ҳуқуқ ва уҳдадориҳои гурезаҳо мақомоти прокуратура нақши махсус дорад.

Мувофиқи Қонуни конститутсионии ҶТ «Дар бораи мақомоти прокуратураи ҶТ» самти асосии фаъолияти мақомоти прокуратура [4] инҳо мебошанд: назорат аз болои риояи дурусти қонунҳо аз тарафи вазорат, муассиса ва дигар субъектон, инчунин шахсони мансабдор; риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд; ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва ғайраҳо. Мақомоти прокуратура бо тартиби муқарраршуда ариза, шикоят ва дигар муроҷиати гурезаҳоро дар хусуси ҳуқуқвайронкуниҳо дида мебароянд ва барои бартараф намудани онҳо чораҳо меандешад.

Прокурор ё муовинони ӯ дар бораи ғайриқонунии қарорҳо ё дигар санадҳои мақомот ва шахсони мансабдор қарор қабул мекунанд: дар баррасии парвандаҳо аз тарафи судҳо дар мурофиаи судӣ иштирок мекунанд; эътироз меоранд, нисбат ба фармонҳо, қарорҳо, ҳукмҳо, қарорҳои суд, ки ба қонун хилоф мебошад, шикоят ва ариза равон мекунанд.

Гурезаҳо метавонанд аз ҳамаи ваколатҳои нишондодашудаи прокурор аз рӯи зарурият истифода намоянд.

Қобили зикр аст, ки гурезаҳои дар сарзамини ҶТ қарордошта аз ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ, баробар бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифода мебаранд.

Дар ҳолати рад шудан дар додани мақоми гуреза, шахси паноҳҷӯянда, ки бо қарори Хадамоти шиносномавӣ – бақайдгирии назди ВКД ҶТ розӣ нест, ҳуқуқи ба суд муроҷиат карданро дорад. Мутобиқи моддаи 14 Қонуни ҶТ «Дар бораи гурезаҳо» «шикоят ба мақомоти болоӣ шикояти судиро истисно намегардонад. Дар сурати шикоят ба мақомоти болоӣ баъди гузаштани муҳлати на дертар аз як моҳ агар шахс ҷавоб нагирифта бошад ё ҷавоби рад гирифта бошад, ҳуқуқ дорад ба суд муроҷиат намояд. То қабули қарор тибқи шикоят шахси шикоят пешниҳоднамуда ва аъзои оилаи ӯ дорои ҳуқуқ ва уҳдадориҳои пешбининамудаи қонуни мазкур мебошанд».

Механизми дида баромадани шикоят ва аризаҳо [5, с. 55-57] пешбинӣ мекунад, ки шахсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шудааст, ба суд муроҷиат мекунад. Ӯ асоан ба суди ҷои истиқомати ҷавобгар (судҳои ноҳия), баъдан ҳамчун мақоми кассасионӣ ба суди шаҳрӣ муроҷиат мекунад. Ҳамчун мақоми сеюм Суди Олии ҶТ баромад мекунад. Асо-

сан барои эътирози қарорҳои судӣ 10 рӯз дода мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар таърихи давлатдории тоҷикон ҷойгоҳи махсуси худро соҳиб буд, ки шоҳони давр ба ин масъала аҳамияти аввалиндараҷа зоҳир менамуданд. Бахусус, аввалин маротиба дар Эъломияи Куруши Кабир ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ба таври умумӣ дарҷ гардид, ки гурезагонро низ дар бар мегирифт. Куруши Кабир нахустин шуда гурезаҳо ва асирони яҳудитаборро ба сарзаминашон баргардонд ва ҳуқуқҳои онҳоро барқарор кард. Яъне, ин қишри аҳолӣ низ аз ҳимояи судиву маъмурӣ бархурдор буданд, ки онро метавон дар мазмуни Эъломия ба хубӣ эҳсос намуд [6, с. 87, 117-118].

Дар ҶТ парвандаҳои «муҳоҷирӣ» аз тарафи судҳои салоҳияти умумӣ доشта дида баромада мешавад. Ба қатори онҳо дохил мешаванд: судҳои ноҳиявӣ ва шаҳрии дар ҷои истиқомат мавҷудбуда, Суди Олӣ ва Суди конститутсионии ҶТ. Дар низоми судии ҶТ ягон судҳои махсус, ки парвандаҳои «муҳоҷирӣ»-ро дида бароянд, мавҷуд нест. Асосан судҳо ҳангоми баровардани қарор аз рӯи парвандаҳои «муҳоҷирӣ» ба моддаи 13 Қонуни ҶТ «Дар бораи гурезаҳо» такя мекунанд, ки дар он ҷо масъалаи аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз мақоми гуреза пешбинӣ шудааст.

Адабиёт:

1. Холиков А.Г., Диноршоев А.М., Сафаров Б.А. Право беженцев: учебно-методический комплекс. – Душанбе, 2012. – С. 140 -141.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура» аз 4 ноябри соли 1995.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз 23 июли соли 2016.
4. Имомов, А. Ҳуқуқи конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Воситаи таълимӣ. – Душанбе, 2017.
5. Центральная Азия: соблюдение принципа невысылки беженцев. Рабочая группа неправительственных организаций по законодательству и защите беженцев. – Бишкек, 2004 г.
6. Диноршоев, А.М., Саъдизода, Ҷ., Имомова, З. Андешаи ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон. – Душанбе, 2016.

БАХШИ ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ – СТРАНИЦЫ ПРАВОВОЙ ИСТОРИИ

РУШДИ АНДЕШАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР САРЗАМИНИ ТАЪРИХИИ ТОҶИКОН (АЗ АСРИ 7 МЕЛОДӢ ТО ИБТИДОИ АСРИ 20)

Диноршоев А.М.,
мудири кафедраи ҳуқуқи конститутсионии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
E-mail: dinorshoev@gmail.com

Саъдизода Ҷ.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: jahon_1967@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Фишурда: Рушди андешаҳо оид ба ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон таърихи хеле куҳан дорад. Он бо бавуҷудоии давлатҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ вобастагӣ дорад. Нақши бузургро дар рушди ҳуқуқи инсон давлатҳои Тоҳириён ва Сомониён гузоштаанд. Дар мақола муаллифон инкишофи ҳуқуқҳои инсонро дар давлатҳои номбаршуда таҳлил намудаанд.

Калидвожаҳо: Ҳуқуқи инсон, сарзамини таърихии тоҷикон, давлат, асрҳои миёна.

ФОРМИРОВАНИЕ ИДЕЙ О ПРАВАХ ЧЕЛОВЕКА В ИСТОРИЧЕСКОМ ТАДЖИКИСТАНЕ (7 - НАЧАЛО 20 ВЕКА)

Диноршоев А.М.,
заведующий кафедрой конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор
E-mail: dinorshoev@gmail.com

Саъдизода Дж.,
ассистент кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: jahon_1967@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Аннотация. Формирование идей о надлежащей защите прав человека в Таджикистане имеет долгую и богатую историю, и данный процесс связан с тем, что на территории Таджикистана в различные периоды существовали различные государства. Заметный вклад в становление и развитие идей прав человека принадлежит первым Таджикским государствам – государству Тахиридов и государству Саманидов. Первоначально идеи прав человека фор-

мировались не как совокупность правовых норм, а как учения о справедливости, равенстве, мудрости, разуме, гуманизме и т.д. В данной статье предпринята попытка проследить тенденции формирования идей прав человека в указанных государствах.

Ключевые слова: Права человека, исторический Таджикистан, государство, средневековье.

FORMATION OF IDEAS ON HUMAN RIGHTS IN HISTORICAL TAJIKISTAN IN THE MIDDLE AGE (7 - BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Dinorsoev A.M.,
Head of the Department of Constitutional Law of the Law Faculty, Tajik National University, Doctor of Legal Sciences, Professor
E-mail: dinorshoev@gmail.com

Sadizoda J.,
Junior lecturer of the Department of human rights and comparative law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: jahon_1967@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Annotation. The formation of the ideas of human rights in Tajikistan has a long and rich history, and this process is related to the fact that the territory of Tajikistan in different periods, there were various states. Significant contribution to the development of ideas of human rights belongs to the first Tajik state - the State of Tahirids and Samanids state. Initially, the idea of human rights is not formed as a body of law, and as a doctrine of justice, equality, wisdom, reason, humanism, etc. Also the formation of ideas of human rights in the territory of the historic Tajikistan strongly influenced by religious teachings, in particular, Zoroastrianism and Islam. This article attempts to trace the trends shaping the ideas of human rights in these countries. The formation of the ideas of human rights in Tajikistan has a long and rich history, and this process is related to the fact that the territory of Tajikistan in different periods, there were various states. Significant contribution to the development of ideas of human rights belongs to the first Tajik state - the State of Tahirids and Samanids state. Initially, the idea of human rights is not formed as a body of law, and as a doctrine of justice, equality, wisdom, reason, humanism, etc. This article attempts to trace the trends shaping the ideas of human rights in these countries.

Keywords: Human rights, historical Tajikistan, the state, the Middle Ages.

Яке аз давраҳои рушди андешаи ҳуқуқи инсон асрҳои миёна ба ҳисоб меравад, ки бо пайдоиши давлатҳои феодалӣ дар сарзамини таърихии тоҷикон пайвандӣ дорад. Ин марҳила ба давраи ташкилёбии давлатҳои Тоҳириён, Саффориён, Сомониён ва Ғуриён рост меояд. Ҳамзамон, дар ин давра чунин давлатҳо ба монанди Қарахониён, Ғазнавиён, Салҷуқиён, Хоразмшоҳиён, Темуриён, Шайбониён, Аштархониён ва Манғитиён арзи ҳастӣ намудаанд. Новобаста аз оне, ки оид ба марҳилаи мазкур олимони ватанӣ, ба монанди Тоҳиров Ф.Т., Холиқов А.Ғ., Насриддинзода Э.С., Буриев И.Б., Диноршоев А.М., Сафаров Б.А., Сафаров Д.С., Саъдизода Ҷ. тадқиқот бурдаанд, аммо дар онҳо самти ҳуқуқи инсон ба таври комил мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтааст [9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

Дар асрҳои VII-VIII ҳудуди таърихии тоҷикон аз ҷониби арабҳо ишғол гардида, паҳн кардани дини Ислом аз ҷониби онҳо дар минтақаҳои тасарруфкарда идома меёбад. Онҳо тарзи нави идоракуниро дар минтақаҳои ишғолкардаашонро ҷорӣ менамоянд.

Дар охири асри VIII ва аввали асри IX Хилофати Араб буҳрони бузурги сиёсиро аз сар мегузаронад. Ин буҳрон бо мушкилшавии идора кардани ҳудудҳои ишғолкардааш алоқаманд буд. Бо ин сабаб дар ин минтақаҳо зуд-зуд хуруҷ (инқилоб)-ҳои халқӣ сар мезаданд, ки ин ба заифшавии хилофати Араб ва пайдоиши давлатҳои мустақил дар ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ оварданд.

Барои нигоҳ доштани ҳокимияти худ халифаҳои араб ба ашрофзодагони маҳаллӣ такя мекарданд. Нақши онҳо махсусан дар давраи ҳукмронии халифа Маъмун назаррас буд. Ба давраи ҳукмронии ӯ ва ворисонаш пайдоиши давлатҳои тоҷикон – Тоҳириён, Саффориён ва Сомониён рост меояд.

Арабҳо ба онҳо мустақилият дода, бар ивази он уҳдадории таъмини пайвастаи хилофатро бо андоз аз минтақаҳое, ки дар зери ҳокимияти ислом буданд, нигоҳ доштанд [4, с. 316-317].

Аввалин давлате, ки бо ин тарз ташкил гардид, давлати Тоҳириён буд. Асосгузори он Тоҳир ибни Ҳусайн мебошад. Давраи шукуфоӣ ва пешравии ин давлат ба замони ҳукмронии Абдулло ибни Тоҳир (солҳои 828-844) рост меояд.

Чи тавре, ки А.Э. Шмидт қайд мекунад, барои дар мамлакат ноил шудан ба тартибот ва таъмини ҳокимияти устувор Абдулло ибни Тоҳир бештар ба аҳолии маҳаллӣ – заминдорон аҳамият медод. Ғамхорӣ нисбат ба ин гурӯҳи аҳолӣ дар он ифода меёфт, ки Абдулло ибни Тоҳир ба қонунгузорони замон фармон дода буд, то ба «Китоб дар бораи обанборҳо (ҷӯйҳо)» тағйирот ворид созанд ва ба ин табақа имтиёз пешбинӣ намоянд. «Китоб дар бораи обанборҳо (ҷӯйҳо)» ҳимояи деҳқононро аз ҷониби кормандони Абдулло ибни Тоҳир ва имтиёзҳои онҳоро пешбинӣ менамуд [8, с. 130].

Ҳангоми тасвири ҳаёт ва фаъолияти Абдулло ибни Тоҳир В.В. Бартолд қайд мекунад, ки маҳз хайрхоҳӣ нисбат ба табақаи поёнӣ ва пайваста аз ҳоли онҳо бохабар будан ӯро водор намуд, ки таҳсил ва илмро барои ҳама дастрас созад [3].

Дар давлати Тоҳириён ба сифати низоми асосии ҳуқуқ, ҳуқуқи мусулмонӣ хизмат мекард. Аммо дар баробари ин шакли позитивии ҳуқуқ ба мисли фармонҳои шоҳ ва ҳокимон паҳн шуда буд. Шакли дигари паҳншудаи ҳуқуқэҷодкунӣ миръоти шоҳӣ ё насиҳатҳои шоҳӣ буд. Яке аз машҳуртарин намунаи он насиҳатномаи Тоҳир ибни Ҳусайн ба писараш Абдулло ибни Тоҳир мебошад. Насиҳатномаи мазкур як қатор васиятҳоро дар бар мегирад, ки Абдулло ибни Тоҳир ҳангоми идора кардани давлат бояд истифода мебурд. Дар насиҳатнома ба таъмини баробарӣ, адолат ва инсондӯстӣ диққати махсус дода шуда буд.

«Дар ҳақиқат, – Тоҳир ибни Ҳусайн ба писараш муроҷиат мекунад, – Худо ба ту баракат дода, уҳдадории бо ғуломони худ фурутан буданро лутф кард, ғуломоне, ки туро ба онҳо гумошта сохт, то дар муносибат бо онон боадолат бошӣ, танҳо ҳақиқат ва муқаррароти Худоро пайравӣ намоӣ, ғуломонро ҳимоягар бошиву занону духтарони онҳоро соябон, аз рехтани хуни онҳо бипарҳез, роҳи онҳоро бехатар гардон ва ба онҳо ҳаёти ормонаро таъмин соз» [8, с. 130].

Ӯ гуфтаҳои худро давом дода мегӯяд: «Ба беморон аз хазинаи давлат нафақа бидеҳ; дар навбати аввал ба онҳое нафақа деҳ, ки аз Қуръон огоҳ бошанд, умуман ба онҳое, ки қисматҳои зиёди онро дар хотир доранд. Барои мусулмонони бемор хонаҳои махсус ташкил кун, ки дар он ҷо паноҳгоҳ ёбанд; одамонеро таъин намо то онҳоро нигоҳубин кунанд, табибон онҳоро табобат ва тамоми хоҳишҳои онҳоро амалӣ намоянд ва ин наметавонад боиси сарфаи воситаҳои давлатӣ гардад» [8, с. 130].

Дар насиҳатномаи мазкур падар Абдуллоро ба амалӣ кардани ормони шоҳи хирадманд ва роҳбари боадолат даъват мекунад: «Чунин шароите

фароҳам намо, ки одамон ба ту дастрасии озод дошта бошанд, бигузор онҳо рӯи туро бинанд, посбонҳои худро маҷбур кун то бо онҳо хуб муомила кунанд, бо онҳо меҳрубон ва самимӣ бош, дар сухангӯӣ ва саволҳоят бо онҳо ҳалимона рафтор намо ва саховату лутфи худро ба онҳо равона кун» [8, с. 130].

Бояд қайд кард, ки насиҳатномаи мазкур ҳуҷҷати аҷиби давлатдории хирадмандонаи мардуми мусулмони Шарқ дар асри IX мебошад. Ҳамаи ин далели ҳифзи ҳуқуқи инсон, таъминоти иҷтимоӣ, баробарӣ ва адолат ҳангоми идора кардани давлат дар давлатдории тоҷикон буда, ба сифати ҷузъи хурди анъанаи давлатдории ниёгон қобили таваҷҷуҳ мебошад.

Дар адабиёти вобаста ба таърихи давлат ва ҳуқуқи тоҷикон дуруст қайд карда мешвад, ки аҳамияти сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва маънавии насиҳатнома то ба он дараҷа муҳим мебошад, ки метавон онро дар замони муосир низ ба сифати дастури хубе оид ба идоракунии давлат барои сиёсатмадорон ва роҳбарон истифода намуд [6, с. 595].

Пас аз барҳам хӯрдани давлати Тоҳириён давлати Сомониён ба миён омад. Пайдоиши давлати Сомониён дар таърихи халқи тоҷик ва рушди андешаи ҳуқуқи инсон нақши бориз ва нишонаи неке боқӣ гузошт. Давлати Сомониён, ки дар як давраи парокандагӣ ва ҳассос пайдо шуд, зери роҳбарии Исмоили Сомонӣ дар мудати кӯтоҳ тавонист ба давлати абарқудрату мустақил ва дорои иқтисодиёти пешрафта мубаддал гардад. Ба чунин пешравиҳо гузаронидани як қатор ислоҳот ва андешидани чораҳо мусоидат намуданд, ки дар натиҷаи онҳо низоми идоракунии марказии давлат ба танзим дароварда шуд. Моҳияти ин ислоҳот дар низоми соддакардашудаи идоракунии давлат нисбат ба давраи Сосониён ва Аббосиён ифода меёфт. Дар асоси ин низом Сомониён ҳокимияти давлатиро ба пуррагӣ зери тобеияти худ нигоҳ медоштанд ва вазифаҳои идоракуниро байни ду сохтори муҳимми дастгоҳи давлатӣ: даргоҳ ва девонҳо, тақсим мекарданд [2, с. 45].

Ҳамин тариқ, дар давлати Сомониён тақсими мушаххаси вазифаҳо дар байни мақомот ҷой дошт.

Яке аз мақомоти муҳимми идоракунӣ дар давлат девони қозӣ буд, ки онро қозии бузург роҳбарӣ мекард ва вазифаи амалӣ кардани адолати судиро ба зимма дошт. Дастгоҳи қозӣ аз ноибон-ҷонишинҳо, мирзоҳо-котибон, котибони мурофиаи судӣ, судиҷрочиён, дарбонон ва муллозимон-қосидон иборат буд [4, с. 350-351]. Ҳамзамон зинаи олии судӣ амир – сардори давлат ба ҳисоб мерафт.

Чи тавре, ки Р.С. Одинаев қайд мекунад, дар давлати Сомониён амир дар баробари роҳбари давлат буданаш, инчунин, ҳокимияти олии судиро амалӣ мекард. Ҳангоми дар сӯистифода гумонбар шудани қозиҳо ва ҳокимони ин ё он вилоят, амир аз болои онҳо адолати судиро ба анҷом мерасонид. Дар натиҷаи омӯзиши сохтор ва шакли фаъолияти падидаи мазолим Р.С. Одинаев ба хулосае меояд, ки вобаста ба навъи фаъолият ва вазифаи худ он шабеҳи падидаи ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон – «омбудсмен» аст.

Механизми адолати судии мазолимро шикоятҳои шахсони алоҳида ба кор медаровард. Лекин, ваколатҳои ӯ бо ин ба анҷом намерасид. Мазолим ҳуқуқ дошт бо ихтиёри худ ё дар натиҷаи амалӣ кардани фаъолияти назоратии худ тафтишоти судии хешро нисбати мансабдорон оғоз кунад [5, с. 26-27].

Сарчашмаи муҳимми дигаре, ки дар ташаккули низоми ҳуқуқӣ ва сохтори давлатии Тоҷикистони таърихӣ нақши бузурги худро гузоштааст, «Темурнома» («Тузукӣ» -и Темур) мебошад.

Охири асри XIV Байнаннаҳрайн, ки ба он ҳудуди таърихии тоҷикон низ шомил буд, ба яке аз минтақаҳое мубадал гардида буд, ки дар он шӯришу задухурдҳои мурдумӣ тез-тез рух медод. Дар ҳамин маврид солҳои 70-уми асри XIV дар улуси Чағатай Темур ба сари ҳокимият меояд, ки тахти ҷангҳои истилогарона дар ин ҳудуд империяи худро таъсис медиҳад.

Барои ба тартиб даровардани идоракунии давлат ӯ «Темурнома» («Тузукӣ»-и Темур)-ро қабул менамояд. Тавре Г.С. Азизқулова қайд мекунад: «Темурнома» («Тузукӣ»-и Темур) таҷассумгари як навъ кодекси ҳуқуқӣ, ҳарбӣ-маъмурии марҳилаи феодализм мебошад [1, с. 87].

Ӯ дар «Темурнома» («Тузукӣ»-и Темур) тартиби амалигардонии ҳокимиятро муқаррар намуда буд. Он ҳокимияти номаҳдуди давлатро ҳангоми ҳалли ҳама гуна масъалаҳо пешбинӣ мекард. Аммо масъалаҳои муҳим мувофиқи он дар Шӯро ҳал мешуданд. Шӯро аз шоҳзода ва сарлашкарони ҳарбӣ иборат буд. Бояд қайд кард, ки дар фарқият аз давлати Сомониён дар давлати Темуриён ҳокимияти судӣ аз ҷониби қозиҳо вобаста ба дараҷаи парванда, ки ба онҳо тобеият дошт, амалӣ мегардид.

Темур барои барқарор ва корам кардани «заминҳои бикр» бештар ташаббус нишон медод. Шахсоне, ки ба ин кори мушкил ва бошараф даст мезаданд, дар давлати Темур ба онҳо имтиёзҳои муайян дода шуда буд. Чунончи, соли аввал аз онҳо ягон навъи пардохт рӯёнида намешуд, дар соли дуввум ҳар чизе, ки худи онҳо медоданд, давлат қаноат мекард ва танҳо дар соли сеюм аз онҳо хироҷ мувофиқи муқаррароти умумӣ рӯёнида мешуд [1, с. 87].

Бояд қайд намуд, ки таъсири низоми идоракунии давлатҳои Сомониён ва Темуриён ба тарзи давлатдории давлатҳои баъди онҳо таъсисёфтаи Осиёи Миёна бисёр бузург ва бориз будааст ва он то забти ин минтақа аз ҷониби Россия идома ёфтааст.

Истилои Осиёи Миёна аз ҷониби Россия дар охири асри XIX ба ташаккули ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон таъсири бузург расонид. Дар ин давра низоми идоракунӣ, сохтори маъмурию ҳудудӣ ва низоми ҳуқуқии ин минтақа иваз гардид. Тағйироти куллӣ махсусан низоми судӣ ва андозро фаро гирифт.

Ҳамон тавре, ки Ф.Т. Тухтаметов қайд мекунад, давраи ишғоли Туркистон аз тарафи Россия ба давраи оғози равандҳои бебозгаште, ки дар худи империя рӯй медоданд – бекор кардани ҳуқуқи крепостноӣ дар соли 1861 ва оғози ислоҳоте, ки моҳияти он бо воридшавӣ ба ҳуқуқи империявӣ, мустаҳкам кардани мутлақияти ҳокимият алоқаманд буд, рост меомад [7, с. 42]. 6-уми августи соли 1865 аввалин «Низомномаи муваққатӣ оид ба идоракунии вилояти Туркистон» қабул карда шуд. Мақсади асосии ин санади маъмурӣ-ҳуқуқӣ аз «… барқарор кардани оромӣ ва бехатарӣ дар қаламравҳои нави русҳо бо роҳи муайян кардани асосҳои умумии идоракунӣ» иборат буд. Бар дӯши маъмурияти вилоят танҳо назорати умумӣ аз болои аҳолии маҳаллӣ вогузор шуда буд. Низомнома ваколатҳои ҳокимиятиро ба роҳбарияти ҳарбӣ дода буд. Ҳамин тавр, нисбат ба Туркистон «муқаррароти истисноӣ» муайян карда шуд, акнун ҳокимият пурра дар тобеияти муассисаҳои ҳарбӣ қарор дошта, нисбат ба аҳолии таҳҷоӣ меъёрҳои ҳарбӣ-маъмурӣ татбиқ карда мешуд. Ҳокимият барои робита бо аҳолии таҳҷоӣ ва ҳалли масъалаҳо хироҷро ҳамчун ҳисоботи маъмурияти «бегона» дар симои идораҳои волостҳо ва деҳаҳо нигоҳ медошт.

Губернатори ҳарбӣ М.Г. Черняев ҷазоҳои асримиёнагии ҳукми қатли оммавӣ, нигоҳ доштани маҳкумшудагон дар зиндонҳо, буридани дасту пойро бекор намуда, ҳамчунин андоз барои ғайримусулмонҳоро, ки барои Русия муфид набуд, аз байн бурд. Хироҷҳои асосие, ки маъмурияти «маҳаллӣ» ғун мекард – хироҷ аз ҳосил ва боҷ аз хариду фурӯш боқӣ монданд [7, с. 42].

Минбаъд вазъи ҳуқуқии генерал-губернатории Туркистон тавассути «Низомнома дар бораи идораи кишвари Туркистон» (аз соли 1886) ба танзим дароварда мешуд [1, с. 103].

Ф.Т. Тухтаметов низоми ҳуқуқии генерал-губернатории Туркистонро таҳлил намуда, санадҳои ҳуқуқии дар он ҳудуд амалкунандаро ба ду гурӯҳ ҷудо менамояд: 1) санадҳои умумӣ-империявӣ ва 2) санадҳои махсус (ки танҳо дар ҳудуди генерал-губернатории Туркистон қувваи ҳуқуқӣ доштанд).

Ба санадҳои умумӣ-империявӣ ӯ ҳамаи санадҳои қонунгузории Россияро, ки дар ҳудуди генерал-губернатории Туркистон бо як қатор истисноҳо татбиқ мешуданд, мансуб медонад. Ба гурӯҳи махсуси санадҳои меъёрӣ бошад, «Низомнома дар бораи идораи вилоятҳои Акмолинск, Семипалатинск, Семиречинск, Урал ва Тургайск» (аз соли 1891), «Низомномаи муваққатӣ дар бораи идораи вилояти Закаспий» (аз соли 1892)-ро дохил мекунад. Ҳамчун санадҳои махсус, инчунин низомномаҳо доир ба ҳалли масъалаҳои шаҳрвандӣ, ҳоҷагидорӣ, андоз, масъалаҳои истифодаи замин ва ташкили андози замини аҳолии кӯчманчӣ ва ғайра низ дохил мешуданд [7, с. 42].

Ташаккули низоми судӣ бошад, се давраро аз сар гузаронида аст. Даври аввал ба соли 1867 рост меояд, ки судҳои империявӣ таъсис ёфта буданд ва ба онҳо судҳои уездҳо, идораҳои вилоятӣ (онҳо дар баробари ваколатҳои маъмурӣ, ҳокимияти судиро ҳамчун судҳои ҳакамӣ ва палатаи судҳои ҷиноятию шаҳрвандӣ низ амалӣ мекарданд), комиссияҳои ҳарбии судӣ шомил буданд.

Ислоҳоти минбаъда бо қабули «Низомнома дар бораи идораи кишвари Туркистон» (аз соли 1886) алоқаманд буд. Мувофиқи ин санад сохтори ҳокимияти судӣ тағйир ёфт ва акнун он аз судҳои ҳакамӣ, судҳои вилоятӣ ва шуъбаи Шӯрои ҳукмрон, ки дар Низомнома ҳамчун зинаи болоии шикоятӣ муайян гардида буд, ташкил ёфт.

Дар кишвари Туркистон ислоҳоти судӣ танҳо дар охири асри XIX ба анҷом расид. Бо қабули Қонун «Дар бораи ислоҳоти қисмати судӣ дар Туркистон ва вилоятҳои Саҳроӣ» (аз 2-юми июли соли 1898) низоми судии империявӣ дар асоси «Низомномаи судӣ»-и соли 1864 ба амал бароварда мешуд, ки баъдан судҳои ҳакамӣ, судҳои округӣ (ба ҷойи вилоятӣ) ва палатаҳои судӣ ташкил карда шуданд [7, с. 42].

Ҳамин тариқ, хулоса кардан мумкин аст, ки ташаккули низоми нави ҳуқуқӣ, сохтори судӣ ва тағйири низоми ҷазо маҳз дар ҳамин давра сурат мегирад. Ин дигаргуниҳо ҳамчун заминаи устувори ташаккули низоми ҳуқуқии Шӯравӣ ва оғози канораҷӯӣ аз меъёрҳои динӣ гардиданд.

Адабиёт

1. Азизкулова Г.С. История государства и права Таджикистана. – Душанбе, 1995. – С. 87.
2. Азимов Ш. Государство и право Саманидов. – Душанбе, 1999. – С. 45.
3. Бартольд В.В. Сочинения. Работы по истории ислама и Арабского халифата. – М., 1966.
4. Насурдинов Э.С., Сафаров Д.С. История государства и права Таджикистана. Қисми 1. – Душанбе, 2013. – С. 316-317.
5. Одинаев Р.С. Формирование и развитие института мазалим в досоветском Таджикистане: Дис. … канд. юрид. наук. – Душанбе, 2012. – С. 26-27.
6. Рахмон Эмомали. Таджики в зеркале истории. – Душанбе, 2012. – С. 595.
7. Тухтаметов Ф.Т. Правовое положение Туркестана в Российской империи. Вторая половина XIX века: историко-правовое исследование: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук. - М., 2003. – 42 с.
8. Шмидт А.Э. Идеал мусульманского правителя-наместника IX века (III века хиджры): Послание Тахира ибн-ал-Хусейна к сыну своему Абдаллах Ибн-Тахиру//Бюллетень Средне-Азиатского государственного университета. Вып. 8. – С. 130.
9. Тахиров, Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан / Ф.Т. Тахиров. – Душанбе: Дониш, 2009. – 369 с.

10. Халиков А. Г. Хадис как источник мусульманского права (суннитское направление) / А.Г. Халиков. – Душанбе, 1998. – 215 с.; Холиқов А.Ғ. Мухтасар аз таърихи ҳуқуқи инсон / А.Ғ. Холиқов. – Душанбе, 2007. – 92 с.; Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон / А.Ғ Холиқов. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 380 с.
11. Насурдинов, Э.С. Правовая культура: монография / Э.С. Насурдинов; [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – М.: Норма, 2014. – 352 с.
12. Буриев, И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII - начало XX вв.) / И.Б. Буриев. – Душанбе, 1999. – 199 с.
13. Диноршоев, А.М. Права человека в истории общественной мысли / А.М. Диноршоев. – Душанбе, 2013. – 190 с.; Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаи ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон: монография / А.М. Диноршоев, Ҷ. Саъдизода, З.Б. Имомова. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 136 с.
14. Сафаров, Б.А. Формирование раннего исламского государства / Б.А. Сафаров. – Душанбе, 2011. – 200 с.
15. Сафаров, Д.С. Права человека и глобализация в контексте исламской правовой культуры / Д.С. Сафаров. – Душанбе, 2014. – 227 с.
16. Саъдизода Дж. Некрузи Ф. Декларация Кира Великого и Великая Хартия Вольностей: сходства и различия. (на тадж. яз.) // Правовая жизнь. Издательства юридического факультета ТНУ. №2 (10). Душанбе, 2015. – С. 71-85; Саъдизода Дж. Идеи прав человека в трудах Саади Ширази. // Права человека в международном и национальном праве. Сборник научных статей, посвященный 10-летию кафедры международного права и прав человека Юридического института МГПУ / Под общ. ред. Е.М. Павленко. – М.: Права человека, 2015. С.46-52; Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. 164 саҳ.; Саъдизода Ҷ. Андешаи ҳуқуқи инсон дар осори Ҷомӣ. // Маводҳои Конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ваҳдати миллӣ» (15-16-уми июни соли 2017) // Зери таҳрири н.и.ҳ., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2017. – С. 120-121; Саъдизода Ҷ. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар замони зардуштия // Паёми ДМТ. (Маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. №2/4. Қисми II. Душанбе, 2017. – С. 204-211.

ИНКИШОФИ ҲУҚУҚИ КӮДАК ДАР ТАМАДДУНИ ЗАРДУШТӢ

Мизробов Ш.Ш.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: dahkat_1988@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Азиззода У.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Дар мақолаи мазкур масъалаи эътирофу эҳтироми ҳуқуқу манфиатҳои кӯдак дар тамаддуни зардуштӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф қобилияти ҳуқуқдорӣ, яъне соҳиби ҳуқуқ, озодӣ ва ухдадорӣ будани кӯдакро аз замонҳои хеле қадим – аз давраи низоми ҳуқуқии зардуштӣ таҳлил намуда, андешаҳои худро боманбаҳо ва далелҳои муътамади илмӣ асоснок намудааст.

Калидвожаҳо: кӯдак, ҳуқуқи кӯдак, ҳимояи кӯдак, эътирофи ҳуқуқи кӯдак, эҳтироми ҳуқуқи кӯдак, тамаддуни зардуштӣ.

РАЗВИТИЕ ПРАВ РЕБЁНКА В ЗОРОАСТРИЙСКОЙ ЭПОХЕ

Мизробов Ш.Ш.,
ассистент кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: dahkat_1988@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Сафарзода Б.А., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Азизов У.А., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы признания и защиты прав и интересов ребенка в зороастрийской цивилизации. Автор анализирует правособность, т.е. права, свободы и обязанности ребенка с давних времен – периода зороастрийской правовой системы – и обосновывает свои мнение и выводы научными источниками и надежными доказательствами.

***Ключевые слова*:** ребенок, право ребенка, защита ребенка, признание прав ребенка, уважение прав ребенка, зороастрийская эпоха.

DEVELOPMENT OF RIGHTS OF CHILD IN ZOROASTIAN ERA

Mizrobov SH.SH.,
the Assistant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty of the Tajik National University
E-mail: dahkat_1988@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Safarzoda B.A., doctor of law, professor
Research supervisor: Azizov U.A., doctor of law, professor

Annotation. The article deals with the issues of recognition and protection of the rights and interests of the child in the Zoroastrian civilization. The author analyzes the legal capacity, ie. rights, interests and freedoms of a child from the very ancient time – the period of the Zoroastrian legal system – and substantiates his opinion and conclusions with scientific sources and reliable evidence.

***Keywords*:** Child, Right of Child, Protection of Child, Recognition of Rights of Child, Respect of the Rights of Child, Zoroastian Era.

Дар ҷаҳон кам миллатҳое вуҷуд доранд, ки дорои таъриху тамаддуни куҳан бошанд. Хушбахтона, миллати тоҷик аз ҷумлаи миллатҳоест, ки дорои таърих, фарҳанг ва забони қадим буда, аз дастовардҳои нодираш, ки дар тули таърих ба даст овардааст, ифтихор менамояд. Тоҷикон дар саромади кишварҳое қарор доранд, ки ба инсоният ҳуқуқ, озодӣ ва адолатро инъом намудаанд. Ҳуқуқ, озодӣ ва адолатро онҳо ҳанӯз дар Авасто – китоби муқаддаси зардуштиён ва Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир мустаҳкам намуда буданд, ки аз таҷрибаи ғании онҳо баъдан ҷомеаи инсонӣ истифода намудааст [9, с. 94-104].

Тамаддуни зардуштӣ, ки таърихи беш аз 3500-4000-соларо дорост, фарогири на танҳо масъалаҳои умдаи замони худ, балки фарогири мавзӯъҳоест, ки дар замони муосир ба мушкилоти аввалиндараҷаи халқу миллатҳо ва ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор гирифтааст. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки тоҷикон аз қабили халқияту миллатҳои бофазлу хирадманде будаанд, ки ба масъалаҳои гуногун аз нуқтаи назари ақл ва адл нигариста, натиҷаи одилонаро ба дигарон тавсия менамудаанд. Аз ин ҷост, ки дар замонҳои гуногун халқияту миллатҳои алоҳида дастовардҳо ва тамаддуни ин миллатро омӯхта дар инкишофи соҳаҳои гуногуни худ онҳоро татбиқ намудаанд, ки баъдан онҳо на танҳо ба як е ду миллат, балки ба ҷомеаи башарӣ хизмат намудаанд. Дар ин росто Пешвои миллат бисёр хуб таъкид намудааст: «Тамаддуни ориеӣ бо арзишҳои фарҳангиву ахлоқии хеш дар ташаккули тамаддуни башарӣ ва робитаи тамаддунҳо ва фарҳангҳо нақши бисёр муҳим бозидааст, ки осори таърихии бадастомада дар сарзаминҳои зисти мардумони ориёӣ ва дигар кишварҳо далели он мебошад. Арзишҳои мерос ва фарҳанги ориёӣ на танҳо ифтихори ворисони он, балки ифтихори тамоми башарият ва мероси таърихии башарӣ дониста мешаванд» [15, с. 5].

Ҳангоми таҳлили китоби Авасто ва дигар сарчашмаҳои нодир, ки қисман ва е пурра то замони мо расидаанд, метавон ба масъалаҳои зиёди замони муосир посух пайдо кард ва ба хиради волои тоҷикон таҳсин хонд. Сарчашмаҳои мазкур дорои баландтарин афкори ахлоқӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ буда, фарогири масъалаҳои зиёдеанд, ки яке аз онҳо эҳтиром гузоштан ба ҳуқуқҳои кӯдак, дуруст тарбия намудану ба воя расонидани фарзанд, инчунин тарзи дурусти барпо намудани оила маҳсуб меёбад.

Авасто чун аввалин китоби динӣ, ахлоқӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон кӯдаконро қишри эҳтиёҷманд дарҷ намуда, нисбат ба онҳо ғамхориро раво дидааст, ки инро метавон дар ҷо-ҷои он дарёфт. Масалан, дар Геуш Йашт[3], кардаи якум, банди 1 чунин омадааст:

[3] Авасто бисту як йашт дорад ва номи йашти нуҳуми он Геуш йашт аст, ки дар он ситоишу ниёиши изадбонуи нигоҳбони кӯдакон, чорпоён ва сутурон (Геуш ё Геушташан ё Дрвасп) оварда шудааст.

«Дрваспи[4] тавонои маздоофаридаи ашаванро меситоем, ки сутурони хурдро тандуруст нигоҳ медорад, ки сутурони бузургро тандуруст нигоҳ медорад, ки дӯстонро тандуруст нигоҳ медорад, ки кӯдаконро тандуруст нигоҳ медорад…» [1, с. 219].

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки барои нигоҳубин, тарбия ва тансиҳатии кӯдакон фариштае бо номи Дрвасп (бо номҳои Геуш, Геушташан ё Гаушурван низ вомехӯрад) вуҷуд доштааст, ки ӯ онҳоро аз ҳар гуна хатарҳо эмин ва ҳангоми зарурият ба табобаташон машғул мешудааст. Дар тафаккури мардуми Ғарб андешае вуҷуд дорад, ки гӯё барои муҳофизати кӯдакон махсус фариштае мавҷуд аст. Фариштаи мазкур кӯдаконро аз ҳама гуна бадиҳо муҳофизат мекунад. Дар тафаккури мардуми машриқзамин, аз ҷумла қисмати бузурги он, яъне тамаддуни тоҷикон барои муҳофизат, тандурустӣ ва нигаҳбонии кӯдакон чунин фаришта мавҷуд будааст, ки номи он Дрвасп (Геуш, Геушташан ё Гаушурван) мебошад. Мавҷуд будани чунин рамз ё фаришта гувоҳ аз он аст, ки пешиниёни мо ба кӯдакон ҳамчун табақаи махсус ва муҳтоҷ ба ҳимоя муносибат менамудаанд.

Зардуштиён ба чор унсур (оташ, бод, об, хок) эҳтироми хос қоил буданд. Бинобар ин барои тозагӣ, озодагӣ ва ниёиши мепардохтанд. Ҳатто аз ин чор унсур имдод металабиданд. Чуночи дар йаснаи 65 Зардушт аз обҳо чунин хостааст: «Эй обҳо! Хоҳиши бузург аз шумо дорам; онро ба ман арзонӣ доред! Он бахшиши бузурге, ки дар партави он аз фиребу чирагии душман бар канор тавон буд. Эй обҳо! Аз шумо чанд гуна бахшиш хосторам: Неру ва фарзандони нек (ончунон, ки бисёре аз касон орзу доранд) ба-д-он сон ки касе дар пайи зиён расонидан ва ситам варзидан ба-д-онон ва задану рабудану куштани онон набошад» [1, с. 178]. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки дар аҳди қадим кӯдакон ҳамчун табақаи муҳтоҷ ба ҳимоя ва осебпазир ҳисобида мешуданд. Дар замони Зардушт низ инсонҳо хостори фарзандони солеҳ ва ҷасур будаанд, ки тавонанд волидайни худро кӯмак намуда, эҳтиромашонро ба ҷо биёранд. Фарзандоне бошанд, ки нагузоранд то дигарон ба сарзамини онҳо қадам ниҳодаву бо зӯрӣ ба рабудани молу мулки шаҳрвандон машғул гарданд ва онҳоро асиру ғулом, инчунин ба қатл расонанд. Яъне орзуи ҳар як оилаи зардуштӣ аз он иборат будааст, ки фарзанди онҳо баҳри ҳимояи сарзамини худ ҳамеша тайёр ва баҳри он ҷони худро дареғ надоранд. Ҳамзамон аз йаснаи мазкур бармеояд, ки дар аҳди бостон ҳуқуқ ба ҳаёт, озоди аз зулму ситам ва ҳифзи саломатии кӯдак ҳифз мешудааст. Махсусан аз ҷониби чор унсур.

Аз сарчашмаҳои хаттии дигари даврони зардуштия низ аён мегардад, ки гузаштагони мо дар аҳди қадим ба масъалаи тарбияву ба камол расонидани фарзандон диққати хосса зоҳир менамудаанд. Яке аз сарчашмаҳо, ки «Дар бораи оини номанависӣ» ном гирифтааст[5], фарзандро дар баробари падар, бародар ва шахсоне, ки ба онҳо баробаранд бо меҳру шафқат ва гиромитарин афрод дар замин ҳисобидааст: «Ба номи Яздон. Акнун навишта мешавад (бо) навиштае(е) басазо номае ба якояки фармонравоён, ба подшоҳон ва меҳон ва ашроф ҳаме перӯзгар, ба ҳама коргузорони фаррухтар, ба онон, ки нисбати ҳар офарине арзанда (лоиқ) ҳастанд, яздонпаноҳ ва ёридиҳандаи кишвар ба фурӯдастони анӯш ёди ҳазор анӯш, ба бандагон ва фурӯдастон ҳазор анӯш ёд (ба онон ки) аз анӯша ёди (он) андак фароз дошта шудаанд, боозармтарин (ва) гиромитарин (афрод) ба падар ё бародарон ё фарзандон ё ба онон, ки ҳаммонанди падар ва бародар ва фарзанд ҳастанд» [12, с. 204].

Ин гувоҳи он аст, ки оила дар аҳди Зардушт ҷузъи асосии ҷомеаро ташкил дода, ба ҳар як аъзои он эҳтироми хосса зоҳир мегардидааст ва

[4] Дрвасп: (Дар Авасто Дрваспа ва дар паҳлавӣ Дарвасп ба маънии «дорандаи аспи дуруст»), номи изадбонуи нигаҳбони чорпоёну сутурон аст, ки рамаҳои говону кӯдаконро тандурустӣ мебахшад.

[5] Дар бораи оини номанависӣ – яке аз намунаҳои насри мурасилоти адабиёти паҳлавӣ аст, ки дар онҳо одоб ва суннати нигориши номаҳо, шеваҳои нигориши мактубҳои мухталиф зикр шудаанд.

зиндагии пайваста талқин мешудааст. Чунончи дар сарчашмаи мазкур чунин омадааст: «(Бошад, ки) шумо умри тӯлонӣ кунед ва дуруст (солим) зиндагӣ кунед, хурсандӣ ёбед ва хотир осуда доред ва равони хешро таолӣ бахшед ва бо пазириши хурсандӣ[6] шикаста ва нобуд ва вайрон кунед, гуноги мину ва девонро, равони он анӯшаравонро бо ситоиш ва ниёиш дархур (ва низ) зикри офарингори деҳмон хушнуд кунед» [12, с. 205]. Аз ин ҷо чунин бармеояд, ки соҳибмансабон ва насли нисбатан калонсол ба насли хурд эҳтироми дучанд доштаанд ва нисбат ба онҳо ҳамеша ғамхор будаанд, зеро хостори бардавомии умр, тансиҳатӣ, хушнудӣ, пирӯзии онҳо будаву намегузоштаанд то онҳо аз ҷиҳати равонӣ низ азобе дошта бошанд.

Дар «Андарзи парйуткешон» [3, с. 86-89], ки яке аз муҳимтарин андарзномаҳои паҳлавӣ маҳсуб меёбад, дар самти барпо намудани оила ва дуруст тарбия намудани фарзанд андарзҳои арзишманде дида мешаванд. Дар он зикр гардидааст, ки ҳар кас бо баробари расидан ба синни понздаҳсолагӣ бояд донад, ки барои чӣ ба дунё омадааст? Вазифааш дар ҷаҳон аз чӣ иборат аст? Аз кӣ некиву аз кӣ бадӣ ва аз кӣ рӯшноиву аз кӣ торикӣ ва аз кӣ хушбӯиву аз кӣ бадбӯӣ ва аз кӣ доду адл, аз кӣ бедодӣ ва аз кӣ бахшояндагиву аз кӣ нобахшояндагӣ мебинад? [13, с. 212]. Яъне, ҳар инсонро лозим будааст дар ин синну сол хубро аз бад, рӯшноиро аз торикӣ, адлро аз беадолатӣ донад ва ба масъалаҳое, ки асоси бунёди ҳаёт ва оиладориро ташкил мекунанд, ошно бошад. Чунончи: «Ба номи Яздон. Парйуткешони нахустдонишон ба пайдоӣ аз дин гуфтаанд, ки ҳар мардум, ки ба синни понздаҳсолагӣ расад, он гоҳ ин чанд чизро бояд донад, ки кистам ва ба кӣ пайванд дорам ва аз куҷо омадаам ва боз ба куҷо шавам ва аз кадом пайванду гуҳарам ва дар ҷаҳон вазифаам чист? Ва музди менуии ман чист? Ва аз мену омадаам ё дар гетӣ будам? Аз Ҳурмуздам ё аз Аҳриман, аз Яздон ё аз Девон, аз неконам ё бадон, мардумам ё дев, роҳам чанду динам кадом ва судам чию зиёнам чӣ ва дӯстам киву душманам кӣ? Бунёдам як ва ё ду? Аз кӣ некиву аз кӣ бадӣ ва аз кӣ рӯшноиву аз кӣ торикӣ ва аз кӣ хушбӯиву аз кӣ бадбӯӣ ва аз кӣ доду адл, аз кӣ бедодӣ ва аз кӣ бахшояндагиву аз кӣ нобахшояндагӣ» [13, с. 212]. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки дар синни понздаҳсолагӣ аллакай шахс пурра соҳибақл мегардад, ки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ бо номи мукаллафӣ маълум аст. Ҳамзамон хулоса баровардан мумкин аст, ки қобилияти амалкунии шаҳрвандон дар аҳди зардуштия синни понздаҳсолагӣ будааст.

Дар аҳди қадим мардум ба дин эътиқоди зиёд доштанд ва онро ҳамеша дар мадди аввал қарор медоданд. Дар андарзномаи мазкур пас аз устуворӣ дар дин барпо намудани оила қарор гирифтааст ва ҳар як шахсе, ки ба синну соли барпонамоии оила расидааст, бояд ҳатман оила барпо кунад, чунончи: «Ба гетӣ нахуст дар дин устувор будан, онро пуштибону ситоишгару бегумон будан, бовар ба дини беҳини маздиснон доштан. Суд аз зиёну гуноҳ аз савоб, некӣ аз бадиву рӯшноӣ аз торикӣ ва маздопарастӣ аз девпарастӣ баргузидан. Ду дигар – зан кардану пайванд дар ҷаҳон ба бор овардан, бад-ин кӯшо будан ва бовар доштан…» [13, с. 212-213]. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки ҳанӯз дар аҳди қадим барпо намудани оила шарти асосии зиндагӣ намудан маҳсуб ёфта, ба дуне овардани фарзандони нек ва дуруст тарбияи намудани онҳо асоси оиладориро ташкил медодааст. Дар ҷойи дигар чунин омадааст: «Падару модар бояд ин кору кирдори некро ба фарзанди хеш пеш аз понздаҳсолагӣ биомӯзанд. Чун вай ин чантои онро биомӯхт, ҳар кору кирдори нек, ки фарзанд кунад, падару модарро низ расад ва чун вай наомӯзад ва фарзанд ба меҳтарӣ гуноҳ кунад, падару модар дар бунёди ин кор бувад» [13, с. 213-214]. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, масъулияти бисер бузурге бар дӯши волидайн, яъне дуруст тарбия ва ба камол расонидани фарзанд гузошта шуда будааст, ки ба ҳар амали неку бади онҳо то як давраи муайян онҳо ҷавоб мегуфтаанд ва ҳар кори неку баде,

[6] Пазириши хурсандӣ – тасаллӣ ёфтан.

ки фарзандон анҷом медодаанд ба волидайн низ тааллуқ доштааст. Албатта, падару модарон имрӯз низ чунин масъулияти бузургро бар дӯш доранд, ки он аз анъанаҳо ва таҷрибаи аҷдодони хирадманди мо маншаъ мегирад. Ҳангоми дуруст тарбия намудани фарзанд ӯ метавонад номбардори падару модар бошад ва марзу буми аҷдодиашро ҳимоя намояд, зеро дар байни мардуми тоҷик бисёр сухани хубе ҳам вуҷуд дорад, ки мегӯянд: «Фарзанди нағз – боғи падар, фарзанди бад – доғи падар». Дар баробари падару модар бар дӯши фарзандон низ масъулияти муҳим гузошта шудааст, ки ин эҳтироми падару модар, насли калонсол ва сардор маҳсуб меёбад: «Аз озори падару модар ва сардор сахт бипарҳезед, то тан бешукӯҳу равон гунаҳгор набувад» [13, с. 214].

Яке аз андарзҳои қадима «Дар бораи панҷ хими осрунон»[7] мебошад, ки аз панҷ хими осрунон ва даҳ андарз иборат аст. Аз ҷумла аз даҳ андарз андарзи якум ва сеюмаш ба кӯдакон бахшида шудааст: «…нахуст барои риояти хусрави солор ва омӯзгор ва рад ва падари хеш ба хусравӣ рафтан[8]… Се дигар, барои назадани омӯзгори хеш бо чӯби дарозтар (аз чӯби омӯзгор) ва наёзурдани (ӯ он) чи аз омӯзгори хеш нашунуд, ба номи ӯ гузориш[9] накунад» [12, с. 219].

Ё ин ки дар «Андарзи пешиниён»[10] насиҳатҳо бобати наозурдани падару модар, муносибати хуб барқарор кардан бо бародарону дӯстон ва хешону наздикон, мададгори онҳо будан махсус таъкид шудааст [2, с. 223]. Дасти ёри дароз кардан ба шахсони эҳтиёҷманд яке аз амалҳои неки инсонӣ ва кори гузаштагони мо мебошад, ки дар санади мазкур ба таври возеҳ баён гаштааст. Метавон гуфт, ки гуфтаҳои қабл имрӯз таҷассуми бевоситаи худро дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан моддаи 34-и Конститутсияи ҶТ дарёфтаанд: «Падару модар барои таълиму тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъминоти иҷтимоии падару модар масъул мебошанд» [6, с. 19]. Ва ё бо мақсади пурзӯр намудани масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд, ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои фарзандон ва дар рӯҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ тарбия намудани онҳо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» [7, с. 9]. қабул гардид, ки имрӯз натиҷаи судмандро дода истодааст.

Аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум аст, ки аҷдодони мо ҳар як рӯзро бо хусусиятҳои худаш мешинохтанд ва вобаста ба он амалеро анҷом медоданд. Дар «Рисолаи рӯзҳо» рӯзи Хвар рӯзе интихоб гардидааст, ки бояд кӯдакро ба мактаб дод, то ӯ дабиру фарзона шавад [9, с. 221]. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки аҷдодони мо на танҳо ба тарбия, балки ба таълими кӯдакони худ низ диққати махсус зоҳир мекарданд ва дар рӯзи махсус фарзандро ба мактаб медодаанд то ӯ номвару донишманд гардад. Яъне ҳуқуқ ба таҳсили кӯдакон низ дар аҳди қадим кафолат дода шуда буд ва рӯзи махсусе барои аввалин бор ба мактаб додани кӯдакон вуҷуд дошт. Дар замони муосир чунин рӯз 1-уми сентябр – рӯзи дониш аст. Маълум мегардад, ки ин анъана нахустин маротиба дар тамаддуни тоҷику форс пайдо шуда, сипас ба дигар тамаддунҳо интиқол ёфтааст. Илова бар ин, дар сӣ рӯзи моҳ чор рӯзе вуҷуд дорад, ки бояд мард зан интихоб кунад ва оила барпо намояд, аз ҷумла дар рӯзҳои Ром, Дай, Маҳраспанд ва Анерон. Ва ин ҳар яке хосияти ба худ хосро доштааст. Масалан, агар дар рӯзи Анерон мард зан гирад фарзанди ӯ номвар шавад ва агар дар рӯзи Маҳраспанд мард зан ба хона оварад он зан фарзандонеро ба дунё оварад, ки

[7] Дар бораи панҷ хими осрунон – яке аз намунаҳои хуби андарзҳои паҳлавӣ аст, ки масъалаҳои муҳимми ахлоқии ҷомеаро дар бар мегирад.
[8] Ба хусравӣ рафтан – рафтор кардан.
[9] Ба номи ӯ гузориш накунад – суханеро ба дурӯғ ба омӯзгори хеш нисбат додан дар ҳукми задании ӯ бо чубе бузургтар аз чӯби худи ӯ аст.
[10] Андарзи пешиниён – яке аз намунаҳои кӯчаки насри паҳлавӣ, ки ба китоби «Матнҳои паҳлавӣ» ворид шудааст. Вижагиҳои забонии андарзи мазкур дар тадқиқоти забоншиносони ватанӣ ва хориҷӣ зикр шудааст. Нашр ва тарҷумаи онро Дҳабҳар, Навобӣ, Чунакова, Саймиддинов анҷом додаанд.

дорои ақланду ҳуш ва некрӯянд [9, с. 221-222], чунончи: «Рӯзи Ром зан бихоҳ ва кору хуррамӣ кун ва пеши доварон рав, то ба пирӯзӣ ва наҷот бозоӣӣ... Рӯзи Дай бад-ин ҳар коре хоҳи кардан, бикун ва зан ба хона овар, мӯй ва нохун биорой ва ҷомаи [нав] пӯш... Рӯзи Маҳраспанд ҷома сӯзанкорӣ кун ва бидӯзу бипӯш; зан ба занӣ гир, то ки фарзанди тезхӯши некӯ зояд... Рӯзи Анерон мӯй ва нохун ороста кун, зан ба занӣ гир, то ки фарзанди номвар зояд» [9, с. 222].

Дар андарзномаи дигаре, ки «Андарзи марди доно ба писари хеш» ном дорад, марди оқил ба писари худ насиҳат намудаву одобу ахлоқ ва фарҳанги инсонро омӯзондааст. Ӯ чунин таъкид мекунад: «Писарам, бегуноҳ бош, то бебим бошӣ; сипосдор бош, то ба некӣ арҷманд бошӣ; ... ба хештан ба айбу ҳунар нигар; ... бо дӯстон ягонагӣ кун; бо дастури хеш зан гир; бо солорону подшоҳон яке бо ду макун; ... на ба гуфтори дурӯғ ва на ба хоҳиши рост савганд махӯр; ... зану фарзанд чандон ки метавон нек ба оромиш дор, ба вижа ба додгоҳ ва ба андарзу фарҳанг дор; пеши зани руспӣ (фоҳиша) марав. Агар ҳар гуноҳ, ки он руспӣ кунад, ба равони ту расад» [2, с. 225-226]. Нуқтаи аз ҳама муҳим, ки дар ин андарзнома зикр шудааст, бо хоҳиши худ оиладор шудани ҷавон мебошад, ки он марди оқил чунин гуфтааст: «Ба дастури хеш зан гир» [9, с. 225]. Яке аз шартҳои муҳими барпо намудани оила дар замони муосир розигии тарафҳо, яъне ихтиёрӣ будани ақди никоҳ аст. Яъне мард ва зане, ки ба синну соли никоҳӣ расидаанд, метавонанд бо розигии хеш, ба таври озод оила барпо намоянд, ки ин яке аз нишонаҳои ба таври демократӣ ташкил намудани оила ба ҳисоб меравад. Аз гуфтаҳои боло маълум мегардад, ки тоҷикон ҳанӯз ҳазорсолаҳо қабл барпо намудани оиларо ба ихтиёрӣ худи никоҳшавандагон гузоштаву бо ин тарз ба принсипи ихтиёрӣ ва озодона бунёд намудани оила асос гузоштаанд. Ҳамзамон мавҷуд будани санади «Андарзи марди доно ба писари хеш» гувоҳи он аст, ки гузаштагони тоҷику форс ба насли худ ва кӯдакон ботаваҷҷуҳ будаанд ва нисбат ба тақдири ояндаи онҳо бетараф набудаанд.

Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ва ташкил намудани давлати миллӣ роҳи давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонаро пеш гирифт. Бо ин мақсад ҳуқуқҳои инсонро арзиши олӣ эълон сохта, аъзои созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ гардида, як қатор санадҳои байналмилалиро тасдиқ намуда, дар асоси онҳо ба худ уҳдадориҳои байналмилалиро гирифт.

Эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон яке аз масъалаҳое мебошад, ки на танҳо диққати Тоҷикистон, балки ҷомеаи ҷаҳониро ба худ ҷалб намудааст. Кӯдакон қишри аз ҳама осебпазири ҷомеа ба шумор рафта, бештар ба ҳимоя ниёз доранд. Аз ҷумла дар замони муосир, ки сайёраро таҳдидҳои гурӯҳиву муборизаҳои сиёсӣ фаро гирифтааст, ин табақаи аҳолӣ бештар ниёз ба дастгириву ҳимоя ва ғамхорӣ пайдо намудаанд. Чуноне, ки аз таҳлилҳои боло ба мо айён гардид тоҷикон ҳанӯз дар аҳди Зардушт кӯдаконро қишри эҳтиёҷманди аҳолӣ шуморида, нисбаташон ғамхорӣ менамуданд, аммо аз чи сабаб бошад, ки имрӯз аз дасти гурӯҳҳои ифротгарову террорист ҳазорҳо кӯдакон бо омилҳои сиёсиву иҷтимоӣ бехонаву дар мондаву аз гуруснагӣ ба ҳалокат мерасанд. Ҳамарӯза аз дасти гурӯҳҳои ифротгарову террористӣ садҳо кӯдакони бегуноҳ ба ҳалокат расидаву ҷомеаи ҷаҳонӣ дар хоби ғафлат қарор гирифтааст ва дар ин самт коре муҳим ва самарабахш анҷом намедиҳад, ки ин метавонад на танҳо ба ояндаи як ё ду миллат, балки ба ояндаи насли инсонӣ хатари ҷиддӣ дошта бошад.

Мақсад аз ибрози андешаҳои боло омӯхтани гузашта ва дар амал татбиқ намудани онҳо дар замони муосир маҳсуб меебад. Зеро аз таҳлилҳои илмӣ маълум мегардад, ки аҷдодони хирадпешаи мо дар роҳи таъмини сулҳу субот, эҳтироми ҳуқуқҳои инсон, ҳимояи онҳо, эҳтиром

ба оила, тарбияи дурусти насли солим ва ватандӯст пайваста талош намудаанд ва онҳоро асоси ҷомеаи инсонӣ арзёбӣ намудаву бо ин амалҳои неки худ аз халқиятҳои олам тафовут менамоянд.

Тоҷикистони муосир кӯдаконро қишри аз ҳама осебпазири ҷомеа мепиндорад ва баҳри ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо бо дарназардошти таҷрибаи гузаштагон ва ҷомеаи ҷаҳонӣ чораҳои судмандро амалӣ менамояд. Масалан, агар имрӯз яке аз роҳҳои ҳимоя аз ҳуқуқҳои кӯдакон дар асоси таҷрибаи ҷаҳони муосир таъсис додани падидаи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак маҳсуб ёбад[11] тоҷикон чунин падидаро ҳанӯз дар давраи тамаддуни зардуштӣ дар мисоли олиҳа Дрвасп соҳиб буданд ва ин бори дигар аз ҳиради боло, адолатпеша ва азалии ин мардум гувоҳӣ медиҳад.

Умед аст, ки мо бо омӯзиши таҷрибаи аҷдодони худ дари ҳама мушкилиҳоро кушода, онро бо дарназардошти шароити муосир ва таҷрибаи ҷаҳонӣ дар сатҳи олӣ амалӣ менамоем, зеро дар асоси Дебочаи Конститутсия «мо худро дар назди наслҳои гузашта, имрӯза ва оянда» масъул ва вазифадор шуморидаем. Масъулият ва вазифаи мо дар он зоҳир мегардад, ки аз гузашта биомӯзем, имрӯз онро дар амал татбиқ намоем ва ба фардо миллати ободу озод ва побарҷоро ба мерос гузорем ва ҷомеаи ҷаҳониро бори дигар водор намоем то аз таҷрибаи тоҷикон истифода намояд ва барои оромии ҷомеаи инсонӣ ва ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдак амали шоистаеро анҷом диҳанд [11, с. 71-85].

Баъд аз баррасӣ ва таҳлили масъала ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1) Дар тамаддуни зардуштӣ ба кӯдакон ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ муносибат мекарданд. Эҳтироми кӯдакон, таълиму тарбияи онҳо дар маркази диққати зардуштиён қарор дошт;

2) Дар ин тамаддун барои муҳофизат, нигоҳубин, тарбия ва тансиҳатии кӯдакон фариштае бо номи Дрвасп (бо номҳои Геуш, Геушташан ё Гаушурван низ вомехӯрад) вуҷуд доштааст, ки ӯ онҳоро аз ҳар гуна хатарҳо эмин ва ҳангоми зарурият ба табобаташон машғул мешудааст.

3) Қобилияти амалкунии шахсон дар зардуштия аз синни понздаҳсолагӣ ба миён меомадааст.

4) Низоми ҳуқуқии зардуштия чунин ҳуқуқу озодиҳои кӯдакро кафолат дода буд: ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳифзи саломатӣ, озоди аз зулму ситам, ҳуқуқ ба гирифтани таълиму тарбия – вазифаи падару модар; ҳуқуқ ба эҳтироми кӯдакон ва шаъну шарафи онҳо аз ҷониби калонсолон; озодии виҷдон ва эътиқоди динӣ; барпо намудани оила (бо розигии худ); ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ (огоҳ будан аз адлу дод ва бедодӣ) ва ғ.;

5) Миёни ҳамаи ҳуқуқҳои мазкур масъалаи таълиму тарбия аввалиндараҷа маҳсуб меёфт, ки ин асоси воқеӣ дошт. Ин аст, ки рӯзи махсус бо номи Хвар мавҷуд буд, ки дар ин рӯз падару модар кӯдакони худро ба дабиристон медоданд, то онҳо дабиру фарзона шаванд.

6) Дар зардуштия барои кӯдакон на танҳо ҳуқуқ, балки уҳдадориҳои муайяне пешбинӣ шуда буд, чунончи: эҳтироми падару модар, подшоҳон, сардор ва калонсолон, наозурдани онҳо; даст задан ба амалҳои нек ва даст кашидан аз бад; даст кашидан аз гуноҳ; сипосдор будан; ба хештан ба айбу ҳунар нигаристан; бо дӯстон иттифоқ будан; аз дурӯғ бозистодан; нахӯрдани савганд; муносибати хуб бо зану фарзанд; даст кашидан аз зино (нарафтан пеши зани руспӣ (фоҳиша) ва ғ.

[11] Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 15-уми марти соли 2016 падидаи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак таъсис дода шуд.

Адабиёт:

1. Авасто // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авасто; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – С.219.
2. Андарзҳои пешиниен // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон). / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 2. Мабонии ҳуқуқ дар адабиети паҳлавӣ. Қисми 3. Бундаҳишн ва дигар мабонии ҳуқуқ. Қисми 4. Қонунномаи Сосониён – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – С. 223.
3. Андарзи марди доно ба писари хеш // Ганҷинаи афкори сиесӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 2. Мабонии ҳуқуқ дар адабиёти паҳлавӣ. Қисми 3. Бундаҳишн ва дигар мабонии ҳуқуқ. Қисми 4. Қонунномаи Сосониен – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – С. 225-226.
4. Барчидаи андарзи парйуткешон – яке аз муҳимтарин андарзномаҳои паҳлавӣ аст, ки бар пояи дин ва эътиқод ба он шакл гирифтааст. Ин матн баенгари эътиқоди бунедии нахустин гаравандагон бар дини зардуштии сосонӣ аст. Матни паҳлавӣ, транскрипсия ва тарҷумаи форсии онро Саиди Урен дар маҷмӯаи «Матнҳои паҳлавӣ» (Теҳрон, 1382) ва тарҷумаи тоҷикии кирилии онро Д. Саймиддинов дар «Адабиети паҳлавӣ» (Душанбе, 2003) ҷой додааст.
5. Дар бораи панҷ хими осрунон // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 2. Мабонии ҳуқуқ дар адабиёти паҳлавӣ. Қисми 3. Бундаҳишн ва дигар мабонии ҳуқуқ. Қисми 4. Қонунномаи Сосониён – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – С.219.
6. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 19.
7. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз 2 августи соли 2011.- № 762.
8. Оид ба накши Эъломияи Куруши Кабир дар инкишофи сарчашмаҳои ҳуқуқии аврупоӣ муфассал ниг.: Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 94-104.
9. Рисолаи рӯзҳо – яке аз намунаҳои кӯчаки адабиети паҳлавӣ аст, ки дар контексти «Андарзи Озарбоди Маҳраспандон» ҷой гирифта, дар манобеъ бо номҳои мухталиф ёд шудааст. Дар рисола дар бораи чигунагии ҳар рӯз сухан рафта, бо такя ба суннат ва боварҳои куҳан хосияти ҳар яке аз сӣ рӯзи моҳ баён шудааст.
10. Рисолаи рӯзҳо // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Точикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 2. Мабонии ҳуқуқ дар адабиети паҳлавӣ. Қисми 3. Бундаҳишн ва дигар мабонии ҳуқуқ. Қисми 4. Қонунномаи Сосониен. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 221
11. Дар натиҷаи таҳлилҳои илмӣ маълум гардидааст, ки аз таҷрибаи тоҷикон ҳанӯз дар аҳди қадим дигар халқияту миллатҳо истифода намудаанд, ки яке аз онҳо истифодабарӣ аз Эъломияи Куруши Кабир ҳангоми омоданамоии Хартияи Бузурги Озодӣ дар Англия соли 1215 мебошад. Барои маълумоти бештар ниг.: Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Эъломияи Куруши Кабир ва Хартияи Бузурги Озодӣ: монандӣ ва тавофут. // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2015. – № 2 (10). – С. 71-85.
12. Дар бораи оини номанависӣ. // Ганҷинаи афкори сиесӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон). / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 2. Мабонии ҳуқуқ дар адабиёти паҳлавӣ. Қисми 3.

Бундаҳишн ва дигар мабонии ҳуқуқ. Қисми 4. Қонунномаи Сосониен – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 204.
13. Чида андарзи парйуткешон. // Ганҷинаи афкори сиесӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 2. Мабонии ҳуқуқ дар адабиети паҳлавӣ. Қисми 3. Бундаҳишн ва дигар мабонии ҳуқуқ. Қисми 4. Қонунномаи Сосониен – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 212.
14. Эмомалӣ Раҳмон. Ориеиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ. Сарсухан ба Тоҷнома. Силсилаи тоҷикон дар масири тамаддун. Авасто. Китоби 1. – Душанбе: Бухоро, 2014. – С. 5.

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ БЕЖЕНЦЕВ СОГЛАСНО С ИСЛАМСКО-ПРАВОВЫМИ ЦЕННОСТЯМИ

Хайруллоев Ф.С.,
старший преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин юридического факультета Российско-Таджикского славянского университета, кандидат юридических наук
E-mail: nigora_farrukh@mail.ru
Тел.: + (992) 91-900-01-38 (моб.)

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Аннотация. В данной статье автор рассматривает один из важных институтов международного права – права беженцев с точки зрения исламско-правовых ценностей. Учитывая современные проблемы в вопросе беженцев в современном мире, автор попытался найти точки соприкосновения между исламско-правовыми положениями и сегодняшними реалиями.

Ключевые слова: беженцы, убежище, национальная культура, ислам, Коран.

ВАЗЪИ ҲУҚУҚИИ ГУРЕЗАҲО МУВОФИҚИ АРЗИШҲОИ ҲУҚУҚИИ ИСЛОМӢ

Хайруллоев Ф.С.,
муаллими калони кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
E-mail: nigora_farrukh@mail.ru
Тел.: + (992) 91-900-01-38 (моб.)

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Фишурда. Дар мақолаи мазкур муаллиф яке аз падидаҳои муҳимми ҳуқуқи байналмилалӣ – ҳуқуқи гурезагонро мувофиқи арзишҳои ҳуқуқии исломӣ баррасӣ кардааст. Мушкилоти гурезагонро дар замони муосир ба назар гирифта, муаллиф кӯшиш намудааст, ки пайвандӣ ва робитаи арзишҳои ҳуқуқии исломиро бо воқеияти имрӯза пайдо намояд.

Ключевые слова: гурезагон, паноҳгоҳ, фарҳанги миллӣ, ислом, Қуръон.

LEGAL STATUS OF REFUGEES ACCORDING TO ISLAMIC-LEGAL VALUES

Khairulloev F.S.,
Senior Lecturer of the Department of State and Legal Disciplines of the Faculty of Law of the Russian-Tajik Slavic University, Candidate of Legal Sciences
E-mail: nigora_farrukh@mail.ru
Phone: + (992) 91-900-01-38 (mob.)

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Annotation. In this article, the author considers one of the most important institutions of international law – the rights of refugees in terms of Islamic legal values. Taking into account modern problems in the issue of refugees in the modern world, the author tried to find common ground between Islamic legal provisions and current realities.

Keywords: Refugees, Asylum, National Culture, Islam, Koran.

Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон [6] неоднократно в своих выступлениях подчеркивал о значимости ценностей Ислама на развитие национальной культуры таджикского народа. Более того, в преамбуле закона Республики Таджикистан «О свободе совести и религиозных объединениях» от 26 марта 2009 года, № 489, очень четко прослеживается политика таджикского государства в области прав человека в сфере религии, где отмечено, что Республика Таджикистан как светское государство проявляет уважение и терпимость ко всем религиям и религиозным направлениям, при этом она признает **особую роль ханафитского направления исламской религии** (выделено авторами) в развитии национальной культуры и духовной жизни народа Таджикистана.

Поэтому, как мы считаем, сегодня рассмотрение некоторых проблем юридической науки в контексте анализа исламско-правовых норм также может способствовать развитию современной отечественной теории и практики права, при этом возможность сочетания светской и исламской правовой культур необходимо учитывать для поиска урегулирования важных вопросов современного таджикского общества. Как справедливо отмечает один из крупнейших ученых исламского права Л.Р. Сюкияйнен: «Исходные начала ислама, его принципы и ценности могут служить в качестве эффективного инструмента для противодействия такой глобальной угрозе как терроризм» [7].

Проблема беженцев сегодня актуальна не только в Республике Таджикистан, но и во всем мире, защита прав и интересов беженцев является не последней для правительств государств мира. Однако в современном мире некоторые политики проблему беженцев ставят в один ряд с противодействием с терроризмом, считая сегодняшнюю ситуацию в странах ЕС не только как усложняющкую жизнь европейских граждан, но и в своем роде являющуюся угрозой для безопасности европейских стран, так как с огромным потоком беженцев в страны ЕС проникают и террористы. Поэтому многие страны ЕС оперативно вносят изменения в свое миграционное законодательство, допускающее быструю депортацию некоторой категории беженцев.

С учетом вышеизложенного нами представляется актуальным исследование вопроса прав беженцев с позиции ценностей исламской религии. Тем более, когда многих интересует вопрос о том, а почему беженцы из Сирии, Ирака, Ливии и Афганистана ломятся в Европу, а не в мусульманские богатые страны, находящиеся поближе к ним – Саудовская Аравия, ОАЭ, Катар и Кувейт – с доходом на душу населения выше среднеевропейского, которые к тому же с самого начала заявляли о своей обеспокоенности гуманитарной составляющей сирийского кризиса и которым вполне под силу оказывать помощь беженцам.

Очень важно в рассматриваемом нами вопросе вначале дать понятие беженца. Согласно статье 1 Конвенции ООН о статусе беженцев от 1951 года [5] беженец – это лицо, которое в силу вполне обоснованных опасений стать жертвой преследований по признаку расы, вероисповедания, гражданства, принадлежности к определенной социальной группе или политических убеждений находится вне страны своей гражданской принадлежности и не может пользоваться

защитой этой страны или не желает пользоваться такой защитой вследствие таких опасений; или, не имея определенного гражданства и находясь вне страны своего прежнего обычного местожительства в результате подобных событий, не может или не желает вернуться в нее вследствие таких опасений. Практически аналогичное понятие приводится в Законе Республики Таджикистан «О беженцах» от 10 мая 2002 года, № 50.

В Коране по этому вопросу установлено следующее: «Те, которые уверовали и покинули дом и родину и жертвовали имуществом и жизнью…, а также те, которые дали им убежище и оказали им помощь, являются истинно верующими. Им уготовано прощение и щедрый удел» (Коран, 8:74). Как видно из смысла коранического положения, в данном вопросе различаются две стороны: те, которые вынуждено покинули свои дом и родину (например, внутренние переселенцы, мигранты, беженцы), и те, которые дали первым убежище и оказали им помощь (например, отдельное частное лицо, юридическое лицо, государство). Причем положение, как мы убеждены, имеет общее толкование, т. е. оно может быть применено как во внутреннем переселении (миграции), так и в случае лиц, ищущих убежище в других странах.

Более того, из смысла вышеприведенного коранического положения видно, что переселение (в частности, на примере беженцев) является вынужденным актом, т. е. переселение происходит в результате преследований и угнетений, а слово «хиджра», которое используется в вышеуказанном аяте имеет преимущественно физическое значение, в смысле переселения из одной местности в другую. Поэтому добровольное переселение не может считаться бегством в целях нахождения убежища.

Таким образом, состояние лица, ищущего убежище, является таким же естественным порядком вещей, как и оказание ему помощи. Следует подчеркнуть, что отказ в предоставлении убежища лицам, нуждающиеся в этом, можно расценивается как совершение греха. Поэтому, обычно существующие трения между местным населением и так называемыми «чужаками», каковыми называются беженцы, особенно это заметно в странах с низким уровнем жизни, которые с трудом справляются с приемом иностранцев, в общем, противоречит взглядам Ислама в отношении беженцев.

Более того, Ислам не различает беженцев по религиозным убеждениям и другим социальным признакам, т. е. нет разницы кто он – мусульманин или нет, богатый или бедный, торговец или учитель и т. п.: «Если же какой-либо многобожник попросит у тебя убежище, то предоставь ему убежище, чтобы он мог услышать Слово Аллаха. Затем доставь его в безопасное место» (Коран, 9:6). Особенно следует отметить о призыве в целях обучения слову Аллаха, так как о пути достижения этой цели, в Коране дается такой совет: «Призывай на путь Аллаха мудростью и добрым увещеванием и веди спор с ними наилучшими средствами» (16:125).

Войны, бесспорно, увеличивают людей, нуждающихся в защите. Как видно из вышеприведенного предписания Корана, одной из важных обязанностью государства, под покровительством которого попадают беженцы и лица, ищущие убежище, является предоставление убежища, в условиях которого, как предписывает Коран, должна существовать возможность слушать слово Аллаха для тех, кто не является мусульманами. По мнению некоторых ученых: «Если они его примут, то станут мусульманами и единоверцами, а если же они не найдут пути к Исламу, им в любом случае нужна защита 1) от воинов-мусульман, ведущих войну против их народа, и 2) от их соотечественников, которых они оставили. Надо дать им эту защиту и доставить их в надежное место» [3]. Слово «ма'манаху» в вышеприведенном аяте буквально означает «безопасное место». Как ни странно, но таким местом может также считаться и родина беженца, однако,

естественно, при условии, если ситуация на родине переменится к лучшему.

К тому моменту, когда беженцы вернутся на родину, они должны быть свободны, чтобы пользоваться всеми свободами в принимающей стране. Это вытекает из смысла рассматриваемого выше коранического положения. Обеспечение защиты и свободы в данном случае должно быть даже тогда, если беженец не примет Ислам после того, как ему объяснят его. Это подтверждается кораническим принципом «в вере нет принуждения» (Коран, 2:256).

Таким образом, Ислам стремиться спасти каждого человека, который может стать жертвой преследований за свои политические убеждения и по другим признакам, находится вне страны своей гражданской принадлежности и не может пользоваться защитой этой страны или не желает пользоваться такой защитой вследствие таких опасений; или, не имея определенного гражданства и находясь вне страны своего прежнего обычного местожительства в результате подобных событий, не может или не желает вернуться в нее вследствие таких опасений, не нарушая его свободу в будущем. Поэтому возращение на родину (репатриация), согласно исламско-правовым воззрениям, должно быть добровольным, а не принудительным.

Более того, из смысла аята 6 суры 9 видно, что беженцы находятся под особой защитой Аллаха, так как их защита мусульманскому государству предписано Всевышним: «Если же какой-либо многобожник попросит у тебя убежище, **то предоставь ему убежище…**» (Коран, 9:6). Поэтому беженцы не могут быть выданы стране своей гражданской принадлежности или выселены (депортированы), и на беженцев не должны оказываться различного рода давления, чтобы они покинули страну. А мнение некоторых ученых о людях «зимми»[12] по поводу того, что: «нарушающий эти обязательства по отношению хотя бы к одному из этих людей, произносящий хотя бы одно обидное слово, распространяющий ложь, порочащую его репутацию, наносящий ему оскорбление или же способствующий этому, посягает на покровительство Аллаха, Его посланника (Мир ему) и религию Ислам» [4, с. 315], как мы убеждены, вполне применимо и в отношении беженцев.

Учитывая данные правила в Исламе в отношении беженцев, выступая на первом двухдневном саммите в Ашхабаде (11-12 мая 2012 года), в своем роде совещании по делам беженцев в мусульманском мире, в котором участвовали делегаты из 57 стран-участниц Организации исламского сотрудничества (ОИС), а также представители немусульманских стран, неправительственных организаций и международных организаций, бывший верховный комиссар ООН по делам беженцев Антонио Гутьеррес призвал исламские страны закрепить в национальном законодательстве издавна существующие традиции предоставления убежища, так как: «исламский закон и традиции охватывают принципы оказания защиты тем, кто ищет убежище, и кроме того, Ислам запрещает принудительное возвращение лиц, ищущих убежища. К тому же, оба эти принципа являются краеугольным камнем международного права беженцев» [11].

Призыв бывшего верховного комиссара ООН по делам беженцев понятен, так как многие мусульманские страны (например, Саудовская Аравия, Катар, ОАЭ, Кувейт, Оман, Иордания, Малайзия, Индонезия, Бахрейн, Сирия, Ирак, Ливия, Йемен) до сих пор не являются участниками Конвенции ООН о статусе беженцев от 1951 года, а значит, что очевидно, они не обязаны соблюдать права беженцев согласно международному праву. В то же время, именно данная Конвенция сегодня заставляет страны ЕС не только принимать мигрантов, но и обес-

[12] *Зимми* – это люди Писания, проживающие под покровительством исламского государства, т.е. граждане исламского государства, пользующиеся теми же правами и несущие те же обязанности, что и мусульмане, обладая при этом полной свободой в своем вероисповедании.

печивать их. Все, на что могут рассчитывать переселенцы, например, в мусульманском государстве, – это пребывание на нелегальном положении, черная работа или нищенство, в то время как в Европе, согласно законодательству, их обязаны зарегистрировать и предоставить самое необходимое для жизни.

Однако это не означает, что вышеуказанные мусульманские страны не принимают у себя беженцев или не оказывают им помощь. По данным Организации объединенных наций, в 2011 году 57 стран-участниц ОИС приняли 50 % людей, «судьбой которых занимается Агентство ООН по делам беженцев», а это – 17,6 миллионов человек. Одна только Турция в период с 2011 года по август 2014 года приняла 1,5 миллиона сирийских беженцев. В октябре еще около 40 тысяч сирийских беженцев бежали в Турцию. Несмотря на их драматическую судьбу, они до сих пор продолжают находиться в лагерях для сирийских беженцев. Много афганских беженцев сегодня находится также в Иране и Пакистане.

Тем не менее богатые мусульманские страны неохотно принимают на свои территории беженцев из соседних мусульманских стран, в основном они только лишь ограничиваются оказанием помощи беженцам, находящимся в лагерях беженцев в Иордании, Ливане, Турции и других странах. Данный подход в решении проблемы беженцев, как считает советник директора Российского института стратегических исследований, востоковед О. Супонина, обычно связан с «внутренней безопасностью этих стран, в которых работают большое количество «гастарбайтеров», существуют и свои социальные проблемы, бедность, терроризм и преступность» [1, с. 24], что ограничивает политику вышеуказанных стран в вопросе беженцев.

Несмотря на это, Международный союз мусульманских ученых призвал арабские и исламские страны приютить сирийских беженцев. Так, в письменном заявлении отмечается, что мусульманские ученые с огорчением и волнением следят за трагической ситуацией, в которую попали братские сирийские беженцы, за смертями на дорогах, за потерями в морях и за унижениями на границах. Обращаясь к совести почитателей Ислама и всего человечества, Союз призвал арабские и исламские страны приютить сирийских беженцев для прекращения их унижений.

Кроме того, в своем заявлении Союз обращается с благодарностью к государствам и организациям, которые помогают и принимают беженцев из Сирии, и призывает весь мир действовать плечом к плечу с целью увеличения помощи сирийским беженцам и тем, кто в таком же состоянии, как они [8].

Таким образом, современные вызовы заставляют мусульманские страны по-другому смотреть на положения Корана о беженцах. Безопасность страны заставляет их держать беженцев на определенном расстоянии. К тому же и сами беженцы понимают, что в богатых мусульманских странах не каждый беженец может чувствовать себя в безопасности, хотя бы по своим религиозным взглядам (например, шииты, а в некоторых случаях даже и сунниты). Достаточно вспомнить положение 5000 иракских беженцев в лагере «Рафха» в Саудовской Аравии в 2001 году, которые содержались фактически в положении заключенных, причем им было отказано в получении политического убежища [2, с. 385].

Неоказание со стороны богатых мусульманских стран должной помощи (предоставление своих территорий) беженцам соседних мусульманских стран способствует, как видно, переселению последних в страны Европы, в результате чего эти лица становятся жертвами запрещенных во многих странах мира террористических религиозных организаций, которые обвиняют таких беженцев в совершении тяжкого греха, т. е. опустошении исламских земель и заселении земель государств-иноверцев и т. п., тем самым ставят их в один ряд с врагами Ислама и затрудняют положение беженцев, кото-

рые и без того находятся в трудном положении во всех отношениях [9].

Однако, как справедливо считают некоторые ученые, «нет ничего зазорного в том, что мусульмане обращаются за помощью к немусульманам в решении дел, не касающихся их внутрирелигиозных отношений» [4, с. 317], и таких примеров в жизни Пророка (Мир ему) было достаточно, например, случай, когда Пророк (Мир ему) взял в качестве своего проводника Абдуллу ибн Урайкита (идолопоклонника) во время своего перехода (хиджры) из Мекки в Медину. Чтобы понять смысл данного поступка Пророка (Мир ему) нужно обладать высоким уровнем правовой культуры и культуры прав человека. В науке часто встречается мнение о том, что правовая культура и культура прав человека являются средствами реализации и обеспечения прав человека в целом и прав беженцев в частности [13, с. 63-67].

В вопросе беженцев большое значение имеет коранический принцип «Ведь верующие – братья …» (Коран, 49:10). По справедливому мнению большинства ученых исламского мира, это означает то, что «отчужденность и ненависть между мусульманами никогда не должна возникать по мирским причинам, поскольку в глазах Аллаха и мусульман весь мир не имеет той ценности, чтобы ради нее можно было бы лишать себя связи со своими братьями по вере. В противном случае мусульманин может лишиться прощения и милости Аллаха» [4, с. 291].

Следует заметить, что с 1 декабря 1993 года Республика Таджикистан одной из первых из центрально-азиатских стран, получивших независимость, вступила в ряды членов ОИС, рассматривая собственное активное участие в деятельности организации в качестве важного аспекта своей внешней политики. Таджикистан заинтересован в укреплении роли организации в решении важных региональных и международных задач и на этой основе готов к конструктивным усилиям и более тесному сотрудничеству между странами-членами [10].

На Таджикистан, как передают некоторые источники [12], по сравнению с другими странами Центральной Азии, приходится больше всего беженцев, которые в основном, в силу вполне обоснованных опасений, становятся жертвами преследований по признаку вероисповедания, принадлежности к определенной социальной группе или политическим убеждениям, поэтому в данной ситуации помощь беженцам является нормой не только современного права Республики Таджикистан, но и вековых традиций, прописанных в религиозных учениях. В традициях Ислама, как видно из вышеуказанных положений Корана, выдача лиц, ищущих убежища, запрещена, и этот запрет действует и по сей день.

Литература:

1. Братья не принимают // Аргументы и факты. – Душанбе, 2015. – № 40 (1821), сентябрь, 2015 год. – С. 24.
2. Жданов, Н.В. Исламская концепция миропорядка. – М.: Международные отношения, 2003. – С. 385.
3. Значение и смысл Корана. В 4-х томах. – Т. 2. – М.: Сауримо, 2002.
4. Кардави, Юсуф. Дозволенное и запретное в Исламе / Перевод М. Саляхетдинова. – М.: Андалус, 2004. – С. 315.
5. Конвенция ООН о статусе беженцев, принятая 28 июля 1951 года Конференцией полномочных представителей по вопросу о статусе беженцев и апатридов, созванной в соответствии с резолюцией 429 (V) Генеральной Ассамблеей от 14 декабря 1950; вступила в силу 22 апреля 1954 года в соответствии со статьей 43; Республика Таджикистан данную Конвенцию ратифицировала 21 июля 1994 года.

6. Рахмон, Эмомали. Религия и общество (сборник выступлений, очерков и статей, поздравлений) (на таджикском языке). – Душанбе: Шарки озод, 2013.
7. Сюкияйнен, Л.Р. Ислам против ислама. Об исламской альтернативе экстремизму и терроризму // Центральная Азия и Кавказ. – 2002. – № 3 (21).
8. См.: [Электронный ресурс]: http://islamtv.ru/ – Дата обращения: к источнику 03.03.2016 г.
9. См.: [Электронный ресурс]: http://golosislama.com/ – Дата обращения: к источнику: 05.03.2016 г.
10. См.: [Электронный ресурс]: http://mfa.tj/ – Дата обращения: к источнику: 04.03.2016 г.
11. См.: [Электронный ресурс]: http://rus.azattyk.org/ – Дата обращения: к источнику: 16.04.2015 г.
12. См.: [Электронный ресурс]: http://www.aloqada.com/News/2015/11/06/ – Дата обращения: к источнику: 07.11.2015 г.
13. Саъдизода, Дж. Культура прав человека как составная часть правовой культуры // Закон и право.– Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – № 10. – С. 63-67.

ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА

ПРОБЛЕМЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Рахмонзода Ш.К.,
ассистент кафедры международного права юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: sherali.rk@gmail.com

Научная специальность: 12.00.10 – международное право; европейское право

Научный руководитель: Раджабов С.А., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Раджабов М.Н., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В данной статье рассматривается международное сотрудничество в области прав человека в контексте устойчивого развития. Автор определяет новые права человека, еще окончательно не оформившиеся, но имеющие существенное значение для обеспечения устойчивого развития. Например, права на развитие, мир и благоприятную окружающую среду.

***Ключевые слова*:** права человека, цели устойчивого развития, международное право, международное сотрудничество.

МУШКИЛОТИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА РУШДИ УСТУВОР

Рахмонзода Ш.К.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи байналхалқии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: sherali.rk@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.10 – ҳуқуқи байналхалқӣ; ҳуқуқи аврупо

Роҳбари илмӣ: Раҷабов С.А., доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор
Муқарриз: Раҷабов М.Н., номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Фишурда. Дар мақолаи мазкур ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти ҳуқуқи инсон дар марҳилаи рушди устувор мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф як қатор ҳуқуқҳои наверо муайян кардааст, ки то ҳол баррасӣ нагардидаанд, аммо барои рушди устувор аҳамияти хосса доранд. Мисол, ҳуқуқ ба инкишоф, ба сулҳ ва муҳити мусоид.

Калидвожаҳо:ҳуқуқи инсон, мақсади рушди устувор, ҳуқуқи байналхалқӣ, ҳамкориҳои байналхалқӣ.

PROBLEMS OF HUMAN RIGHTS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Rahmonzoda Sh.K.,
Junior lecturer of the Department of International Law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: sherali.rk@gmail.com

Scientific Specialty: 12.00.10 – international law; european law

Scientific supervisor: Rajabov S.A., Doctor of Legal Sciences, Professor
Reviewer: Rajabov M.N., Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Annotation. International cooperation in area of human rights in the context of sustainable development is examined in this article. The author determines new human rights, finally not being recorded yet, but having substantial value for providing of sustainable development. For example rights on development, the peace and favorable environment.

Keywords: Human Rights, Goals of Sustainable Development, International Law, International Cooperation.

Концепция права устойчивого развития была выдвинута развивающимися странами и нашла отражение в целом ряде международных актов. Понятие «устойчивое развития», предложенное Международной комиссией по окружающей среде и развитию, получило широкое звучание в ходе Конференции ООН по окружающей среде и развитию, проведенной в 1992 г. в Рио-де-Жанейро. В настоящее время концепция устойчивого развития привлекает к себе все большее внимание и является комплексной и многоплановой. В настоящее время она продолжает разрабатываться учеными, представляющими различные сферы науки, отражает усиливающуюся взаимозависимость мира и направлена на решение глобальных проблем. Мы не ставим перед собой цели охватить концепцию устойчивого развития целиком, а лишь предпримем попытку рассмотреть ее в контексте международного сотрудничества в области прав человека.

Суть ее состоит в том, что для обеспечения прав человека необходимо добиваться устойчивого экономического и социального развития, прежде всего в странах третьего мира. Устойчивое развитие понимается как всесторонний процесс, нацеленный на постоянное улучшение благосостояния всего населения и каждого человека на основе их активного участия в развитии и справедливого распределения вытекающих из него благ. В обеспечении устойчивого развития важную роль играют права человека, в целом посвященным новым тенденциям сотрудничества государств в области прав человека, рассматриваются достаточно новые права человека, еще окончательно не оформившиеся, но имеющие существенное значение для обеспечения устойчивого развития.

Речь идет о правах на развитие, мир и благоприятную окружающую среду. Эти права появились в результате осознания новых угроз, которые могут прервать процесс нормального развития человечества. Данные права невозможно полностью обеспечить лишь на национальном уровне. Современный мир характеризуется все большей взаимозависимостью государств, а потому и для обеспечения этих прав необходимо широкое международное сотрудничество. Соответствующая идея нашла выражение уже в Уставе ООН, в котором выражена решимость содействовать социальному прогрессу и улучшению условия при большей свободе. Одна из целей ООН – осуществлять международное сотрудничество в разрешении международных проблем экономического, социального, культурного и гуманитарного характера и в поощрении и развитии уважения к правам человека [1, с. 1].

В индивидуальном плане право на развитие означает право каждого на достаточный уровень жизни, включая соответствующее питание, одежду и жилье, и на постоянное улучшение жизненных условий [2, с. 10]. Содержание права на развитие довольно широко раскрывается в регулярно принимаемых Генеральной Ассамблеей ООН резолюциях. В 1986 г.

была принята Декларация о праве на развитие, в которой говорится, что это право является неотъемлемым правом человека, и равенство возможностей является прерогативой как народов, так и образующих их индивидов [3, с. 2]. В сфере прав человека концепция устойчивого развития в наибольшей степени связана с правами, носящими во многом коллективный характер, направленными на защиту наиболее общих интересов человечества, соблюдение которых необходимо для выживания и развития каждого человека в отдельности. На сегодняшний день нет всеобщего консенсуса относительно точного содержания этих прав. В то же время постепенно происходит уточнение их нормативного содержания.

Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию (Рио+20), проходившей в июне 2012 года, вновь подтвердил все принципы, провозглашенные Декларацией Рио, и предусмотрел обязательство государств полностью осуществлять их. Уже сейчас мы сталкиваемся с будущим, в котором изменение климата, наряду с другими кризисами нашего времени, продолжает кардинальным образом менять мир. Все это заставляет нас, среди прочего, пересмотреть нашу модель развития. Декларация ООН о праве на развитие предлагает модель справедливого и достойного развития для всех. Она строится на идее неделимости и взаимозависимости прав человека, и поэтому должна стать ключевой установкой на пути всестороннего и устойчивого развития. Эта нераздельная связь с устойчивым развитием была установлена в Декларации Рио и Венской декларации и Программе действий: «Право на развитие должно быть реализовано, чтобы обеспечить справедливое удовлетворение потребностей нынешнего и будущих поколений в областях развития и окружающей среды» [4, с. 2]. Право на развитие представляет видение преобразующего развития, требующего благоприятной окружающей среды на национальном и международном уровнях, которая необходима для развития, направленного на устранение коренных причин, структурных и системных проблем.

При учреждении Управления Верховного комиссара по правам человека Генеральная Ассамблея поручила Верховному комиссару в качестве одного из направлений деятельности поощрять и защищать реализацию права на развитие и усиливать международное сотрудничество в этой области [5]. УВКПЧ организовало мероприятие, приуроченное к празднованию юбилея Декларации ООН о праве на развитие, как раз когда мировое сообщество занято разработкой Повестки дня в области развития на период после 2015 года. Мероприятие было призвано продемонстрировать актуальность и значимость права на развитие для нынешнего и будущих поколений, в том числе через призму будущей повестки дня и целей устойчивого развития. Мероприятие было открыто для участия делегатов, представителей системы ООН, гражданского общества, а также любых других заинтересованных лиц. Участникам было предложено поделиться своими историями, успешными примерами, прецедентами и практическими предложениями, чтобы показать, как право на развитие может помочь в понимании устойчивого развития, в том числе за счет Целей устойчивого развития и результатов их реализации.

Первоначально концепция устойчивого развития рассматривалась прежде всего в контексте сохранения благоприятной окружающей среды и решения экологических проблем. Она была нацелена на предотвращение загрязнения, сохранение экосистем с тем, чтобы не ставить под угрозу удовлетворение потребностей будущих поколений. Этот подход, однако, не полон, поскольку не принимает во внимание политические, экономические, социальные, культурные и иные аспекты, без учета которых обеспечение устойчивого развития было бы невозможным.

Литература:

1. Устав Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 г. // http: //www.un.org/-ru/sections/un-charter/introductory-note/index.html.
2. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966 г. // Сборник документов и законодательства РТ по правам человека. – Душанбе, 2006.
3. Декларация о праве на развитие, принятая 4 декабря 1986 г. на 97-м пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН Резолюцией 41/128.
4. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию, документ ООН A/CONF.151/26, 14 июня 1992 г., принцип 1.
5. Резолюция ГА ООН 66/288, Приложение от 20 декабря 2012 г. // http: // www.un.-org/ru/.

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ҲИФЗИ САЛОМАТИИ ИНСОН ДАР ХИЗМАТРАСОНИИ БАЙТОРӢ

Хоҷамуродов Д.Г.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

Роҳбари илмӣ: Гаюров Ш.К., доктори илмҳои ҳуқуқшинонсӣ, профессор
Муқарриз: Курбонов Қ.Б., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда. Дар мақолаи мазкур масъалаи ҳифзи саломатии инсон дар хизматрасонии байторӣ таҳлил шудааст. Муаллиф бо назардошти адабиети илмӣ, санадҳои меъерӣ-ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории махсуси бойторӣ ҳифзи саломатии инсон дар хизматрасонии байториро мавриди баррасӣ қарор дода, пешниҳодхои илмӣ ва амалиро оид ба ҳифзи саломатии инсон манзур намудааст.

Калидвожаҳо: саломатии инсон, хизматрасонӣ, фаъолияти байторӣ, хизматрасони байторӣ, ҳайвонот, бемории ҳайвонот.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ПРИ ОКАЗАНИИ ВЕТЕРИНАРНЫХ УСЛУГ

Ходжамуродов Д.Г.,
ассистент кафедры гражданского права юридического факултета Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Научный руководитель: Гаюров Ш.К., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Курбонов К.Б., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В данной статье автором проанализированы вопросы защиты человеческого здоровья при оказании ветеринарных услуг. Автор, исследуя научную литературу, международно-правовые акты и специальное законодательство о ветеринарных услугах, исследовал вопросы правовой регламентации защиту здоровья человека в данной сфере и предложил научные и практические предложения по данному вопросу.

Ключевые слова: здоровье человека, услуга, ветеринарная деятельность, ветеринарные услуги, животные, болезнь животных.

SOME QUESTIONS OF PROTECTING HUMAN HEALTH WHEN PROVIDING VETERINARY SERVICES

Hojamurodov D.G.,
Assistant of the Departament of Civil law
of the Law Faculty, Tajik National University

Scientific Specialty: 12.00.03 – civil law; entrepreneurial law; family law; international private law

Research supervisor: Gayurov Sh.K., doctor of Legal Sciences, Professor
Reviever: Kurbonov K.B., Candidate of Legal Sciences, Assistance Professor

Annotation. The protection of human health in veterinary service was analyzed in this article. The author examining the scientific literature, international legal acts and special legislation on veterinary service analyzed the protection of human health in veterinary service and offered scientific and practical suggestions for protecting human health in veterinary service.
Keywords: Human Health, Service, Veterinary Activity, Veterinary Service, Animals, Animal Disease.

Саломатии инсон сарвати бебаҳои миллат, нишондиҳандаи воқеии рӯшди устувори ҷомеа ба ҳисоб рафта, барои тамоми амалиетҳо дар соҳаи беҳтарсозии вазъияти иқтисодӣ ва инкишофи инсон шароити мусоидро фароҳам меорад. Н.С. Малеин қайд мекунад, ки «ҳает ва саломатии инсон сарвати олӣ мебошанд, ки ҳангоми гум кардани он дигар ҳуқуқҳои вай аҳамияти худро аз даст медиҳанд» [17, с. 62]. Мафҳуми саломатӣ дар адабиетҳо ва қонунгузорӣ ба таври гуногун маънидод мешавад. Ба маънои этимологӣ «саломатӣ маънои тандурустӣ, сиҳат буданро дорад» [22, с. 199]. Дар адабиёти ватанӣ «саломатӣ ҳолати осудаҳолонаи ҷисмонию рӯҳӣ, бо мавҷуд набудани беморӣ ва илатҳои ҷисмонӣ тавсиф мегардад» [19, с.451]. Дар санади меъёрӣ-ҳуқуқии байналмилалӣ бошад «саломатии инсон на танҳо мавҷуд набудани беморӣ ва нуқсҳои ҷисмонӣ, балки ҳолати пурраи ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоии беҳбуди инсон мебошад» [4]. Дар қонунгузории миллӣ таҳти мафҳуми «саломатӣ – ҳолати беҳбудии пурраи ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоӣ, набудани беморӣ ва нуқсонҳои ҷисмонӣ» [14] фаҳмида мешавад. Дар энсиклопедияи тиббӣ оид ба мафҳуми саломатӣ чунин қайд мешавад, ки «мафҳуми саломатӣ бо дақиқии кофӣ муайян карда намешавад, зеро он бо паҳншавии васеи тағйирёбанда дар нишондодҳои муҳимтарини фаъолияти инсон, бо вазъияти мутобиқати организм алоқаманд аст [20, с. 225]. Ин ақидаро олимони зиёд, аз қабили Савитская А.Н., [21, с. 33-45], Каликова Г.А., [12, с.17] Малеина М.Н., [18, с. 32] ва дигарон ҷонибдорӣ менамояд.

Дар замони муосир таъмини ҳифзи саломатии инсон яке аз проблемаҳои мубрами ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳанӯз дар асри 19 авҷ гирифта буд. Бо мақсади ҳалли он 22 июли соли 1946 Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ таъсис ёфт. Дар ин радиф, санадҳои байналмилалӣ, аз қабили Эъломияи умумии ҳуқуқи башар (1948), Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966) ва ғайра ҳуқуқ ба ҳифзи саломатиро яке аз ҳуқуқҳои муҳими инсон арзёбӣ кардаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбад ҶТ) низ ҳамчун субъекти комилҳуқуқи ҷаҳони муосир ҳуқуқ ба ҳифзи саломатиро яке аз ҳуқуқҳои муҳими инсон дар сатҳи конститутсиони эътироф намуда кафолат додааст, ки «ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун аз ёрии тиббии ройгон дар муассисаҳои нигаҳдории тандурустии давлатӣ истифода менамояд. Давлат барои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва сайёҳӣ тадбирҳо меандешад. Шаклҳои дигари ёрии тиббиро қонун муайян мекунад» (м. 38 Конститутсия ҶТ) [15]. Дар заминаи ин меъёри Конститутсия дар ҶТ зиеда аз 400 санади меъёрӣ-ҳуқуқии мукаммал ва дигар санадҳо оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо қабул карда шудааст, ки баҳри ҳифзи сало-

матии инсон равона карда шудаанд ва муҳимтарини он Кодекси тандурустии ҶТ [14] мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар адабиетҳо истилоҳӣ «қонунгузори оид ба ҳифзи саломатии иносн» ва «қонунгузории соҳаи тандурустӣ» истифода мешавад. Ба ақидаи мо ифодаи истилоҳи «қонунгузори оид ба ҳифзи саломатии инсон» аз «қонунгузории соҳаи тандурустӣ» васеътар мебошад. Чунки «қонунгузории оид ба ҳифзи саломатии инсон» дар баробари қонунгузории соҳаи тандурустӣ метавонад дигар соҳаҳо, аз қабили қонунгузории байториро дар бар гирад. Лекин муҳаққиқоне, ки доир ба инкишофи қонугузории ҶТ оид ба ҳифзи саломати инсон тадқиқотҳо анҷом додаанд [2], қонунгузории байториро сарфи назар кардаанд.

Бояд қайд намуд, ки як қисми қонунгузории ҶТ оид ба ҳифзи саломатии инсонро қонунгузории байторӣ ташкил медиҳад. Чунки дар баробари соҳаи тандурустӣ нақши соҳаи байторӣ дар ҳифзи саломатии инсон зиёд аст. Байторӣ ин доираи донишҳои махсуси илмӣ ва фаъолияти амалие мебошад, ки ба ҳифзи ҳайвонот, омӯзиши беморӣ ва заҳролудшавии ҳайвонот, ташхис, табобати ҳайвоноти бемор ва барҳам задани манбаи беморӣ он, инчунин ҳифзи аҳолӣ аз бемориҳои барои ҳайвонот ва инсон умумӣ равона карда шудааст» [16]. Аз ин бармеояд, ки соҳаи байторӣ гуногунсамт буда, яке аз самтҳои он ҳифзи саломатии инсон аз бемориҳои ҳайвонот мебошад. Ин масъала дар илм барраси шуда дар қонунгузории байналмилалию миллӣ мустаҳкам шудааст. Санади ҳуқуқии байналмилалие, ки ҳифзи саломатии инсонро яке аз самтҳои соҳаи байторӣ этироф менамояд, ин Кодекси беҳдоштии ҳайвоноти рӯизаминии Бюрои байналмилалии эпизоотӣ [13], ки ҶТ узви ин ташкилоти бонуфуз мебошад, ки дар фасли 6 «саломатии байтории аҳолӣ»-ро муқаррар намудааст. Гузашта аз ин, дар қонуни байтории давлатҳои алоҳида, аз қабили Қазоқистон [7], Арманистон [10] Молдава [8] Украина [11], ва ғ. ҳифзи саломатии инсонро ҳамчун вазифаи асосии соҳаи байторӣ эътироф намудаанд. Гарчанде қонунгузории байтории ҶТ, махсусан Қонуни ҶТ «Дар бораи байторӣ» ҳифзи саломатии инсонро аз бемориҳои ҳайвонот ҳамчун вазифаи асосии соҳаи байторӣ муқаррар накарда бошад ҳам, онро як самти соҳаи байторӣ эътироф намуда дар меъёрҳои мухталифи худ, аз қабили моддаҳои 3, 4, 5, 6, 15, 17, 25,32,34 ва ғ мустаҳкам намудааст ва дигар санадҳои меъерии ҳуқуқии соҳаи байторӣ дар ҳамин самт инкишоф ёфтаанд. Ин муқаррароти қонунҳо дар заминаи холи ба вуҷуд наомада, дар натиҷаи таҳлилҳои зиёди илмӣ ва хулосабарории олимони соҳа пешбинӣ шудааст. Воқеан, дар ҷаҳони муосир аз ҳама бемориҳое, ки ба саломатии инсон хатар доранд ин бемориҳое мебошанд, ки маҳз аз ҳайвонот ба инсон мегузаранд, аз қабилӣ зукоми парранда, зукоми хук, ҳорӣ ва ғайра. Масалан, аз бемории ҳорӣ, ба итиллои мутахассисони бахши байтории «Ҳомиени маркази эътилоф алайҳи бемории ҳорӣ» дар СММ, ба ҳисоби миёна дар рӯйи дунё ҳар 10 дақиқа як нафар ба ҳалокат мерасад. Ҳамасола дар ҷаҳон бар асари ин бемории сироятӣ 55 ҳазор нафар ба ҳалокат мерасанд [3]. Аз ин бемориҳо маҳз мутахассисони соҳаи байторӣ метавонанд, ки инсонро муҳофизат намоянд. Мақсад аз ин гуфтаҳо таҳлили қонунгузории ҶТ дар соҳаи ҳифзи саломатии инсон набуда, танҳо як масъалаи он ҳифзи саломатии инсон дар хизматрасонии байториро баррасӣ менамоем.

Чуноне дар боло қайд намудем байторӣ дар баробари доираи донишҳои махсуси илмӣ будан, фаъолияти амалӣ низ мебошад. Фаъолияти амалии соҳаи байториро «фаъолияти байторӣ» меноманд. Фаъолияти байторӣ - соҳаи фаъолияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки ба муҳофизати саломатии ҳайвонот, муҳофизати инсон аз бемориҳои барои ҳайвонот ва инсон умумӣ, гирифтани маҳсулоти аз ҷиҳати беҳдошти байторӣ хушсифати ҳайвонот равона шудааст» [16]. Аз ин бармеояд, ки яке аз самтҳои фаъолияти

байторӣ ин ҳифзи саломатии инсон мебошад. Дар қонунгузории байтории ҷумҳуриҳои Қирғизистон [5], Туркманистон [9], Белорусия [6] ҳифзи саломатии инсон аз бемориҳои ҳайвонот ҳамчун принсипи асосии фаъолияти байторӣ эътироф карда шудааст. Фаъолияти байторӣ дар шаклҳлои гуногун амали карда мешавад, ки як намуди паҳнгаштаи он хизматрасонии байторӣ мебошад. Хизматрасонии байторӣ – ин фаъолият ё амали касбии шахсони ҳуқуқӣ ва ё соҳибкорони инфиродӣ мебошад, ки дар асоси иҷозатнома амали шуда, ба фармоишгарон хизмати муздноки байториро дар намуд ва ҳаҷми муайян тибқи шартнома мерасонад. Агар намудҳои хизматрасонии байториро таҳлил намоем, гуфтан мумкин аст, ки ҳамаи намудҳои он баҳри ҳифзи саломатии инсон аз бемориҳои ҳайвонот равона шудааст ва дар маҷмӯъ онҳоро ба ду гуруҳ ҷудо намудан мумикн аст.

Ба гурӯҳи якум он номгӯи хизматрасониҳое дохил мешаванд, ки бавосита ба ҳифзи саломатии инсон аз бемориҳои ҳайвонот равона шудаанд, аз қабили пешгирии бемориҳои ҳайвонот, табобати ҳайвоноти бемор ва ғ. Воқеан бемориҳои сироятие, ки аз ҳайвонот ба инсон мегузаранд хело зиёданд, ки мутахассисон намудҳои зиёди онро кашф намудаанд, аз қабили бемориҳои брутселлез, сил, зукоми парранда, ҳорӣ, хоришак, шукуфа, сӯхтанӣ, вабои сумдард, тоуни заргӯш ва уштур, туляремия, манқаи асп, лептоспироз, псевдотуберкулез, хламидиоз, листериоз, вараҷа, лейшманиоз, трипоносомозҳо ва ғайраҳо. Тарзи гузариши қисми ин бемориҳо аз қабили сухтанӣ, буғумдард, хорӣ, девонагӣ ва ғ. аз ҳайвон ба инсон хеле содда буда дар муддати кутоҳ инсонро ба марг мерасонанд ва ё бо пуррагӣ табобатнашаванда буда, инсонро тамоми ҳаёт маъюб мегардонад. Ии бемориҳо аксарвақт ҳангоми муносибати инсон бо ҳайвонот мегузаранд. Аз ин рӯ, пешгири намудани ин бемориҳо ва табобати ҳайвоноти бемор на танҳо баҳри солимии ҳайвонот нигаронида шудааст балки баҳри ҳифзи саломатии инсон аз бемориҳои ҳайвонот равона карда шудаанд.

Ба гурӯҳи дуюм номгӯи хизматрасониҳое, дохил мешаванд, ки бевосита баҳри ҳифзи саломатии инсон равона шудаанд, ба монанди ташхиси байторию санитарии маҳсулоти ҳайвонот дар бозорҳои ҷумҳурӣ ва нуқтаҳои фурӯши маҳсулоти ҳайвонот, аз қабили ташхиси гӯшт, ташхиси шир, ташхиси маҳсулоти турши ширӣ, ташхиси моҳӣ, тухм, асал ва ғ. Бояд қайд намуд, ки номгӯи зиёди бемориҳои ҳайвонот аст, ки тавассути маҳсулоташон ба инсон мегузаранд. Аз ин рӯ, ташхиси маҳсулоти ҳайвонот дар бозорҳо ва нуқтаҳои фурӯши маҳсулоти ҳайвонот ҳатми мебошад, ки аз ҷониби субъектони ба хизматрасонии байторӣ машғулбуда амалӣ карда мешавад. Мақсади ин намуди хизматрасонии байторӣ ба истеъмолкунанда пешниҳод намудани маҳсулоти аз ҷиҳати беҳдошти байторӣ хушсифати ҳайвонот мебошад ва ин танҳо баҳри ҳифзи саломатии инсон равона шудааст.

Қайд кардан зарур аст, ки ҳифзи саломатии инсон яке аз вазифаҳои асосии хизматрасонии байторӣ мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки хизматраоснии байторӣ дар ҳифзи саломатии инсон чунин нақш дошта метавонад:

Бемориҳое, ки аз инсон ба ҳайвонот мегузаранд пешгирӣ менамояд;

Ҳайвоноти бемор, ки имконияти гузаштани бемориҳои онҳо ба инсон ҷой дорад, табобат менамоянд;

Баҳри ҳифзи саломатии инсон маҳсулоти аз ҷиҳати беҳдошти байторӣ хушсифати ҳайвонотро пешниҳод менамояд;

Ҳолати ташвишовар ин аст, ки на дар ҳама маврид талаботҳои муқарарнамудаӣ қонунгузории байтории ҶТ иҷро мешавад, ки омилҳои ба вуҷудоиашон гуногун аст. Масалан, нарасидани мутахассисони соҳаи байторӣ, мавҷуд набудани ташхисгоҳои маҳсулоти ҳайвонот дар нуктаҳои фурӯши маҳсулоти ҳайвонот ва ғ. Аксар маврид бо нарасидани мутахассисони байторӣ дар шароити деҳот, ки қисми зиёди

аҳолӣ ба чорводори машғуланд дар бисёр маврид ҳайвоноте, ки ба бемори гирифтор мешаванд худи соҳибони ҳайвонот табобат менамоянд, ки барои саломатии онҳо зарари калон дорад ва дар бисёр маврид ба беморӣ гирифтор мешаванд.

Аз гуфтаҳои боло маълум шуд, ки вазифаи аввалиндараҷаи хизматрасонии байторӣ на танҳо пешгирии бемории ҳайвонот, ташхис ва табобати ҳайвонотӣ бемор, инчунин ҳифзи саломатии инсон аз бемориҳои ҳайвонот мебошад. Инчунин хизматрасонии байторӣ дар ҳифзи саломатии инсон аҳамияти калон дошта, воситаи пешгирикунандаи бисёр бемориҳо мебошад. Ё ба қавли академик И.П. Павлов гуем: «духтури инсон танҳо инсонро табобат менамояд ва духтури ҳайвон бошад башариятро» [1].

Адабиёт:

1. Арнаутова, Р. Медицина лечит человека, а ветеринария лечит человечество. // http: www.denresp.ru. (дата обращения: 20.11.2017 г.).
2. Аҳмадов, А.А. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи саломатии аҳолӣ ва тандурустӣ // Материалҳои конфренсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Иҷлосияи XVl Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди давлатдорӣ (24 майи соли 2002. ш. Душанбе)». – Душанбе, 2002. – С. 35-37; Furthermore Бобоҷонов, И.Ҳ. Инкишофи қонунгузорӣ дар бораи ҳаёт ва саломатӣ дар даврои истиқлолият // Инкишофи қонунгузории ҶТ дар даврони истиқлолият. // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 20-умин солгарди Истиқлолияти давлатии ҶТ, ш. Душанбе, 26-29 августи соли 2011; Саидов, И.Р. Рушди қонунгузории соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикисон дар 20 соли истиқлолият. // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 20-умин солгарди Истиқолияти давлатии ҶТ, ш. Душанбе, 26-29 августи соли 2011. - С. 241-250.
3. Аз беморииҳои соле 55 ҳазор нафар ба ҳалокат мерасад // http://navid.tj. (рӯзи дастрасӣ ба он 20.11.2017 с.).
4. Устав Всемирной организации здравоохранения 22 июля 1946 года // http: docs.cntd.ru/document/901977493 (дата обращения: 20.11.2017 г.).
5. Закон Кыргызской Республикиот 30 декабря 2014 года № 175 «О ветеринарии». // http: base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г.).
6. Закон Республики Беларусь от 02.07.2010. № 161-З «О ветеринарной деятельности» // http: base. spinform. ru/show_doc. fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г.).
7. Закон Республики Казахстан от 10 июля 2002 года № 339-II «О ветеринарии» // http: base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г.).
8. Закон Республики Молдова № 1538-XII от 23 июня 1993 г. «О ветеринарной деятельности» // http: base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г.).
9. Закон Туркменистана от 8 ноября 2014 года № 143-V. года «О ветеринарном деле» // http: base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г).
10. Закон Республики Армения от 30 декабря 1999 года №зр-16 «О ветеринарии» // http: base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г.).
11. Закон Украины от 25 июня 1992 года № 2498- XII «О ветеринарной медицине» // http: base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=11701. (дата обращения: 20.11.2017 г.).

12. Каликова Г.А. Проблемы гражданско-правового регулирования медицинского страхования и медицинских услуг: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Алма-Ата, 1992. – С. 17.
13. Кодекс здоровья наземных животных. Том 1. Общие положение. Двадцать четвертое издание. – М.: МЭБ, 2015. – См.: www: http: // www.oie.int (дата обращения: 20.11.2017 г.).
14. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 12, қ.1, мод. 127.
15. Конститутсияи ҶТ аз 6 ноябри соли 1994, дар ръайпурсии умумихалқӣ қабул шудааст, бо тағйиру иловаҳои соли 26 сентябри 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи 2016 // http: base. spinform. ru/show_doc.2213. (рӯзи дастрасӣ ба он: 20.11.2017с.).
16. Қонуни ҶТ «Дар бораи байторӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2010, № 12, қ. 1, мод. 833; с. 2012, №7, мод. 704; Қонуни ҶТ аз 14.11.2016 с., № 1364.
17. Малеин, Н.С. Охрана прав личности советским законодательством. – М.: Наука, 1985. – С. 62.
18. Малеина, М.Н. Человек и медицина в современном, праве. – М.: БЕК, 1995. – С. 32.
19. Маҳмудов, М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Тафсири Кодекси граждании ҶТ (қисми якум). – Душанбе, 2010. – С. 451.
20. Популярная медицинская энциклопедия // Гл. ред. Б.Б. Петровский. – М.: Сов. энциклопедия, 1979. – С. 225.
21. Савицкая, А.Н. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием. – Львов: Высщая школа, 1982. – С. 33-47.
22. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз 2 ҷилд). Ҷилди 2 // Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – С. 199.

НАҚШИ САНАДҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ВА МИЛЛӢ ДАР АМАЛИШАВИИ ҲУҚУҚИ ШАҲРВАНДОН БА ОБИ НӮШОКӢ

Саидов Ҳ.М.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: hsaidov88@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

Роҳбари илмӣ: Ғаюров Ш.К., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.
Муқарриз: Қурбонов Қ.Б., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда. Дар мақола нақши санадҳои байналмилалӣ ва миллӣ дар амалишавии ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ таҳлил шудааст. Санадҳои байналмилалӣ фарогири меъерҳои зиеде мебошанд, ки ба ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ бахшида шудаанд ва дар асоси онҳо қонунгузории миллӣ такмили худро ефтааст. Муаллиф санадҳои миллӣ ва байналмилалиро дар ин бахш таҳлил намуда, ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокиро ҳамчун ҳуқуқи шахсӣ меҳисобад.

Калидвожаҳо: санади байналмилалӣ, санади миллӣ, оби нӯшокӣ, ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ, ҳуқуқи шахсӣ.

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ АКТОВ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРАВ ГРАЖДАН НА ПИТЬЕВУЮ ВОДУ

Саидов Х.М.,
ассистент кафедры гражданского права юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: hsaidov88@mail.ru

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Научный руководитель: Гаюров Ш.К., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Курбонов К.Б., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В статье рассматривается роль международных и национальных актов в осуществлении прав граждан на питьевую воду. В международных актах содержатся нормы, действующие в области прав граждан на питьевую воду, и на основе этих норм было совершенствовано национальное законодательство. Автор, в соответствии с положениями международных и национальных актов, относит право граждан на питьевую воду к субъективным правам.

Ключевые слова: международный акт, национальный акт, питьевая вода, право граждан на питьевую воду, субъективное право.

THE ROLE OF INTERNATIONAL AND NATIONAL ACTS IN THE REALIZATION OF THE RIGHT OF CITIZENS TO DRINKING WATER

Saidov H.M.,
Assistant of the Departament of Civil law
of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: hsaidov88@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.03 – civil law; entrepreneurial law; family law; international private law

Research supervisor: Gayurov Sh.K., Doctor of Legal Sciences, Professor
Reviewer: Kurbonov K.B., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor

Annotation. This article considers the role of international and national acts in the realization right of citizens to drinking water. The international acts contain norms that apply to the right of citizens to drinking water, and on the basis of these norms, national legislation has been improved. The author, in accordance with the provisions of international and national acts, refers the right of citizens to drinking water to subjective rights.

Keywords: International Act, national Act, Drinking Water, the Right of Citizens to Drinking Water, Subjective Right.

Тағйирёбии иқлим масъалаи истифодаи самараноки захираҳои обиро яке аз масъалаи мубрами сатҳи ҷаҳонӣ гардонидааст. Ташаббусҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷодаи истифодаи самараноки захираҳои обӣ бисёр назаррас мебошанд. Чунки дар заминаи ҳамин ташаббусҳо соли 2003 Соли байналмилалии оби тоза, Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳаёт 2005-2015» эълон гардиданд. Ҳамзамон ташаббуси навбатии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ ёфт ва нақшу нуфузи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ боз баланд бардошт. Санаи 21-уми декабри соли 2016 зимни баргузории ҷаласаи Пленарии 71-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид, Қатъномa таҳти унвони Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», барои солҳои 2018-2028, ки бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳаммуаллифии 177 кишвари аъзои СММ пешбарӣ шуда буд, бо райъи 193 давлати аъзои созмони мазкур, тасдиқ гардид. Соҳибихтиёрии Тоҷикистон ва мавқеи мустақили он дар сатҳи байналмилалӣ буд, ки аз ҷониби СММ чунин ташаббус пазируфта шуд. Ин иқдоми хосаи Тоҷикистон бахусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки боз ба ҷомеаи ҷаҳонӣ иттилои бештарро ворид намуд. Тоҷикистон, ки худ яке аз кишварҳои аз ҷиҳати масоҳат кучак, вале аз ҷиҳати дороии захираҳои обӣ ғанӣ дониста мешавад, дар масъалаи истифодаи сарфакоронаи захираҳои обӣ бетараф нест. Аз соли 1999 инҷониб пайваста ташаббусҳои Тоҷикистон марбут ба об аз ҷониби СММ пазируфта мешаванд. Ин ташаббусҳои пешакардаи Тоҷикистон на танҳо ба худи мардуми тоҷик, балки ба ҳама аҳолии ҷаҳон равона гардидаанд. Хатари муҳими мушкилгардии дастрасии аҳолии ҷаҳон ба оби тоза ин баландшавии ҳарорат дар сайёра, камшавии захираҳои обӣ (пиряххо, барфҳо) ва умуман тағйирёбии иқлим ба шумор меравад.

Вобаста ба ҳамин ҳолат нақши санадҳои байналмилалиро дар ҷодаи амалишавии ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ муайян кардан ба маврид аст.

Ҳуқуқи шаҳрвандон ба истифодаи оби нӯшокӣ – ин ҳуқуқи субъективии гражданӣ ба оби нӯшокӣ мебошад, ки барои қонеъ намудани талаботҳои гуногун тавассути воситаҳои умумӣ ва

махсусе, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, амалӣ карда мешавад.

Ин ҳуқуқ на танҳо дар қонунгузории миллӣ муқаррар гардидааст. Он дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътироф карда шудааст. Мутобиқи қонуни байналмилалӣ ҳар як инсон ҳуқуқи ягона дар асоси принсипи баробарӣ дорад. Дараҷаи дастрасии ҳар як инсон ба оби нӯшокӣ дар аксари мавридҳо аз муносибати чунин ҳуқуқ вобаста аст. Дар таълимоти ҳуқуқи байналмилалӣ, ду назарияи дастрасӣ ба оби нӯшокӣ вуҷуд дорад:

1) ҳуқуқи дастрасӣ ба об, ки ба таъмини истифодаи он нигаронида шудааст. Аз он ҷумла, таъмин намудани истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ барои эҳтиёҷоти шахсии шаҳрвандон.

2) Ин ҳуқуқ бо дигар ҳуқуқҳои инсон, аз ҷумла ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ алоқаманд аст.

Ҳуқуқи шаҳрвандон барои дастрасӣ ба оби нӯшокӣ дар сатҳи байналмилалӣ ва миллӣ бо санадҳои сершумори меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешавад. Дар ҳуқуқи байналмилалӣ якчанд санадҳои универсиалӣ амал мекунанд, ки оид ба масъалаи ҳуқуқи шаҳрвандон барои дастрасӣ ба оби нӯшокӣ заминаи асосӣ гузошта, бештари онҳо аз ҷониби ҶТ тасдиқ карда шудаанд, аз ҷумла: Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон соли 1948; Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ соли 1966; Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ соли 1966; Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи оби дарёҳо ва кӯлҳои байналмилалӣ (Ҳелсинки, 1992); Протокол дар бораи об ва саломатӣ ба Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи оби дарёҳои байнисарҳадӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ (Лондон, 1992); Протокол дар бораи ҷавобгарии гражданӣ ва ҷубронпулӣ барои зарар аз таъсири зиёноварии садамаҳои саноатӣ ба обҳои байнисарҳадӣ ба Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи оби дарёҳои байнисарҳадӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ, Хартияи Африкоии ҳуқуқи инсон ва халқҳо соли 1981 ва ғайра.

Мувофиқи моддаи 25-и Эъломияи ҳуқуқи башар ҳар як инсон ба чунин сатҳи зиндагӣ, аз ҷумла хӯрок, пӯшок, манзил, нигоҳубини тиббӣ ва таъминоти зарурии иҷтимоие, ки барои сиҳатию некӯаҳволии худи ӯ ва оилааш зарур аст, ба таъминот дар ҳолатҳои бекорӣ, беморӣ, маъюбӣ, бесаробон мондан, пиронсолӣ ё дигар ҳолатҳои маҳрумият аз воситаҳои зиндагӣ, ки бо сабабҳои новобаста аз ӯ ба вуҷуд меоянд, ҳақ дорад [2]. Дар ин ҳолат ҳуқуқ ба оби нӯшокии мувофиқ ба сифати унсури муҳиме, ки сатҳи ҳассос ва бехатарии ҳаёти инсониро муайян мекунад, ҳисобида мешавад.

Дар моддаҳои 1, 11 ва 12-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ чунин меъёрҳои муқаррар гардидаанд, аз ҷумла: «Ҳамаи халқҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ метавонан сарват ва захираҳои табиии худро бидуни расонидани зарар ба ягон навъ уҳдадориҳое, ки аз ҳамкории байналхалқии иқтисодии бар пояи фоидаи тарафайн асосёфта ва ҳуқуқи байналхалқӣ бармеоянд, ихтиёрдорӣ намоянд. Ҳеҷ як халкро ба ҳеҷ ваҷҳ аз воситаҳои зисте, ки ба вай таалluқ доранд, маҳрум кардан мумкин нест». «Давлатҳои ширкаткунандаи ҳамин Паймон ҳуқуқи ҳар як фардро ба сатҳи кофии зиндагӣ барои худи ӯ ва оилаи ӯ, ки хӯроки кофӣ, либос ва манзилро дар бар мегирад ва ҳуқуқ ба беҳбуди мунтазами шароити зистро эътироф мекунанд». «Ҳуқуқи ҳар як инсонро басатҳи олитарини дастраси саломатии ҷисмонӣ ва равонӣ эътироф мекунанд» [3].

Моддаи 11-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966 муқаррар мекунад: «Ҳамаи халқҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ метавонанд сарват ва захираҳои табиии худро бидуни расонидани зарар ба ягон навъ уҳдадориҳое, ки аз ҳамкории байналхалқии иқтисодии бар пояи фоидаи тарафайн асосёфта ва ҳуқуқи байналхалқӣ бармеоянд, ихтиёрдорӣ намоянд» [4].

Дар Протокол оид ба масъалаҳои об ва саломатии Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи оби дарёҳои байнисарҳадӣ ва кӯлҳои байналмилалии соли 1992 [5] пешбинӣ шудааст, ки «оби нӯшокӣ – обест, ки барои истеъмоли аҳолӣ ҳамчун оби нӯшокӣ, коркард ва тайёр кардани хурок, барои гигиенаи шахсӣ ва ё мақсадҳои монанд истифода бурда мешавад». Бо дарназардошти фаҳмиши ягонаи категорияи калидии ҳуқуқи байналмилалии обӣ ҳамин мафҳум дар сархати 21, қ. 1 м. 2 Кодекси оби ҶТ [11] ва сархати 1 қ. 1 м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи оби нӯшокӣ ва таъмини он» аз 29.12.2010 с., № 670 [12] истифода гардидааст.

Иштирокчиёни Конвенсияи мазкур чораҳои мувофиқро бо мақсади ба қадри кофӣ таъмини намудани оби нӯшокӣ, ки ҳеҷ гуна микроорганизмҳо, паразитҳо ва моддаҳоро дар бар намегирад, ки миқдори онҳо ба саломатии инсон зарар мерасонанд, меандешанд. Ин ҳама ба ҳифзи захираҳои об, ки ҳамчун сарчашмаи оби нӯшокӣ, тоза кардани об ва бунёд, беҳбуд ва нигоҳдории системаҳои коллективӣ истифода мешаванд. "Об дорои арзиши иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологӣ мебошад ва бинобар ин, идоракунии захираҳои об бояд ба таври зарурӣ таъмин карда шавад" [5].

Хартияи Африкоии ҳуқуқи инсон ва халқҳо соли 1981 [8] муқаррар менамояд: «Ҳар як инсон ба эҳтироми шаъну шараф, шахсияти инсонӣ ва ба эътирофи субъектҳуқуқӣ ҳуқуқ дорад» (м. 5).

«Ҳар як инсон ба сатҳи олитарини дастрасии саломатии ҷисмонӣ ва равонӣ ҳуқуқ дорад (м. 16)».

«Ҳамаи халқҳо озодона сарватҳои миллӣ ва захираҳои табиии худро истифода мебаранд. Ин ҳуқуқ танҳо ба манфиати халқ истифода мешавад. Дар ҳеҷ маврид халқ аз ин ҳуқуқ маҳрум карда намешавад» (м. 21).

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло метавон гуфт, ки ҳуқуқи субъективии ҳар як шаҳрванд ба истифодаи оби нӯшокӣ, дар баробар бо дигар ҳуқуқҳои субъективии инсон аҳамияти муҳим дар таъмини бехатарии худи ӯ дорад.

Ҳамин тариқ, ҳуқуқи шаҳрвандон ба истифодаи оби нӯшокӣ – ин ҳуқуқи субъективии гражданӣ ба об мебошад, ки барои қонеъ намудани талаботҳои гуногун тавассути воситаҳои умумӣ ва махсусе, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, амалӣ карда мешавад.

Дар асоси ин таъриф, чунин таснифоти истифодаи об пешниҳод карда мешавад. Аз рӯйи мақсади истифодаи об намудҳои алоҳида тасниф карда мешаванд: барои мақсадҳои нӯшокӣ ва маишӣ; мақсадҳои саноатӣ ва энергетикӣ; мақсадҳои кишоварзӣ; мақсадҳои саломатӣ ва дигар мақсадҳо.

Бо ишора ба тарзҳои истифодаи об, истифодаи умумӣ ва махсуси об фарқ гузошта мешавад: истифодаи умумии об бидуни ба кор бурдани иншоот ё дастгоҳҳои техникие, ки ба ҳолати обҳо таъсир мерасонанд, истифодаи махсуси об бошад бо истифодаи чунин иншоот ё дастгоҳҳои техникӣ амалӣ гардонида мешавад.

Ба истиснои муайян кардани муқарраротҳои санадҳои байналмилалӣ, тартиби амалишавии ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокиро зарур аст, ки ба хонандаи азиз пешниҳод кард. Сарфи назар аз он, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ аз лаҳзаи таваллуди инсон ба миён меояд, танҳо бо ин сифат наметавон дар муносибатҳои истифодабарии об иштирок кард, ҳарчанд қобилияти ҳуқуқдорӣ дар имкониятҳои баробар ба субъектҳои ҳуқуқи гражданӣ ифода меёбад. Дар ин маънӣ дуруст қайд кардааст Р.Ш. Сотиволдиев: «қобилияти ҳуқуқдории гражданӣ барои ҳамаи одамон ба андозаи баробар эътироф мешавад, яъне қобилияти ҳуқуқдории иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқии гражданӣ баробар аст». [14; 654]

Барои амалӣ намудани ҳолати мазкур дар ҳаёт зарур аст, ки қобилияти амалкунӣ дошт, ки дар ҳолатҳои пешбининамудани қонун ба вуҷуд меояд (масалан, ба синни 18-солагӣ расидан, эмансипатсия ва м.и.). Шаҳрванди қобилияти амалкунӣ дошта ҳуқуқ дорад

ба ташкилоти таъминкунандаи оби нӯшокӣ барои бастани шартномаи мувофиқ муроҷиат кунад.

Ҳолати муҳими субъектҳуқуқии шаҳрвандон дар Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ муқаррар гардидааст. Моддаи 16-и ҳуҷҷати мазкур пешбинӣ менамояд, ки: «Ҳар як инсон, дар ҳар куҷое, ки қарор дошта бошад, ба эътирофи ӯ ҳамчун субъекти ҳуқуқӣ ҳақ дорад». Ин меъёр асосест, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунии инсон ва шаҳрванд бояд дар ҳама кишварҳои ҷаҳон эътироф карда шавад. Дар робита ба ин, масъалаи таъмини оби нӯшокӣ ба шаҳрвандон дар биноҳои бисёрошёна аҳамияти муҳим касб кардааст. Ба таври дахлдор таъмин намудани об на танҳо унсури муҳими ҳаёти осоишта ва бехатар дар хона аст. Он ҳамчунин ба нархи фурӯши хона таъсир мерасонад.

Ҳуқуқи шаҳрвандон ба манзил дорои хусусияти конститутсионӣ мебошад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [1], ки аҳамияти махсуси ин ҳуқуқи инсонро эътироф мекунад, ҳуқуқи шаҳрвандонро ба манзил муайян кардааст. Илова ба Конститутсия, ҳуқуқи шаҳрвандон ба манзил дар моддаи 1-и Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон [10] эълон гардидааст.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ҳуқуқи ҳар як шаҳрванд ба манзил ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ ҳисобида мешавад. Мисол, П.В. Крашенинников мегӯяд, ки ҳуқуқ ба манзил – ин ҳуқуқи субъективии шаҳрванд барои ба даст овардани манзили истиқоматӣ ва истифодаи он мебошад [15; 413]. Ҳуқуқ ба манзил ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ - соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдории манзилро фаро мегирад. Аммо ҳуқуқи шаҳрвандон ба манзил бе маҳдудият буда наметавонад. Яъне шаҳрванд дар ҳолатҳои амалӣ намудани ҳуқуқи худ ба манзил на бояд ҳуқуқ, озодиҳо ва манфиатҳои дигаронро поймол намояд. Маҳдудиятҳои ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон ба манзил танҳо бо мақсади таъмини ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандони дигар, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофиаи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳатии аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ иҷозат дода мешавад.

Аз ҳамаи гуфтаҳои боло бар меояд, ки ҳуқуқи субъективии ҳар як шаҳрванд ба истифодаи оби нӯшокӣ баробари дигар ҳуқуқҳои ӯ аҳамияти муҳим дар таъмини манфиатҳои қонунии шаҳрвандон дорад.

Дар асоси муқарраротҳои санадҳои байналмилалӣ қонунгузории миллӣ низ такмил ёфт ва масъалаи ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокиро танзим намуд. Дар сатҳи қонунгузории миллӣ низ масъалаи ҳуқуқи шаҳрвандон ба дастрасӣ ба оби нӯшокӣ баррасӣ гардидааст.

Мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «давлат истифодаи самараноки обро ба манфиати халқ кафолат медиҳад». Ҳамзамон дастрасии шаҳрвандон ба истифодаи оби тозаи нӯшокӣ ҳамчун ҳуқуқи субъективии алоҳида дар сатҳи дигар қонунгузориҳо муқаррар гардидааст. Аз ҷумла, Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон [11], Қонуни ҶТ «Дар бораи оби нӯшокӣ ва таъмини об» аз 29 декабри соли 2010, № 670, Қоидаҳои истифодаи системаҳои коммуналии обтаъминкунӣ ва канализатсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [13] ва монанди инҳо.

Мазмуни меъёрҳои Конститутсияи ҶТ ҳуқуқи шаҳрванд ба дастрасӣ ба оби нӯшокиро муқаррар менамоянд. Мисол, дар моддаи 5-уми Конститутсияи ҶТ омадааст, «Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он арзиши олӣ мебошанд. Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд». Дар моддаи 14 омадааст, ки «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд». Ин ҳама оғоз барои эътирофи ҳуқуқи ҳар як шаҳрванд ба дастрасӣ ба оби тозаи нӯшокӣ мебошад. Баробари ин дигар меъёрҳои

Конститутсияи ҶТ ҳуқуқи шаҳрванд ба дастрасӣ ба истифодаи сарвати табиӣ «об»-ро кафолат медиҳанд. Моддаи 38 «ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Давлат барои солимгардонии муҳити зист,…тадбирҳо меандешад». Моддаи 44 «Ҳифзи табиат, … вазифаи ҳар як шахс аст». Меъёрҳои қайдгардида мазмунан ҳуқуқ ба истифодаи об ва уҳдадорӣ оид ба ҳифзи онро ифода менамоянд.

Дар қисмати амалишавии ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ зарурияти такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дорад. Чунки дар сатҳи дигар қонунгузориҳо ба мубрамияти ҳуқуқи субъективии обистифодабарии шаҳрванд ба таври дахлдор диққат дода нашудааст. Ин камбудиҳо рӯякӣ набуда, барои дуруст ва безарар амалӣ намудани ин ҳукуқ монеаҳо эҷод менамоянд. Яке аз усулҳои фаъоли дастрасии шаҳрвандон ба истифодаи оби нӯшокӣ, ки аз амалишавии ҳуқуқи субъективии шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ дарак медиҳад – ин бастани «Шартномаи таъмини оби нӯшокӣ» мебошад. Имконияти бастани шартномаи мазкурро қ. 2 м. 579 Кодекси граждании ҶТ [9] додааст. Ин имконият дар намуди бастани шартномаи мустақили гражданӣ-ҳуқуқии таъмини оби нӯшокӣ амалӣ мегардад, ки нисбати танзими табиати ҳуқуқии он модели шартномаи таъмини барқ, ки КГ ҶТ дар боби 29 параграфи 5 (м.м. 569-579) муқаррар намудааст, истифода мегардад. Вале мубрамияти шартномаи таъмини оби нӯшокӣ ифодакунандаи мавқеи мустақили шартномаи мазкур дар низоми шартномаҳои гражданӣ-ҳуқуқӣ мебошад, аммо то ба ҳол ин мустақили эътироф ва муқаррар нагардидааст. Агар сабаби аввалини мустақилии шартнома дар мавҷудияти мавзӯъ (предмет)-и хос бошад, дуввумаш дар хусусияти дутаркибагии шартнома (ҳам таъмини оби нӯшокӣ ва ҳам қабули оби партов дар як маврид) дида мешавад. Вобаста ба ин ҳолат танзими шартномаи таъмини оби нӯшокӣ дар меъёрҳои алоҳидаи Кодекси гражданӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Яке аз асосҳои муҳими пешгирии камшавии дастрасии шаҳрвандон ба оби тоза дар шароити кунунӣ ин истифодаи муътадили обҳисобкунак аз ҷониби сокинон мебошад. Аз моҳи марти соли 2014 дар шаҳри Душанбе ҷараёни насби обҳисобкунакҳо оғоз гардида, то моҳи декабри соли 2015 идома ёфт. Иқдоми мазкур барои дастрасии оби тоза ба сокинони ошёнаҳои баланд шароит муҳайё менамояд. Чунончи: «Баъд аз насби обҳисобкунакҳо бисёре аз истиқоматкунандагон иброз доштанд, ки баъд аз насби обҳисобкунак дар ошёнаҳои 4-ум ва 5-ум фишори об баланд шуда, дар ошёнаҳои 7-ум ва 8-ум бе истифода аз насоси обкашӣ, об бо фишори хуб баромада истодааст» (сарчашма: http://dastbadast.tj/khabar/75-nasbi-ob-isobkunak-o-dar-sharidushanbe-idoma-dorad.html). Ҳаҷми маблағи харҷгардида оид ба насби обҳисобкунакҳо 19 миллион долларро ташкил медиҳад, ки аз он 16 миллион долларашро ҳамчун грант «Ассотсиатсияи Байналмиллалии Рушд», ҷудо карда додааст. Ин иқдоми наку дар ҷодаи пешгирии масрафи ғайридахлдори оби тоза мебошад. Чунончи, тибқи маълумоти Корхонаи воҳиди давлатии «Обу корезӣ шаҳри Душанбе», имрӯз дар пойтахт дар якшабонарӯз 1 млн. кубометр об сарф карда мешавад, вале ба гуфти мутахассисон баъд аз насби обҳисобкунакҳо муносибат ба об тағйир ёфта, ин нишондод то 500 ҳазор кубометр дар якшабонарӯз расиданаш имкон дорад (сарчашма: http://dastbadast.tj/khabar/75-nasbi-ob-isobkunak-o-dar-sha-ri-dushanbe-idoma-dorad.html).

Дигар усулҳое, ки метавонанд барои дастрасии шаҳрвандон ба истифодаи оби тозаи ошомиданӣ мусоидат намояд – ин андешидани чорабиниҳо, ба монандӣ: баргузории нишастҳо бо аҳолӣ оид ба тарзи муносибат бо ин сарвати бебаҳои табиӣ, ҳифз ва истифодаи самараноки он, пешбарии маълумотҳо оид ба ҳолати об дар шароити кунунӣ дар сатҳи ҷаҳон ва минтақа тавассути васоити ахбори омма (ВАО), зиёд намудани манбаъҳои

ҷамъоварии ин захираи табиӣ ва ғ. ҳисобида мешаванд.

Дар хулоса бояд гуфт, ки санадҳои байналмилалӣ дар ҷодаи ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокӣ меъёрҳои мукаммал муқаррар намудаанд ва дар асоси онҳо қонунгузории имрӯза такмил ёфтааст. Дар вобастагӣ бо муқаррароти санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи шаҳрвандон ба оби нӯшокиро ҳамчун ҳуқуқи субъективӣ унвон додан имконпазир аст. Чунки ин ҳуқуқ иштирокчии муносибати ҳуқуқии мушаххас будани шаҳрвандро ифода мекунад ва аз ҷониби давлат барои амалишавии он шароит фароҳам оварда мешавад. Амалишавии ин ҳуқуқ аз ирода ва изҳори иродаи озоди ҳар як шаҳрванд вобаста аст.

Ҳамчунин амалишавии ин ҳуқуқ муносибатҳои ҳуқуқии нисбиро ба миён меорад. Яъне сухан дар мавриди муносибатҳои тарафҳои шартномаи таъмини оби нӯшокӣ меравад, ки дар чунин мавриди хислати нисбии ҳуқуқи мазкур мушоҳида мегардад. Яъне ҳуқуқ ва уҳдадориҳо байни ду тарафи мушаххас (обтаъминкунанда ва истеъмолкунанда) ба миён меоянд.

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Таҷикистон аз 06 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. – Душанбе, 2016.
2. Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон аз 10 декабри соли 1948 / http://mmk.tj/international-legal-documents/multifeature/ (рӯзи дастрасӣ: 21.11.2017с.).
3. Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16 декабри соли 1966 / http://mmk.tj/international-legal-documents/multifeature/ (рӯзи дастрасӣ: 21.11.2017 с.).
4. Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиесӣ аз 16 декабри соли 1966 / http://mmk.tj/international-legal-documents/multifeature/ (рӯзи дастрасӣ: 21.11.2017с).
5. Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи оби дареҳо ва кӯлҳои байналмилалӣ (Ҳелсинки, 1992) аз 17 марти соли 1992 / http://www.un.org/ru/documents-/decl_conv/conventions/watercourses_lakes.shtml (рӯзи дастрасӣ: 22.11.2017с.).
6. Протокол дар бораи об ва саломатӣ ба Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи оби дареҳои байнисарҳадӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ соли 1992 /http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/water_protection.shtml (рӯзи дастрасӣ: 22.11.2017с.).
7. Протокол дар бораи ҷавобгарии граждани ва ҷуброннамоӣ барои зарар аз таъсири зиеноварии садамаҳои саноатӣ ба обҳои байнисарҳадӣ ба Конвенсия аз соли 1992 дар бораи ҳифз ва истифодаи оби дареҳои байнисарҳадӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ ва ба Конвенсия аз соли 1992 дар бораи таъсири садамаҳои саноатии байнисарҳадӣ соли 1992 / file:///C:/Users/pc/Desktop-/ОБИ%20НУШОКИ/27_16r.pdf (рӯзи дастрасӣ: 22.11.2017с.).
8. Хартияи Африкоии ҳуқуқи инсон ва халқҳо аз 26 июни соли 1981 / http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html (рӯзи дастрасӣ: 22.11.2017с.).
9. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми дуюм) / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, № 12, мод. 323; соли 2002, № 4, қисми 1, мод. 170; соли 2006, № 4, мод. 194; соли 2009, № 12, мод. 821; с. 2010, № 7, мод. 540; Қонуни ҶТ аз 03.07.2012 с., № 849; ҚҶТ аз 22.07.2013 с. № 977.
10. Кодекси манзили Ҷумҳурии Таҷикистон аз 12 декабри соли 1997, № 506.
11. Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 ноябри соли 2000, № 34 (Ахбори МаҷлисиОлии ҶумҳурииТоҷикистон, соли 2000, № 11, мод.510; соли 2006, № 3, мод. 164; соли 2008, № 3, мод.200; соли 2009, № 12, мод. 824; Қонуни ҶТ аз 28.06.11с., № 744; аз 16.04.2012с., № 821).

12. Қонуни ҶТ «Дар бораи оби нӯшокӣ ва таъмини об» аз 29 декабри соли 2010, № 670.
13. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, № 234 «Дар бораи тасдиқи Қоидаҳои истифодаи системаҳои коммуналии обтаъминкунӣ ва канализатсия дар ҶТ».
14. Сотиволдиев, Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. Ҷилди 2. – Душанбе: Империал-Групп, 2010. – 654 с.
15. Крашенинников, П.В. Жилищное право. 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2010. – 413 с.

ДАХЛНОПАЗИРИИ ҶИНСӢ ВА ОЗОДИИ ҶИНСӢ ЧУН ҲУҚУҚҲОИ БУНЕДИИ ИНСОН: МУШКИЛОТИ МАРБУТ БА ТАЪМИНИ АМАЛИИ ОНҲО

Рауфов Ф.Х.,
Муовини сардори Раесати Прокуратураи-генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба назорати тафтишоти пешакӣ дар мақомоти прокуратура, унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи ҷиноятии Донишгоҳи милли Тоҷикистон
E-mail: farruh_raufov@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ

Роҳбари илмӣ: ШариповТ.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

***Фишурда*.** Дар мақолаи мазкур ҳуқуқҳои бунедии инсон, ба монанди дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Муаллиф бо тадқиқи ақидаҳои гуногуни олимон, амалияи тафтишотӣ-судӣ ва қонунгузории амалкунанда ҷиҳати таъмини самараноки инҳуқуқҳои умдаи инсон, ки дар маҷмӯъ мақоми ҳуқуқии ҷинсии шахсро ташкил медиҳад, таклифҳои мушаххас пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: таҷовуз ба номус, ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ, ҷимои зан бо зан, бачабозӣ, дигар ҳаракати дорои хусусияти шаҳвонӣ, дахлнопазирии ҷинсӣ, озодии ҷинсӣ.

ПОЛОВАЯ НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ И ПОЛОВАЯ СВОБОДА КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА: ПРОБЛЕМЫ ИХ ПРАКТИЧЕСКОГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ

Рауфов Ф.Х.,
заместитель начальника Управления Генеральной прокуратуры Республики Таджикистан по надзору за предварительным следствием в органах прокуратуры, соискатель кафедры уголовного права Таджикского национального университета
E-mail: farruh_raufov@mail.ru

Научная специальность: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

Научный руководитель: Шарипов Т.Ш., доктор юридических наук, профессор

***Аннотация*.** В данной статье рассмотрены такие основополагающие права человека, как половая неприкосновенность и половая свобода. Автор, исследовав различные мнения ученых, следственно-судебную практику и действующее законодательство, выдвигает ряд предложений по эффективному обеспечению половой неприкосновенности и половой свободы личности, которые в совокупности составляют его правовой половой статус.
Ключевые слова: изнасилование, насильственные действия сексуального характера, лесбиянство, мужеложство, иные действия сексуального характера, половая неприкосновенность, половая свобода.

SEXUAL INVIOLABILITY AND SEXUAL FREEDOM AS FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS: PROBLEMS OF IT'S PRACTICAL IMPLEMENTATION

Raufov F.Kh.,
Deputy Head of the Department of the Supervision of the Preliminary Investigation of the Prosecutors General Office of the Republic of Tajikistan, Postgraduate Degree Seeker of the Criminal Law Department of the Tajik National University
E-mail: farruh_raufov@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.08 – criminal law and criminology; criminally-executive law

Research supervisor: Sharipov T.Sh., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. This article examines such fundamental human rights as sexual inviolability and sexual freedom. The author, examining various opinions of scientists, investigative and judicial practices and the current legislation, puts forward a number of proposals for the effective provision of sexual inviolability and sexual freedom of the individual, which together constitute it's legal sexual status.

Keywords: Rape, Violent Acts of a Sexual Nature, Lesbianism, Sodomy, Other Acts of a Sexual Nature, Sexual Inviolability, Sexual Freedom.

Дар моддаи 3-и Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон омадааст, ки ҳар инсон ба ҳаёт, ба озодӣ ва ба дахлнопазирии шахсӣ ҳуқуқ дорад [39, с. 6].

Дахлнопазирии шахсӣ дар мазмуни васеъ – ин манъ будани ҳама гуна дахолати беруна ба фаъолияти ҳаётии инсон мебошад ва он аз дахлнопазирии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ иборат аст.

Дахлнопазирии шахсӣ дар мазмуни нисбатан маҳдуд маънии онро дорад, ки шахсро ғайриқонунӣ дастгир намудан, бе асоси қонунӣ ва бе иҷозати суд ҳабс кардан, ғайриқонунӣ ё бе иҷозати суд дар муассисаҳои тиббӣ ё тарбиявӣ нигоҳ доштан, мавриди шиканҷа, азобу уқубат, ҷазо, муносибати ғайриинсонӣ қарор додан мумкин нест. Дахлнопазирии шахсӣ, бо ҳуқуқи шахс ба озодӣ тавъам мебошад.

Дахлнопазирии шахсӣ чун яке аз ҳуқуқҳои фитрии инсон таҳкими худро дар моддаи 18-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд КМҶ), инчунин як қатор санадҳои дигари ҳуқуқии байналмилалӣ, чун Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ва ғайра пайдо намудааст.

Яке аз ҷанбаҳои дахлнопазирии шахсӣ, ё як шакли ифодаи он –ин дахлнопазирии ҷинсӣ ва чун ҷузъи озодии шахс-ин озодии ҷинсӣ мебошад. Дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ дар маҷмӯъ мақоми ҳуқуқии ҷинсии шахсро ташкил медиҳанд.

Сарчашмаҳои аввалини ҳуқуқии миллати тоҷик аз мавҷудияти институти дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ дар он давраҳо гувоҳӣ медиҳанд. Чунончи, китоби муқаддаси зардуштиҳо-Авасто озодии ҷинсии шахсро чун яке аз самтҳои афзалиятноки озодии инсон мешуморад. Ҳама гуна таҷовуз ба он бо меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятии зардуштия ҷазо дода мешуд. Авасто якчанд ҷиноятҳои категорияҳои мазкурро медонад: таҷовуз ба номус, бачабозӣ (кунмарзӣ), муносибатҳои ғайриқонунии маҳрамона ва ғайра [35, с. 340].

Дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ ба муносибатҳои ҷинсӣ иртибот доранд. Профессор Шарипов Т.Ш. ва Насриддинов М. чунин мешуморанд, ки муносибатҳои ҷинсӣ намуди муносибатҳои ҷамъиятӣ буда, миёни одамон оид ба қонеъ гардонидани талаботи шаҳвонии онҳо ба вуҷуд меоянд [38, с. 62].

Я.М. Яковлев таҳти мафҳуми сохти муносибатҳои ҷинсӣ маҷмӯи шаклҳои муоширати ҷинсии байни одамонро, ки дар форматсияи мазкури ҷамъиятӣ ташаккул ёфта, ҳам аз ҷониби меъёрҳои ахлоқ ва ҳам аз тарафи меъёрҳои ҳуқуқ ҳифз мешаванд, мефаҳмад [40, с. 11].

Истилоҳоти «озодии ҷинсӣ» ва «дахлнопазирии ҷинсӣ» қаблан инъикоси худро дар қонунгузорӣ надоштанд. Аз ҷумла, дар Кодекси ҷиноятии РСС Ӯзбекистон соли 1926, ки то 15 июни соли 1935 дар ҳудуди РСС Тоҷикистон амал намуд, инчунин дар Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1935 ва Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон соли 1961 истилоҳоти «дахлнопазирии ҷинсӣ» ва «озодии ҷинсӣ» мавҷуд набуданд. Ин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чун объекти таҷовузи ҷиноятҳои ҷинсӣ - муносибатҳои шаҳвонӣ (КҶ солҳои 1926 ва 1935), тандурустӣ ва қадру қимати шахс (КҶ соли 1961)-ро меҳисобиданд [32, 31, 7].Танҳо бо қабули Кодекси нави ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1998 (минбаъд КҶ ҶТ) ва чун «Ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ» номгузорӣ шудани боби 18-и он, истилоҳоти «озодии ҷинсӣ» ва «дахлнопазирии ҷинсӣ» ба муомилоти қонунгузорӣ ворид гардиданд [8].

Мафҳумҳои «озодии ҷинсӣ» ва «дахлнопазирии ҷинсӣ» дар адабиёти ҳуқуқии миллӣ низ кам тадқиқ гардидаанд.Аз ҷумла олимони тоҷик Муллаев М., Сафаров Х.С. ва дигарон, ки дар тадқиқотҳои худ ҷиноятҳои ҷинсиро тафсир намудаанд, инчунин дарҚарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 4 аз 25 июни соли 2004 «Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ»истилоҳоти мазкур инъикоси худро наёфтаанд [18, 27, 14]. Танҳо Солиев К.Х. ҳангоми тафсир намудани ҷинояти таҷовуз ба номус изҳор доштааст, ки озодии ҷинсӣ маънои онро дорад, ки алоқаи ҷинсӣ метавонад танҳо бо розигии тарафҳо (мард ва зан) ҷой дошта бошад, яъне дар ҳолати таҷовуз ба номус он бидуни иродаи ҷабрдида амалӣ карда мешавад. Дахлнопазирии ҷинсӣ маънои онро дорад, ки дар ҳар ҳолат, новобаста аз розигии ҷинси зан, ба амал баровардани алоқаи ҷинсӣ манъ аст (мисол, нисбат ба духтароне, ки ба синни 16-солагӣ нарасидаанд) [30, с. 285].

Албатта, таърифи мафҳуми озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ, ки аз ҷониби Солиев К.Ҳ. дода шудааст, маҳдуд буда, он ҳамаи ҷанбаҳои ин ҳуқуқҳои бунёдии инсонро фаро гирифта наметавонад, вале онро дар мазмуни умумӣ ба ҳама гуна робитаҳои дигари шаҳвонӣ, аз ҷумла робитаҳои шаҳвонии байни ҳамҷинсгароён низ корбаст намудан мумкин аст.

Мафҳуми «озодии ҷинсӣ», ки аз ҷониби Ю.К. Сущенко дода шудааст, ба мафҳуми зикрнамудаи К.Х. Солиев наздик буда, он имконияти инсонро ҷиҳати роҳ додан ё роҳ надодан ба қонеъ гардонидани эҳсоси ҷинсӣ нисбати шахсияти худ дарбар мегирад [29, с. 23].

Чунин мафҳумҳои нисбатан маҳдуд аз ҷониби А.В. Бриллиантов ва Е.В. Пейсикова низ пешниҳод шудааст. Номбурдагон таҳти мафҳуми озодии ҷинсӣ – озодии шахсро ҷиҳати интихоби шарики муносибатҳои ҷинсии худ ва таҳти мафҳуми дахлнопазирии ҷинсӣ – манъ будани муносибатҳои ҷинсиро бо шахси ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида мефаҳманд [10, с. 473].

Л.А. Андреева бошад чунин меҳисобад, ки озодии ҷинсиро танҳо аз доштани имконияти роҳ додан ё

надодани қонеъгардонии эҳсоси ҷинсии шахси дигар нисбати худ ҳисобидан мумкин нест [1]. Н.А. Озова ин андешаро инкишоф дода, илова менамояд, ки озодии ҷинсӣ на танҳо озодӣ аз маҷбуркунӣ, балки озодӣ ҷиҳати худмуайянкунӣ дар муошırати шаҳвонӣ мебошад. Ҳамчунин ӯ озодии ҷинсиро мухтасар ҳамчун ҳуқуқи шахс ҷиҳати ҳал намудани масъалаҳо дар соҳаи муносибатҳои шаҳвонӣ меҳисобад [19, с. 46].

И.Я. Козаченко ва Г.П. Новоселов фарохтар рафта, чунин меҳисобанд, ки озодии ҷинсӣ – ин имконияти (ҳуқуқи) аз ҷониби ҷамъият эътирофшудаи шахси болиғ ҷиҳати аз рӯи салоҳдиди худ, бе ягон маҷбуркунӣ ҳал намудани масъалаи иштирок дар муносибатҳои шаҳвонӣ ва интихоби шарики ҷинсӣ мебошад. Дахлнопазирии ҷинсӣ бошад ин манъ будани анҷом додани муносибатҳои шаҳвонӣ бо шахсе мебошад, ки ҳанӯз ба синне, ки бо он фаро расидани озодии ҷинсӣ вобаста аст, нарасидааст [9, с. 126].

Мутобиқи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба Конститутсияи кишвар асос ёфтааст, синни фаро расидани озодии ҷинсӣ 16-солагӣ мебошад. Яъне, шаҳрвандон, пас аз расидан ба ин синну сол барои озодии интихоби шарики ҷинсӣ ва анҷом додани амалҳои ҷинсӣ ҳуқуқ пайдо мекунанд. Ҳама амалҳои шаҳвонӣ, ки нисбати ин гуна шахсон, новобаста аз ҷинсашон, то расидан ба синни шонздаҳсолагӣ содир мешаванд, хоҳ маҷбурӣ бошанд, хоҳ ихтиёрӣ, боиси ҷавобгарии ҷиноятӣ мегардад. Яъне, онҳо то расидан ба синни шонздаҳсолагӣ дорои дахлнопазирии ҷинсӣ мебошанд ва бо фаро расидани ин син соҳиби озодии ҷинсӣ, яъне озодии интихоби шарики ҷинсӣ ва тарзу усулҳои қонеъ намудани талаботи шаҳвонӣ мегарданд [26, с. 28-34].

Аммо ин ҷо мебояд як нуктаро зикр намуд: на ҳамеша фаро расидани озодии ҷинсӣ ба унсури синну сол вобаста аст. Дар ин маврид ҳақ ба ҷониби Н.А. Озова мебошад. Мавсуф гирифторони бемории рӯҳиро, ки хусусияти амалҳои шаҳвонии нисбати онҳо содиршавандаро дарк намуда наметавонанд, инчунин шахсонеро, ки дар ҳолати беҳушӣ қарор доранд, на дорои озодии ҷинсӣ, балки ҳомили дахлнопазирии ҷинсӣ мешуморад. Ба андешаи ӯ, чунин шахсон дорандаи озодии ҷинсӣ намебошанд ва мустақилона масъалаи қонеъ гардонидан ё нагардонидани эҳсоси ҷинсии бегонаро ҳал карда наметавонанд [19, с. 47]. Мо низ ин андешаро ҷонибдорӣ менамоем.

Чунончи, сокини ноҳияи Вахши вилояти Хатлон Меҳроб Ч. ҳангоми чаронидани чорво духтари аз синни 16-сола болои рӯҳан бемор С.Д.-ро вомехӯрад, ки ӯ низ ба чаронидани чорво машғул буд. Меҳроб Ч. бо истифода аз вазъияти оҷизонаи С.Д., ки моҳияти амалҳои шаҳвонии ӯро намефаҳмид, бо кумаки шарики худ Холназар Ч., бо С.Д. ду маротиба алоқаи ҷинсӣ мекунад. Мутобиқи хулосаи экспертизаи судӣ-равонпизишкӣ таҳти № 219 аз 30.08.2016 сол ҷабрдида С.Д. «гирифтори бемории рӯҳии доимӣ дар шакли "Бемории органикии майнаи сар бо камақлии дараҷаи миёна" буда, ҳангоми нисбаташ содир гардидани ҷиноят худро бошуурона ҳимоя карда наметавонист. Вобаста ба ҳолати рӯҳияш С.Д. наметавонад амалеро бошуурона иҷро намояд ва ҳамчун шахси мубталои камақлии дараҷаи миёна ғайри қобили амал мебошад». Бо ҳукми суд Меҳроб Ч. ба муҳлати 8 сол ва шарики ӯ Холназар Ч. ба муҳлати 7 сол маҳрум сохтан аз озодӣ бо адои ҷазо дар колонияи ислоҳии низомаш сахт маҳкум гардиданд [3]. Дар ҳолати зикршуда на озодии ҷинсии ҷабрдида С.Д., балки дахлнопазирии ҷинсии ӯ чун объекти амалҳои шаҳвонии Меҳроб Ч. ва Холназар Ч. қарор гирифтааст.

Ҳамин тариқ, дар асоси гуфтаҳои боло, метавон мафҳуми озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсиро чунин муайян намуд:

Озодии ҷинсӣ – ин ҳуқуқи шахси ба синни шонздаҳсолагӣ расидаи дорои қобили амал ҷиҳати мустақилона интихоб намудани шарики ҷинсӣ, вакт, ҷой, тарз ва усулҳои қонеъ гардонидани талаботи шаҳвонии худ ва шарики ҷинсии худ, инчунин бо салоҳдиди худ ҳал намудани ҳама гуна масъалаҳои марбут ба ҳаёти ҷинсии худ ва имконияти иштироки озод дар муносибатҳои шаҳвонӣ мебошад.

Дахлнопазирии ҷинсӣ бошад, манъ будани содир намудани ҳама гуна амалҳои шаҳвонӣ нисбати шахси ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида, ё шахси ба синни шонздаҳсолагӣ расидаи гирифтори бемории рӯҳӣ, ки хусусияти амалҳои шаҳвонии нисбати ӯ содиршавандаро дарк намуда наметавонад, инчунин шахсе, ки дар ҳолати беҳушӣ қарор дорад ва масунияти онҳо аз ҳама гуна робитаҳои шаҳвонӣ мебошад.

Дар моддаҳои 139-142[1] КҶ ҶТ барои содир намудани ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст.

Содиршавии ин ҷиноятҳо дар соли 2016 дар таносуб бо соли 2015 дар ҷадвал чунин тасвир дорад:

т/р	Номгӯи ҷиноятҳо	2016	2015	Каму зиёд	Фоиз
1.	Моддаи 138 (Таҷовуз ба номус)	49	41	+8	+16,3 %
2.	Моддаи 139 (Ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ)	47	36	+ 11	+23,4 %
3.	Моддаи 140 (Маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шаҳвонӣ)	15	11	+ 4	+26,6 %
4.	Моддаи 141 (Алоқаи ҷинсӣ ва дигар ҳаракати дорои хусусияти шаҳвонӣ бошахсе, ки ҳанӯз ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст)	105	110	- 5	-4,5 %
5.	Моддаи 142 (Ҳаракати бадахлоқона)	60	28	+ 32	+114 %
6.	Моддаи 142[1] (Алоқаи ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шаҳвони дошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона бо суи истифода аз ҳиссиёт ва боварии динӣ)	1	-	+ 1	+100%
Ҷамъ	**-**	**277**	**226**	**+ 51**	**+18,4%** [16].

Дар соли 2016 – 2 ҷинояти таҷовуз ба номус ва 1 ҷинояти ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣнокушода мебошанд.Аз рақамҳои болоӣ бармеояд, ки дар соли 2016 содиршавии ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ дар маҷмӯъ **18,4 %** афзудааст. Алалхусус болоравии содиршавии ҷиноятҳои зӯроваронаи ҷинсӣ, аз ҷумла **16,3 %** афзудани ҷинояти таҷовуз ба номус, **23,4 %** зиёдтар содир гардидани ҷинояти ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ, инчунин **1,14 маротиба** боло рафтани ҷинояти ҳаракати бадахлоқона, инчунин нокушода мондани се ҷинояти зӯроваронаи ҷинсии зикршудаандешидани чораҳои зарурӣро тақозо менамояд.

Содиршавии ҷиноятҳои категорияи таҳлилӣ дар 9 моҳи соли 2017 дар ҷадвал чунин тасвир дорад:

т/р	Номгӯи ҷиноятҳо	9 моҳи соли 2017	9 моҳи соли 2016	Каму зиёд	Фоиз
1.	Моддаи 138	44	33	+11	+ 25
2.	Моддаи 139	40	39	+ 1	+ 2,5 %
3.	Моддаи 140	4	8	- 4	- 1 маротиба
4.	Моддаи 141	70	84	- 14	- 16,6 %
5.	Моддаи 142	35	53	- 18	- 33,9 %
6.	Моддаи 142[1]	1	1	=	=
Ҷамъ	**-**	**194**	**218**	**- 24**	**- 11 %** [17].

Аз таҳлилҳои болоӣ бармеояд, ки ҳарчанд дар 9 моҳи соли 2017 содиршавии умумии ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ 11 % кам шуда бошанд ҳам, ҷиноятҳои зӯроваронаи ҷинсӣ, аз ҷумла таҷовуз ба номус – 25 % ва ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ – 2,5 % афзоиш ёфтаанд. Аз ин шумора 2 ҷинояти таҷовуз ба номусдар ин давра нокушода мебошанд.

Дар идомаи мавзӯъ баъзе таклифҳо, ки бо мушкилоти амалӣ намудани дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ дар амалияи тафтишотӣ-судӣ робита доранд, баён карда мешаванд.

Азбаски дахлнопазирии ҷинсӣ аз таваллуд ба шахс мансуб буда, минбаъд асосан бо расидан ба синни пешбининамудаи қонунгузорӣ (16-солагӣ) он бо озодии ҷинсӣ иваз мегардад, чун «Ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ» номгузорӣ гардидани боби 18-и КҶ ҶТ қобили қабул набуда, он вобаста аз пайдарҳамии фаророрасии дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ бояд чун «Ҷиноятҳо ба муқобили дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ» номгузорӣ карда шавад.

Масъалаи дигар. Яке аз мушкилоте, ки имрӯз вобаста ба таъмини озодии ҷинсии шахс ба миён меояд, ба зуҳуроти инсест, яъне иштиёқи таҳрифшудаи шаҳвонӣ нисбат ба хешовандони наздик (ба истиснои ҳамсар) вобастагӣ дорад.КҶ ҶТ барои содир намудани ҷиноятҳои ҷинсӣ нисбат ба хеши наздик ҷазои сахттар пешбинӣ намудааст. Ҳарчанд ки мафҳуми «инсест» иштиёқи шаҳвониро нисбат ба ҳамсар (завҷа ё шавҳар) ифода намекунад, вале Кодекси ҷиноятӣ бо мафҳуми «хеши наздик» ҳамсарро низ дарбар мегирад [8].

Доираи хешовандони наздик дар моддаи 6 КМҶ ҶТ) муайян карда шудааст. Инҳо – падару модар, фарзандон, фарзандхондагон, фарзанд-хондашудагон, бародарон ва хоҳарон, бобо, бибӣ (модаркалон), набера, инчунинҳамсар [5].

Ин ҷо ба як номувофиқатӣ бояд ишора намуд: дар КМҶ ҶТ барои ифода намудани доираи муайяни шахсон истилоҳи «хешовандони наздик» истифода гардидааст [5] ва шакли танҳои вожаи «хешовандон» дар Фарҳанги забони тоҷикӣ чун «хешованд» (яке аз хешу табор) омадааст [34: с.474]. Ҳамин доираи шахсонро, ки КМҶ ҶТ «хешовандони наздик» номидааст, КҶ ҶТ дар шакли танҳо бо мафҳуми «хеши наздик» ифода кардааст [8], ки ин гуногунфаҳмиро дар татбиқи ин муқарраротиқонун ба вуҷуд меорад, зеро дар шакли танҳо истилоҳи «хешовандони наздик» бояд чун «хешованди наздик» номида мешуд.

Ҳарчанд калимаҳои «хеш» ва «хешованд» мутобиқи Луғати Устод Айнӣ [28, с. 433] ва Фарҳанги забони тоҷикӣ [34, с. 474-475] муродифи якдигар мебошанд, вале истифодаи якҷояи онҳо дар қонунгузорӣ хилофи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мебошад. Зеро мутобиқи моддаи 51-и Қонуни мазкур (Талабот ба сабку услуби санади меъёрии ҳуқуқӣ) дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ

истифодаи мафҳумҳои (истилоҳоти) гуногуниҳаммаъноноравост [11].

Истифодаи истилоҳоти гуногуни ҳаммаъно боиси он гардидааст, ки муфаттиши прокуратураи шаҳри Қӯрғонтеппа истилоҳи «хеши наздик»-ро ба таври васеъ маънидод намуда, ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвониро, ки 03.02.2007 сол аз тарафи Усмон Х. нисбати духтари тағояш Ҳ.С. содир шуда буд, чун ҷинояти ҷинсие, ки нисбати хеши наздик содир гардидааст (моддаи 139 қисми 3 банди «б» КҶ ҶТ), бандубаст намудааст. Минбаъд ин норасоӣ аз тарафи суд низ бартараф нашуда, бо ҳукми суди шаҳри Қӯрғонтеппа аз 22.06.2007 сол Усмон Х. бо моддаи 139 қисми 3 банди «б» КҶ ҶТ (ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ, агар нисбат ба хеши наздик содир шуда бошад), гунаҳкор дониста, бо ҳамин модда ба ӯ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 11 сол таъин карда шудааст. Бо таъиноти коллегияи судӣ оид ба корҳои ҷиноятии суди вилояти Хатлон аз 31.07.2007 сол ҳукми болоӣ бетағйир гузошта шудааст [20].Қобили зикр аст, ки дар сурати бандубасти дурусти кирдори Усмон Х. ҳаракатҳои ӯ бояд чун таркиби оддии ҷинояти ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ бо моддаи 139 қисми 1 КҶ ҶТ бандубаст карда мешуд, ки он ҷазои ҷиноятиро дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳафт сол пешбинӣ намудааст.

Аз ин рӯ, таклиф менамоем, ки ба моддаи 6 КМҶ ҶТ (Мафҳумҳои асосӣ) тағйирот ворид карда шуда, бо мақсади мутобиқ намудани истилоҳоти он бо истилоҳоти КҶ ҶТ, калимаҳои «хешовандони наздик» ба калимаҳои «хешони наздик» иваз карда шавад.

Таҳлили амалияи тафтишотӣ-судии солҳои амали Кодекси нави ҷиноятӣ (1998-2017) нишон медиҳад, ки амалҳои зӯроваронаи инсест асосан аз тарафи падарон нисбати духтарон ва баъзан писарон, инчунин дар ҳолатҳои камтар аз тарафи бародарон нисбати хоҳарон, бобоҳо нисбати наберагон, хусурҳо нисбати келинҳо, язнаҳо нисбати хоҳарарӯсонва дар ду ҳолат аз ҷониби писарон нисбати модарон содир гардидаанд.

Чунончи, Рустам Ч. дар манзили истиқоматии худ, бо истифодаи зӯрӣ нисбати модараш – Ч.Х. ҳаракатҳои зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ содир намудааст. Бо ҳукми суди шаҳри Турсунзода аз 17.07.2007 сол Рустам Ч. ба муҳлати 15 сол маҳрум сохтан аз озодӣ бо адои ҷазо дар колонияи ислоҳии низомаш сахт маҳкум гардидааст [21].

Ё худ, сокини ноҳияи Рӯдакӣ Ҳикматулло Ғ. моҳи январи соли 2004 бо истифодаи зӯрӣ як маротиба ба номуси хоҳарарӯсаш А.Ю., ки муваққатан дар хонаи ӯ истиқомат мекардааст, таҷовуз намудааст [22]. Сокини ш. Турсунзода Умеджон Б. бошад 25-уми сентябри соли 2017 суиқасди таҷовуз ба номуси хоҳарарӯси худ – С.Х.-ро содир намудааст [4].

Азбаски хоҳарарӯс мутобиқи моддаи 6 КМҶ ҶТ хеши наздик ҳисобида намешавад, кирдори Ҳикматулло Ғ. ва Умеджон Б.-ромувофиқан чун ҷинояти таҷовуз ба номус ва суиқасди таҷовуз ба номуси хеши наздик бандубаст намудан ғайриимкон мебошад. Яке аз сабабҳои асосии муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятии вазнинтар барои содир намудани ҷиноятҳои ҷинсӣ нисбати хеши наздик он мебошад, ки ҷабрдида ба айбдоршаванда дастрасии бештар дошта, аксаран айбдоршаванда нисбати ҷабрдида ҳокимияти муайянро соҳиб аст. Омӯзиши амалияи тафтишотӣ ва мисолҳои болоӣ нишон медиҳанд, ки чунин дастрасӣ ва ҳокимият мувофиқан хусур нисбати келин ва язна (шавҳари апа) нисбати хоҳарарӯси худ, ки ҳамроҳи онҳо зиндагӣ менамояд, доштааст.

Дар ин ҷанба таҷрибаи қонунгузории Ҷумҳурии Федеролии Олмон қобили омӯзиш аст. Чунончи, мутобиқи қисми 1 параграфи 11-и Кодекси ҷиноятии ин кишвар ба доираи хешовандон аз рӯйи фаҳмиши ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ба ғайр аз онҳое, ки

қонунгузории мо хешовандони наздик мешуморад, инчунин ҳамсарони бародарону хоҳарон, ҳамсарони хоҳарони шавҳаронашон, хоҳарон ва бародарони ҳамсарон шомил мебошанд, агарчанде ки никоҳе, ки ба чунин муносибатҳои хешовандӣ асос гузошта буд, аз байн рафта бошад [33].

Ё худ, мафҳуми «хешовандони наздик», ки дар моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» зикр гардидааст, ҳарчанд нисбатан васеъ мебошад, вале қобили таваҷҷуҳ аст. Мутобиқи ин Қонун мафҳуми «хешовандони наздик» шахсони зеринро фаро мегирад: зан (шавҳар), фарзандон, падару модар, бародарон, хоҳарон, инчунин падару модар, бародарон, хоҳарон ва фарзандони зан (шавҳар), қудоҳо, келинҳо, домодҳо, ҷиянҳо, ҳамчунин дигар шахсоне, ки бо шахси ба иҷрои вазифаҳои давлатӣ ваколатдор ё шахси ба он баробар кардашуда якҷоя зиндагӣ карда, хоҷагии умумӣ мебаранд [12].

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо таклиф менамоем, ки бо такмил додани мафҳуми «хешовандони наздик» (шакли нави пешниҳоднамудаи мо- «хешони наздик») ба он инчунин хусур (падари ҳамсар), хушдоман (модари ҳамсар), келин, домод, хоҳарон ва бародарони ҳамсар шомил карда шаванд. Дар ин сурат ҳифзи бештари дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсии ин категорияи ҷабрдидагон таъмин карда мешавад.

Вобаста ба зуҳуроти инсест мебояд қайд намуд, ки мавҷудияти зуҳуроти мазкур ва мувофиқан ба он таъмини озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ бо ду гуруҳи маҳдудиятҳо мувоҷеҳ мегардад: аввалан, маҳдудияти ахлоқӣ ва сониян, маҳдудияти ҳуқуқӣ.

Вобаста ба маҳдудияти ахлоқӣ ҷоиз аст қиссаеро аз намунаи беназири насри классикии тоҷик «Ҳазору як шаб» зикр намоем. Ин қисса аз забони гадои нобинои якчашма («Ҳикояти гадои аввал») садо дода, мутобиқи он ҷавоне ба хоҳари худ ошиқ шуда, бо ӯ борҳо амали ҷимоъ анҷом медиҳад. Чун падараш аз ин ҳол воқиф мегардад, ӯро аз ин амал манъ мекунад, вале дар набудани падар писар нақбе канда, дар гӯристон дар зери замин хона месозад ва он ҷо бо хоҳараш ба мубоширату ва айшу нӯш машғул мешавад. Пас аз чанде чун падараш ва он гадои қиссагӯ ин ҷавон ва хоҳарашро дар пинҳонгоҳ пайдо мекунанд, мебинанд, ки дар канори хона тахте воқеъ буда ва дар паси парда он ҷавон ва хоҳараш «дар оғӯши ҳам хуспида ва чунон сӯхта буданд, ки гӯё ба чоҳ андар оташ заданд». Он гадои қиссагӯ, ки писарамаки он ҷавону духтари сӯхта будааст, мегӯяд: «Пас аммам (амакам) ба рӯйи писар туф кард ва лагад бар ӯ бизад ва гуфт: - Эй нопок! Муставҷиби (сазовори) ин ва беш аз инӣ. Ин мукофоти дунёст ва азоби охират бештару шадидтар бошад» [37, с. 56-59].

Ин ҳикояти ғамангез ва ибратомӯз муносибати манфӣ ва маҳкумсози миллати тоҷикро ба муносибатҳои шаҳвонии байни хешовандони наздик (падар бо духтарон, модар бо писарон, байни хоҳарону бародарон ва ғайраро) ифода менамояд.

Дар Ислом бастаниникоҳ ва мувофиқан баон ба роҳ мондани ҳама гуна муносибатҳои ҷинсӣ бо доираи муайяни шахсон, ки маҳрам номида мешаванд,манъ аст. Чунончи, дар ояти 23-и сураи Нисои Қуръони Маҷид омадааст: «Бар шумо ҳаром карда шуданд: модарони шумо ва духтарони шумо ва хоҳарони шумо ва хоҳарони падарони шумо ва хоҳарони модарони шумо ва духтарони бародар ва духтарони хоҳар ва он модарони шумо, ки ба шумо шир додаанд ва хоҳарони шумо аз ҷиҳати ширхорагӣ ва модарони занони шумо ва духтарони занони шумо, ки дар канори шумо парвариш мeёбанд – аз байни он занони шумо, ки бо онҳо омезиш кардед-ва агар бо онҳо омезиш накарда бошед, пас, бар шумо ҳеҷ гуноҳ нест; ва занони писарони шумо, ки аз пушти шумо бошанд; ва он ки

миёни ду хоҳар ҷамъ кунед, лекин он чӣ гузашт, (дар он) авф нест. Ба дурустӣ, ки Худо Омурзандаи Меҳрубон аст» [13, с. 81].

Дар шарҳи ин ояти Қуръони маҷид профессор А.Ғ.Холиқов изҳор намудааст, ки ақди никоҳ бо чунин анвои занҳо манъ гардидааст: -бо модар; - бо духтар; бо хоҳар; - бо амма; бо хола; бо духтари бародар; бо духтари хоҳар; бо модароне, ки шуморо шир додаанд; бо хоҳарони ҳамшир; бо модари зан; бо духтарони зан, ки дар пушти домани шумо тарбият ёфтаанд. Инчунин ақди никоҳ бо занони мӯҳсина (шавҳардор, Сураи «Нисо», ояти 24), бо заноне, ки дар ақди никоҳи падарон буданд (Сураи «Нисо», ояти 22) ва занони мушрик (Сураи Бақара, ояти 21) манъ мебошад [36: с. 200].

Ин муқаррарот қисман таҳкими худро дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд КО ҶТ) пайдо намуда, он монеаи ҳуқуқии рушди зуҳуроти инсест мебошад. Чунончи, мутобиқи моддаи 14-и КО ҶТ ақди никоҳ байни шахсони зерин манъ аст: байни хешовандони наздик (падар ё модар бо фарзанд, бобо ё бибӣ бо набераи худ); – байни бародарону хоҳарони айнӣ ва ӯгай (ки аз як падар ё модаранд); – байни фарзандони бародарон, хоҳарон, бародару хоҳар; – байни тағо ва ҷиян, амак ва бародарзода, хола ва хоҳарзода, амма ва ҷиян; – байни шахсоне, ки аз як зан шир макидаанд ва ғайра [6].

Аммо, ҳама гуна муносибатҳои ҷинсии ихтиёронаи байни ин шахсон, алалхусус робитаҳои шаҳвонии падарону модарон бо фарзандон, хоҳарону бародарон бо ҳамдигар ва ғайра, ки дар асоси розигии ҳарду тараф ва берун аз никоҳ сурат мегиранд, агар шарикони ҷинсӣ ба синни 16-солагӣ расида ва дар вазъияти оҷизии рӯҳӣ (беҳушӣ, бемории рӯҳӣ) қарор надошта бошанд, аз тарафи қонун таъқиб намегардад, ки ин номувофиқатии байни меъёрҳои ахлоқӣ, динӣ ва қонунгузории оилавӣ, инчунин ҳуввияту арзишҳои маънавии миллати тоҷик мебошад. Танҳо дар соли 2016 ду нафар шаҳрванд – як нафар падари аслӣ – А.А. барои алоқаи ҷинсӣ бо духтари аз 16-сола болои худ ва як нафар падарандар – М.Ғ. барои алоқаи ҷинсӣ бо духтари болиғи ӯгаяш (ҳарду сокинони н. Шаҳринав) аз ҷавобгарии ҷиноятӣ барканор монданд, чунки тафтишот муайян намудааст, ки муоширати шаҳвонии ин падарону духтарон дар асосии розигии тарафайн сурат гирифтааст [15].

Дар баъзе кишварҳо, масалан дар Ҷумҳурии Федеролии Олмон, мутобиқи параграфи 173 Кодекси ҷиноятии ин кишвар барои мубоширати (ҳамзистии шаҳвонии) ихтиёронаи байни хешовандони наздик ҷазои ҷиноятӣ дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол ё ҷаримаи пулӣ муқаррар шудааст [33].

Аз ин рӯ, бо мақсади солимгардонии ахлоқи ҷомеа ва пешгирии чунин зуҳуроти ба арзишҳои миллати тоҷик бегона мебояд, ки бо ҷалби доираи васеи олимони соҳа ва кормандони амалияи тафтишотӣ-судӣ зарурати криминализатсияи алоқаҳои ихтиёронаи шаҳвонии байни хешовандони наздик, ки доираи онҳоро моддаи 6 КМҶ ҶТ пешбинӣ намудааст (ба истиснои ҳамсар), баррасӣ карда шавад.

Мушкилии дигар дар номувофиқатии байни синни фарорасии озодии ҷинсӣ (16-солагӣ) ва синни никоҳӣ (18-солагӣ) ифода меёбад. Ин номувофиқатӣ боиси он мешавад, ки то расидан ба синни никоҳӣ (аз 16 то 18-солагӣ) ноболиғон ба муносибатҳои ихтиёронаи ҷинсӣ ҷалб карда шуда, ин муносибатҳо боиси ҳамли номатлуб, исқоти ҳамл ва чун натиҷа безурётӣ, таваллуди бармаҳали фарзанд ва ғайра гардида, ба солимии ҷисмонию рӯҳӣ, тарбия ва ояндаи ноболиғон таъсири манфӣ мерасонад. Аз ин рӯ, имрӯз мебояд бо ҷалби кормандони тиб, равоншиносон, равонпизишкон, ҷомеашиносон ва ҳуқуқшиносон ҳаёти ҷинсии ноболиғони аз 16 то 18-солаи ба ин муносибатҳои ҷинсӣ ҷалбгардида

омӯхта шуда, зарурати баланд бардоштани синни фаророрасии озодии ҷинсӣ ва ба синни никоҳӣ наздик намудани он мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Масъалаи дигари ҳалталаб бо ҳифзи озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсии гермофродитҳо (хунсоҳо) ва трансвеститҳои ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкумшудавобаста мебошад.

Голубева И.В. изҳор намудааст, ки «гермафродитизм» он шаклҳои ихтилоли модарзодии инкишофи ҷинсиро, ки мутобиқи он дар сохти узвҳои берунаи ҷинсӣ нишонаҳои дуҷинсият ба мушоҳида мерасанд, муттаҳид месозад. Духтур дар баробари ҳалли мушкилоти тиббӣ инчунин мушкилии иҷтимоиро ҳал мекунад, яъне беморро ба гурӯҳи занона ё мардонаи аҳолӣ мансуб медонад [2, с. 3].

Транвестизм бошад шакли иштиёқи таҳрифшудаи ҷинсӣ буда, дар пӯшидани либосҳо ва овехтани ороишоти ҷинси муқобил, ба ҷинси муқобил монанд намудани симои зоҳирии худ ва иҷрои нақши намояндаи ҷинси муқобил ифода меёбад [25, с. 440].

Дар зер ду мисол аз амалияи тафтишотӣ оварда мешавад, ки зарурати ҳифзи озодии ҷинсии намояндагони **гермафродитизм ва трансвестизмро** ба миён овардааст.

Гулдаста К.-и 33-сола бо зани шавҳардор Қ.Ҷ. шиносоӣ пайдо намуда, ба ӯ мунтазам кумаки моддӣ расонида, вобастагии моддии ӯро ба миён овардааст. Минбаъд, бо истифода аз вобастагии моддии ӯ Гулдаста К. нисбати Қ.Ҷ. аз соли 2013 то моҳи августи соли 2015 амали ҷимоъи зан бо зан (лесбиянство) ва дигар ҳаракатҳои дорои хусусияти шаҳвониро содир намудааст. Бо ошкор гардидани ин ҳолат Гулдаста К. дастгир карда шуда, нисбати ӯ парвандаи ҷиноятӣ бо моддаи 140 КҶ ҶТ (Маҷбур намудан ба ҳаракати дорои хусусияти шаҳвонӣ) оғоз карда шудааст. Ҳарчанд Гулдаста К. аз рӯи шиносномa зан буда, либосҳои занона мепӯшид ва дар ҷамъият худро ба сифати зан муаррифӣ намуда буд, дар асл симои мардона (сохти бадани мардона; мӯйбарории зиёд дар рӯй ва тамоми бадан; мушакҳои инкишофёфта) дошта, то алҳол шавҳар накарда, бо ягон мард муносибати шаҳвонӣ доир накарда буд. Бинобар ба миён омадани шубҳа дар хусуси гермофродит (хунсо) будани Гулдаста К. нисбати ӯ экспертизаи судӣ-тиббӣ таъин карда шуд. Мувофиқи санади тадқиқоти (шаҳодатгардонии) тиббӣ-судии № 7423 аз 29.09.2015 сол аз рӯи инкишофи физиологӣ, намудизоҳирӣ ва инкишофи узвҳои ҷинсияш Гулдаста К. гирифтори бемории гермофродитизм буда, ба ҷинси мард тааллуқ дорад. Гулдаста К. Қобилияти алоқаи ҷинсӣ карданро надорад, вале метавонад бо воситаи молиш додан ва анҷом додани дигар ҳаракатҳои хусусияти шаҳвонӣ дошта нафси худро қонеъ гардонад.

Аммо мушкилӣ дар он буд, ки дар баробари доштани олати мардии сарбаста Гулдаста М. узвҳои ташаккулёфтаи ҷинсии занона дошт ва имконияти бо ӯ чун бо зан алоқаи ҷинсӣ намуданро истисно намекард. Мутобиқи санади экспертизаи судӣ-тиббӣ номбурда мансуб ба ҷинси мард буд, вале маҳз мавҷудияти узвҳои ҷинсии занона имкон намеод, ки ӯ дар як камера бо мардони дигар нигоҳ дошта шавад, ки ин хатари бевосита ба озодии ҷинсии ӯ буд. Аз ҷониби дигар, чун зан дар як камера бо занҳои дигар нигоҳ доштани ӯ хатари содир гардидани амалҳои зӯроваронаи ҷинсиро аз ҷониби худи ӯ нисбати дигар маҳбусони ҷинси зан ба вуҷуд меовард. Ҷинояти содирнамудаи Гулдаста К. ба категорияи начандон вазнин мансуб буд ва дар камераи алоҳида нигоҳ доштани ӯ ва нисбаташ татбиқ намудани низоми камеравӣ, ки чун қоида барои шахсони содирнамудаи ҷиноятҳои махсусан вазнин татбиқ мегардад, нораво буд. Бо дарназардошти ин ҳолатҳо, нисбати Гулдаста К. чораи пешгирии ғайриҳабсӣ интихоб шуда, ӯ аз

Маҳкамаи нигоҳдории муваққатӣ озод карда шуд. Минбаъд аз ҷониби суди шаҳри Ваҳдат низ нисбати ӯ ҷазои ғайриҳабсӣ татбиқ карда шуд, зеро имконияти дар муассисаҳои ислоҳӣ нигоҳ доштани ӯ мавҷуд набуд [23].

Мисоли навбатии мо бо трансвестити ҷинси мард – Оламафрӯз А.-и 31-сола бо тахаллуси «Шабнами Сурайё» вобаста аст. Ному насаби ҳофизаи маъруфи тоҷикро ӯ барои худ чун тахаллус интихоб намуда, ба монанди занон либос мепӯшид, худро рангу бор менамуд, ба худ ороишоти занона меовехт, инчунин дар ҷомеа худро ҳамчун зан муаррифӣ карда, чун шарики ғайрифаъол ба амалҳои ҳамҷинсгароёна машғул буд. Ба сабаби дуздӣ намудани телефони мобилии маъшуқи худ ва телефони мобилии собиқ ҳамсари маъшуқаш нисбати ӯ парвандаи ҷиноятӣ бо моддаи 244 қисми 2 бандҳои «а,в» КҶ ҶТ (дуздие, ки такроран, бо расонидани зарари ҷиддӣ ба шаҳрванд содир шудааст) оғоз гардидааст. Экспертизаи судӣ-тиббӣ маълум намуд, ки Оламафрӯз А. аз ҷиҳати физиологӣ пурра мансуб ба ҷинси мард буда, гирифтори иштиёқҳои таҳрифшудаи ҷинсӣ дар намуди трансвестизм ва ҳамҷинсгароӣ (гомосексуализм) мебошад ва ҳаёти мунтазами ҳамҷинсгароӣ мебарад.

Бо мақсади таъмини ҳифзи озодии ҷинсии Оламафрӯз А. ва пешгирии амалҳои эҳтимолии зӯроваронаи ҷинсӣ, ки нисбати ӯ аз ҷониби дигар маҳбусон дар Муассисаи тафтишотӣ ё муассисаҳои ислоҳӣ содир шуда метавонистанд, аз тарафи кормандони воҳиди тафтишотии ШВКД дар ноҳияи И. Сомонии шаҳри Душанбе нисбати номбурда чораи пешгирӣ – забонхат дар бораи набаромадан аз маҳалли истиқомат интихоб карда шуда, минбаъд аз тарафи суди ноҳия низ ба Оламафрӯз А. ҷазои ҷарима ба андозаи 8 ҳазор сомонӣ таъин ва татбиқ гардид [24].

Албатта, таъин намудани ҷазои ғайриҳабсӣ барои шахсони гирифтори чунин ихтилол роҳи ҳалли масъала нест, хусусан агар онҳо барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шаванд, яқин бояд ба ҳабс гирифта шуда, минбаъд ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум карда шаванд. Аз ин рӯ, бояд бо такмил додани низоми муассисаҳои ҷойҳои ҳабси пешакӣ ва адои ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба гермофродитҳо (хунсоҳо) ва намояндагони ақаллиятҳои ҷинсӣ, аз ҷумла трансвеститҳо, ҳамҷинсгароёнва ғайра шароити нигоҳдорӣ дар маҳкамаҳои нигоҳдории муваққатӣ, муассисаҳои ҷойҳои ҳабси пешакӣ ва адои ҷазо дар муассисаҳои ислоҳӣ фароҳам оварда шавад. Чунин муносибат на танҳо категорияи зикршудаи шахсонро аз таҷовузҳои шаҳвонӣ ҳифз мекунад, балки инчунин ахлоқи маҳбусони дигарро аз амалҳои ғайритабииву зиддиахлоқӣ эмин медорад.

Таъмини ҳифзи самарабахши дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ бо ҷазоҳои ҷиноятие, ки барои вайрон намудани онҳо пешбинӣ шудааст, вобастагии зич дорад. Аммо, омӯзиши қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар санксияҳои ҷиноятҳои зӯроваронаи ҷинсӣ номувофиқатӣ ба назар мерасад. Чунончи, қонунгузор хавфи ҷамъиятии онҳоро баробар шуморида, қаблан содир намудани яке аз онҳоро барои ҷинояти дигар аломати такрорӣ шуморидааст (банди «а» қисми 2 моддаи 138 ва банди «а» қисми моддаи 139 КҶ ҶТ). Аммо барои содир намудани ҷинояти таҷовуз ба номус бе ҳолатҳои вазнинкунанда қисми 1-и моддаи 138 КҶ ҶТ (таркиби оддӣ) ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро ба муҳлати аз 3 то 7 сол пешбинӣ намудааст. Барои таркиби оддии ҷинояти ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ (қисми 1-и моддаи 139 КҶ ҶТ) бошад, ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз 5 то 7 сол пешбинӣ гардидааст [8].

Оид ба номувофиқатиҳои дигари байни санксияҳои моддаҳои 138 ва 139 КҶ ҶТнигаред ба ҷадвали зер:

	Моддаи 138- Таҷовуз ба номус (ҷазои пешбинишуда)	**Моддаи 139 Ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ (ҷазои пешбинишуда)**
Таркиби оддӣ (қисми 1)	**АЗ 3 ТО 7 СОЛ** маҳрум сохтан аз озодӣ	**АЗ 5 ТО 7 СОЛ** маҳрум сохтан аз озодӣ
Нисбати духтари баръало ноболиғ	**АЗ 7 ТО 12 СОЛ** маҳрум сохтан аз озодӣ	**АЗ 7 ТО 10 СОЛ** маҳрум сохтан аз озодӣ
Нисбати хеши наздик	**АЗ 12 ТО 25 СОЛ, Ё ЯКУМРА** маҳрум сохтан аз озодӣ	**АЗ 10 ТО 15 СОЛ** маҳрум сохтан аз озодӣ
Нисбати шахси баръало ба синни 14-солагӣ нарасида	**АЗ 12 ТО 25 СОЛ, Ё ЯКУМРА** маҳрум сохтан аз озодӣ	**АЗ 15 ТО 20 СОЛ** маҳрум сохтан аз озодӣ

Дар хотима бори дигар таклифҳои зикргардида ба тариқи мӯъҷаз оварда мешавнд:

- бо ворид намудани тағйиру иловаҳои дахлдор ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон боби 18-уми Кодекси мазкур чун «Ҷиноятҳо ба муқобили дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ» номгузорӣ карда шавад;

- ба моддаи 6 КМҶ ҶТ (Мафҳумҳои асосӣ) тағйирот ворид карда шуда, бо мақсади мутобиқ намудани истилоҳоти он бо истилоҳоти КҶ ҶТ, калимаҳои «хешовандони наздик» ба калимаҳои «хешони наздик» иваз карда шавад;

- бо такмил додани мафҳуми «хешовандони наздик» (шакли нави пешниҳодшуда «хешони наздик») дар моддаи 6 КМҶ ҶТ ба он инчунин хусур (падари ҳамсар), хушдоман (модари ҳамсар), келин, домод, хоҳарон ва бародарони ҳамсар шомил карда шаванд;

- зарурати криминализатсияи алоқаҳои ихтиёронаи шаҳвонии байни хешовандони наздик, ки доираи онҳоро моддаи 6 КМҶ ҶТ пешбинӣ намудааст (ба истиснои ҳамсар) баррасӣ карда шавад;

- зарурати баланд бардоштани синни фаророасии озодии ҷинсӣ ва ба синни никоҳӣ наздик намудани он мавриди баррасӣ қарор дода шавад;

- *системаи маҳкамаҳои нигоҳдории муваққатии мақомоти корҳои дохилӣ, муассисаҳои ҷойҳои ҳабси пешакӣ ва адои ҷазои маҳрум сохтан аз озодии Сарраёсати иҷрои ҷазои ҷиноятии Вазорати адлия такмил дода шуда, ба гермофродитҳо (хунсоҳо) ва намояндагони ақаллиятҳои ҷинсӣ, аз ҷумла трансвеститҳо, ҳамҷинсгароён ва ғайра шароити нигоҳдорӣ дар маҳкамаҳои нигоҳдории муваққатӣ, муассисаҳои ҷойҳои ҳабси пешакӣ ва адои ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ дар муассисаҳоиислоҳӣ фароҳам оварда шавад;*

- бо ворид намудани тағйиру иловаҳои дахлдор ба КҶ ҶТ ҷазоҳои ҷиноятӣ, ки барои содир намудани ҷиноятҳои таҷовуз ба номус ва ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шаҳвонӣ (моддаҳои 138 ва 139 КҶ ҶТ) пешбинӣ шудаанд, ба ҳамдигар мувофиқ кунонида шаванд.

Умед аст, ки баррасӣ ва қабули пешниҳодоти зикргардида ҷиҳати беҳбудӣ бахшидан ба таъмини риояи ҳуқуқҳои бунёдии инсон, чун дахлнопазирии ҷинсӣ ва озодии ҷинсӣ мусоидат хоҳад намуд.

Адабиёт:

1. Андреева, Л.А. Состав преступления в советском уголовном процессе. Дисс. … кан. юрид. наук. – Л., 1962.
2. Голубева, И.В. Гермафродитизм (клиника, дагностика, лечение). – М., 1980. – 160 с.
3. Истеҳсолоти назоратӣ бо парвандаи ҷиноятии № 17094 нисбати Меҳроб Ч. ва Холназар Ч. Бо моддаи 138 қисми 2 бандҳои "б, д" КҶ ҶТ. – Бойгонии Прокуратураи генералии ҶТ (соли 2016).
4. Истеҳсолоти назоратӣ бо парвандаи ҷиноятии № 20562 бо айбдории Умеджон Б. бо моддаҳои 32 қисми 3, 138 қисми 2 банди «в» КҶ ҶТ. – Бойгонии Прокуратураи генералии ҶТ (2017).
5. Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2009, № 564 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, № 12, мод. 815; мод. 816; с. 2010, № 7, мод. 551; с. 2011, № 3, мод. 159; № 7-8, мод. 609; с. 2012, № 4, мод. 259; № 7, мод. 714; № 8, мод. 815; № 12, қ. 1, мод. 1020; мод. 1025; с. 2013, № 7, мод. 510; мод. 511; с. 2014, № 3, мод. 142; № 11, мод. 643; с. 2015, № 11, мод. 950; с. 2016, № 3, мод. 128; № 5, мод. 357, № 7, мод. 610, мод. 611; Қонуни ҶТ аз 24.02.2017 с., № 1381. Манбаи электронӣ: http://base.mmk.tj-/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=334.
6. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноябри соли 1998, № 682 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 22, мод. 303; с. 2006, № 4, мод. 196; с. 2008, № 3, мод. 201; с. 2010, № 7, мод. 546; с. 2011, № 3, мод. 177, № 12, мод. 855; с. 2013, № 3, мод. 195; с. 2015, № 11, мод. 960; с. 2016, № 3, мод. 143, №11, мод. 881; Қонуни ҶТ аз 24.02.2017 с., № 1395. Манбаи электронӣ: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=343.
7. Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон аз 17 августи с.1961. – Душанбе, 1989. – 224 с.
8. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998, № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; с. 1999, № 12, мод. 316; с. 2001, № 4, мод. 149, мод. 167; с. 2002, № 11, мод. 675, мод. 750; с. 2003, № 8, мод. 456, мод. 468; с. 2004, № 5, мод. 346, № 7, мод. 452, мод. 453; с. 2005, № 3, мод. 126, № 7, мод. 399, № 12, мод. 640;с. 2007, № 7, мод. 665; с. 2008, № 1, қ. 1, мод. 3, № 6, мод. 444, мод. 447, № 10, мод. 803, № 12, қ. 1, мод. 986, № 12, қ. 2, мод. 992; с. 2009, № 3, мод. 80, № 7-8, мод. 501; с. 2010, № 3, мод. 155, № 7, мод. 550; с. 2011, № 3, мод. 161, № 7-8, мод. 605;с. 2012, № 4, мод. 258, № 7, мод. 694, с. 2013, № 6, мод. 403, мод. 404, № 11, мод. 785, № 12, мод. 881; с. 2014, № 3, мод. 141, № 7, қ. 1, мод. 385, мод. 386; с. 2015, № 3, мод. 198, мод. 199, № 11, мод. 949, № 12, қ. 1, мод. 1107;с. 2016, № 3, мод. 127, № 5, мод. 355, мод. 356, № 7, мод. 608, мод. 609, № 11, мод. 874, № 11, мод. 875; с. 2017, № 2, мод. 2, мод. 3; ҚонуниҶТаз 28.08.2017 с., № 1467. Манбаи электронӣ: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=23.
9. Козаченко, И.Я., Новоселов, Г.П. Уголовное право. Особенная часть. Учебник для бакалавров. – М., 2014. – 857 с.
10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный). 2-ое издание. / Под ред. профессора А. В. Бриллиантова. Том. 1. – М., 2015. – 792 с.
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, № 1414 // Манбаи электронӣ: http://base.mmk.tj/view_sanad-hoview.php?showdetail=&sanadID=356.
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 25 июли соли 2005 № 100 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2005, № 7, мод. 402; с. 2007, № 7, мод. 660; с. 2008, № 10, мод. 800; с. 2011, № 12,

мод. 837; с. 2014, № 3, мод. 148; Қонунҳои ҶТ аз 24.02.2017 с., № 1385; аз 24.02.2017 с., № 1386; аз 30.05.2017 с., № 1440. Манбаи электронӣ: http://base.-mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=141.

13. Қуръони Маҷид. – Душанбе, 2011. – 640 с.
14. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 4 аз 25 июни соли 2004 «Дар бораи таҷрибаи судӣ доир ба парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ» // Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1992-2011). – Душанбе, 2012. – 556 с.
15. Маълумотҳо аз бойгонии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2016).
16. Маълумотҳои Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи ҷинояткорӣ (СМИТ ВКД ҶТ) барои солҳои 2015-2016.
17. Маълумотҳои Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи ҷинояткорӣ (СМИТ ВКД ҶТ) барои 9 моҳи соли 2017 ва ҳамин давраи соли 2016.
18. Муллаев, М. Комментарий к Уголовному кодексу Таджикской ССР. – Душанбе, 1988. – 432 с.
19. Озова, Н.А. Насильственные действия сексуального характера. – М., 2006. – 192 с.
20. Парвандаи ҷиноятии № 1-85-2007 с. бо айбдории Усмон Х. бо моддаи 139 қисми 3 банди «б» КҶ ҶТ. Бойгонии суди шаҳри Қӯрғонтеппа (соли 2007).
21. Парвандаичиноятии 1-88/2007 бо айбдории Рустам Ч. Бо моддаи 139 қисми 3 банди «б» КҶ ҶТ. Бойгонии суди ш. Турсунзода (2007).
22. Парвандаи чиноятии 2-7/2011 бо айбдории Ҳикматулло Ғ. Бо моддаи 138 қисми 2 банди «д» КҶ ҶТ. – Бойгонии прокуратураи н. Рӯдакӣ (2011).
23. Парвандаи ҷиноятӣ нисбати Гулдаста К. бо моддаи 140 КҶ ҶТ. – Бойгонии суди шаҳри Ваҳдат (соли 2015).
24. Парвандаи ҷиноятӣ нисбати Оламафрӯз А. бо моддаи 244 қисми 2 бандҳои «а, в» КҶ ҶТ. – Бойгонии суди ноҳияи И. Сомонии шаҳри Душанбе (соли 2016).
25. Полный справочник сексопатолога. – М., 2006. – 576 с.
26. Рауфов, Ф.Х. Риоя ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд, аз ҷумла марбут ба озодӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ дар ҷараени ҷамъоварӣ, тафтиш ва баҳодиҳии далелҳо // Қонуният (Маҷаллаи илмию амалӣ ва назариявии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон). – № 5, 2014. – 128 с.
27. Ревин, В.П., Сафаров, Х.С. Уголовное право Республики Таджикистан. Особенная часть. Учебник. – Душанбе, 2011. – 400 с.
28. Садриддин Айнӣ. Луғати нимтафсилии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик. – Душанбе, 1976. – 565 с.
29. Сущенко, Ю.К. Об ответственности за развращение несовершеннолетних по УК РСФСР. – Саратов, 1964.
30. Тафсир ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2006. – 880 с.
31. Уголовный кодекс Таджикской Советской Социалистической Республики 1935 года. – Сталинабад, 1935. – 84 с.
32. Уголовный кодекс Узбекской Советской Социалистической Республики 1926 года (с изменениями и дополнениями на 1 апреля 1930 года). – Самарканд, 1930. – 99 с.
33. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. Интернет-ресурс: http://constitutions.ru/?p=5854.
34. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 2. – М., 1969. – 952 с.
35. Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право). – Душанбе, 2005. – 488 с.

36. Холиқов, А.Ғ. Ҳуқуқи исломӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе, 2010. – 476 с.
37. Ҳазору як шаб. Китоби 1. – Душанбе, 1992. – 270 с.
38. Шарипов, Т.Ш., Насриддинов, М. Ҷиноятҳо ба муқобили озодии ҷинсӣ ва дахлнопазирии ҷинсӣ // Давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе, 2002. – № 1.
39. Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон аз 10 декабри соли 1948 / Маҷмӯи ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистоноид ба ҳуқуқи инсон (барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ). – Душанбе, 2006. – 482 с.
40. Яковлев, Я.М. Половые преступления. – Душанбе, 1969. – 452 с.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

ИШТИРОКИ КӮДАКОН ДАР НИЗОЪҲОИ МУСАЛЛАҲОНА

Раҳмонзода Ш.К.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи байналхалқии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ
E-mail: sherali.rk@gmail.com

Бобохонов Ф.А.,
донишҷӯи соли 4-уми факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, ихтисоси муносибатҳои байналхалқӣ (ҳуқуқ)
E-mail: farodil.faridunjon@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.10 – ҳуқуқи байналхалқӣ; ҳуқуқи аврупо

Муқарриз: Раҷабов М.Н., номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

***Фишурда*:** Дар мақола мушкилоти иштироки кӯдакон дар муноқишаҳои мусаллаҳона, ҷалби онҳо ба қувваҳои мусаллаҳ ва вазифаҳои давлат, хусусан Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ин самт мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллифон, бо дарназардошти санадҳои байналмилалӣ, қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибаи байналмилалӣ тавсия медиҳанд, ки синни 18 ҳамчун синну солии ягона дар қувваҳои мусаллаҳ ва низоъҳои мусаллаҳона эътироф карда шавад.

***Калидвожаҳо*:** ҳуқуқи инсон, муноқишаҳои мусаллаҳона, ҳуқуқи байналхалқӣ, хизмати ҳарбӣ.

УЧАСТИЯ ДЕТЕЙ В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ

Рахмонзода Ш.К.,
ассистент кафедры международного права юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: sherali.rk@gmail.com

Бобохонов Ф.А.,
студент 4-го курса по специальнности международное право юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: farodil.faridunjon@gmail.com

Научная специальность: 12.00.10 – международное право; европейское право

Рецензент: Раджабов М.Н., кандидат юридических наук, доцент

Аннатация: в данной статьи рассматривается проблемы участия детей в вооруженных конфликтах, их привлечения в национальные вооруженные силы и обязанности государств в особенности Республики Таджикистана в этом направлении. Авторы, с учетом международных актов, законодательство РТ и международной практики предлагают установить 18 лет как единый возраст привлечения в национальный вооруженные силы и вооруженные конфликты.

Ключевые слова: Права человека, вооруженные конфликты, международное право, военная служба.

PARTICIPATION OF CHILDREN IN ARMED CONFLICTS

Rahmonzoda Sh.K.,
Junior lecturer of the Department of International Law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: sherali.rk@gmail.com

Bobokhonov F.A.,
student of 4th grade of International Law, Faculty of Law, Tajik National University
E-mail: farodil.faridunjon@gmail.com

Scientific specialty: 12.00.10 – international law; european law

Reviewer: Rajabov M.N., Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Annotation: The article examines the problematic issues of participation of children in armed conflicts and engaging them in national armed forces, and obligation states particularly Republic of Tajikistan on this, matter. The authors offer the age of 18 as appropriate age for engaging citizens to armed forces in consideration with international agreements, national legislation and international practices.

Key words**:** Rights of Child, Armed Conflict, International Law, Military Service.

Пеш аз ҳама бояд қайд намуд, ки ҳуқуқи байналмилалии башардустӣ, ки ба масъалаи ҳимояи ҳуқуқи инсон дар давраи низоъҳои муслаҳона ва давраи осоишта, ҳимояи қурбониёни ҷанг бахшида шудааст, масоили ҳимояи ҳуқуқи кудаконро низ аз назари худ дур намондааст. Зеро ки аз таърих ба ҳамагон маълум аст, ки кудакон ҳамеша зери таҳқиру шиканҷа ва мавриди поймолкунии ҳуқуқи инсон қарор мегирифтанд. Яке аз ин поймолкунии ҳуқуқи кудакон, ин ҷалби маҷбурии кудакон ба низоъҳои мусалаҳона мебошад. Бинобар ин, дар баробари дигар соҳаҳои ҳуқуқ, ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ низ масоили ҳимояи ҳуқуқи кудаконро ҳангоми низоъҳои ҳарбӣ ва иштироки онҳо дар низоъҳо зери омӯзиши худ қарор додааст. Далели ҳамаи ин гуфтаҳо бошад, ин санадҳои байналмилалӣ ҳам дар бахши ҳуқуқи инсон ва ҳам дар бахши ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ мебошанд.

Ба сифати санадҳои байналмилалӣ дар бахши ҳуқуқи инсон, ки ба масъалаи ҳимояи ҳуқуқи кудакон дар ҳолати рух додани низоъҳо ва ё дар ҳолати осоишта нигаронида шудаанд, инҳо пеш аз ҳама Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз соли 1948, Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ аз соли 1966, Эъломияи СММ доир ба ҳуқуқи кудак аз соли 1959 ва Конвенсияи СММ доир ба ҳуқуқи кудак аз соли 1989 баромад менамоянд.

Эъломияи умумии ҳуқуқи башар муқаррар менамояд, ки ҳеҷ кас набояд дар ғуломӣ ё ҳолати маҷбурӣ нигоҳ дошта шаванд [1, м. 4]. Ё ин ки дар ҷои дигар муқаррар намудааст, ки ҳеҷ кас набояд таҳти азият ё муомила ва ҷазои сахт, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи тарафи ӯ қарор дода шавад [1, м. 5]. Мазмуни меъёри якум дар он аст, ки ҳеҷ як инсон чи дар ҳолати осоишта бошад ва ё чи дар ҳолати низоъҳо набояд ба ғуломӣ ҷалб карда шавад ва ҳамчунин барои ҳеҷ коре хусусан, барои ҷалби кӯдакон ба низоъҳо ва ё

қувваҳои мусаллаҳи давлатӣ набояд маҷбуркунӣ истифода карда шавад. Ҳамчунин тибқи муқаррароти меъёри дуюм ҳеҷ кудаке набояд ба асирӣ гирифта шуда, зери ҷазои сахт ва азияту шиканҷа қарор дода шавад. Бояд қайд намуд, ки ин меъёрҳо айнан дар ҳамин шакл дар моддаҳои 7 ва 8-и Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ низ муқаррар карда шудаанд. Ғайр аз ин Паймони мазкур меъёри дигареро муқаррар менамояд, тибқи он ҳар як кӯдак, бидуни ягон навъ табъиз аз рӯи аломати нажодӣ, ранги пӯст, ҷинс, забон, дин, асли миллӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ ё таваллуд ба чунин тадбирҳои ҳимоя ҳақ дорад, ки ба ӯ ҳамчун кӯдаки хурдсол аз тарафи оилаи вай, ҷамъият ва давлат заруранд [2, м. 24]. Яъне меъёри мазкур давлатҳоро уҳдадор менамояд, ки кудаконро новобаста аз шаклҳои табъиз зери ҳимояи махсуси худ қарор диҳанд, хусусан ба амалиётҳои ҷангӣ онҳоро ҷалб нанамоянд.

Яке аз санадҳои дигари байналмилалӣ, ки масоили иштироки кудаконро дар низоъҳои мусалаҳона муқаррар менамояд, ин Конвенсия доир ба ҳуқуқҳои кудак мебошад, ки аз 20 ноябри соли 1989 қабул карда шудааст. Конвенсияи мазкур, кудак гуфта, шахси то сини 18 соларо муқаррар намуда, истисноҳои қонунгузории давлатҳоро низ пешбинӣ намудааст.

Конвенсия доир ба ҳуқуқи кудак, ки ҳуқуқу озодиҳо ва дигар масъалаҳои муҳими кудакро ба танзим медарорад, аз масъалаи иштироки кудакон дар низоъҳои мусалаҳона ва ҷалби онҳо ба қувваҳои мусалаҳи давлатӣ барканор набуда, давлатҳои аъзои худро уҳдадор менамояд, ки меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии гуманитариро, ки дар сурати низоъҳои мусаллаҳона нисбати онҳо истифода мешаванд ва ба кӯдакон низ дахл доранд, эҳтиром намуда, риояи онҳоро таъмин созанд. Давлатҳои аъзо бояд тамоми тадбирҳои имконпазирро андешанд, ки ба иштироки бевоситаи шахсони ба синни 15 нарасида дар амалиёти ҷангӣ роҳ надиҳанд. Онҳо бояд аз даъват кардани ҳар шахси ба синни 15 нарасида ба хизмат дар қувваҳои мусаллаҳи худ худдорӣ намоянд. Ҳангоме ки шахсони ба синни 15 расида, вале ҳанӯз ба синни 18 нарасида гирифтани аскари кироя ба вуҷуд меояд, таваҷҷӯҳи давлатҳои аъзо ба синни ҳарчи калонтар нигаронида шавад [3, м. 38].

Инчунин Конвенсияи мазкур, дар ҷои дигар муқаррар менамояд, ки давлатҳои аъзо тамоми тадбирҳоро меандешанд, то ки ба барқарорсозии ҷисмонӣ, психологӣ ва ҳамгироии иҷтимоии кӯдаке, ки аз ҳама гуна шаклҳои беэътиноӣ, истисмор ё суиистифода, шиканҷа ё дигар муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф ё низоъҳои мусаллаҳона ҷабр дидааст, мусоидат намоянд. Чунин барқарорсозӣ ва ҳамгироӣ дар шароите бояд сурат гирад, ки саломатӣ, эҳтироми шахсӣ ва шаъну шарафи кӯдакро таъмин намояд [3, м. 39]. Яъне, ҳама муқарраротҳои қайд шудаи Конвенсия гувоҳи онанд, ки давлатҳои иштирокчии он бояд ба меъёрҳои Конвенсия такя намуда, аз ҷалби кудакони то сини 15 солаи худ ба низоъҳои мусалаҳона ва қувваҳои мусалаҳи давлатӣ худдорӣ намоянд.

Яке аз санадҳои муҳими байналмилалӣ доир ба масъалаи мазкур ин Протоколи иловагӣ ба Конвенсия доир ба ҳуқуқи кудак аз 20 ноябри соли 1989 мебошад, ки ба масъалаи иштироки кудакон дар низоъҳои мусалаҳона таъалуқ дошта, аз 25 уми майи соли 2000 қабул карда шудааст. Протоколи мазкур дар қисмати аввали худ муқаррар менамояд, ки давлат-иштирокчӣ тамоми чораҳои заруриро барои таъмини он ки хизматчиёни ҳарбӣ ва қувваҳои мусаллаҳи онҳо, ки синни 18 соларо пур накардаанд, барои иштирок накардан дар амалиётҳои ҷангӣ қабул кунанд [4, м. 1]. Аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки ҳамаи давлатҳое, ки иштирокчии

Протоколи мазкур мебошанд, бояд тамоми чораҳоро андешанд, ки кудакони ба синни 18 нарасидаро ба қувваҳои мусалаҳи худ ҷалб нанмоянд. Меъёри мазкур, дар моддаҳи 2 ва 3-и Протоколи номбурда низ қайд карда шудааст. Ғайр аз ин Протоколи мазкур дар меъёри дигари худ қайд менамояд, ки шахсоне, ки ба сини 18 нарасидаанд, вале хоҳони ба қувваҳои мусалаҳ ворид шуданро доранд, ба онҳо дар асоси мавҷудияти шартҳои зерин иҷозат дода мешавад:

а) чунин даъват ҳақиқатан бо хоҳиши худ бошад;

б) чунин даъват аз тарафи падару модар ё шахсони масъули даъватшаванда розигии ҳақиқи дошта бошад;

в) чунин шахсон оиди вазифаҳои худ, ки бо хизмати ҳарбӣ пайваста мешаванд, маълумот дода мешаванд;

г) чунин шахсон шаҳодатномаи ҳақиқиро, ки оиди синни вай то қабули хизмати ҳарбии Милли пешниҳод мекунанд [4, м. 3].

Яке аз меъёрҳои муҳими Протоколи мазкур ин аст, ки гуруҳҳои мусалаҳе, ки аз қувваҳои мусалаҳи давлатӣ фаъолияти хуб доранд, новобаста аз ин фаъолияташон, ба ҷалб ва иштироки шахсони ба сини 18-сола нарасида иҷозат намедиҳанд [4, м. 4].

Моҳи декабри соли 1995, 26-умин конфренсияи байналмилалии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар баргузор гардид. Дар конфронси мазкур иштирокчиён якдидигарфаҳми намуда, ба мувофиқа омаданд, ки махсусан ба тарафҳои низоъ, ки дар ихтилоф қарор доранд, тамоми роҳҳои заруриро муҳайё менамоянд, то ки ба иштироки кудакони ба синни 18-сола нарасидаро дар амалиётҳои ҷангӣ роҳ надиҳанд.

Қайд намудан ба маврид аст, ки ба ҷуз аз санадҳои байналмилалии номбурда, инчунин дар самти ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ низ санадҳои байналмилалие, қабул карда шудааст, ки масоили иштироки кудаконро дар низоъҳо муқаррар менамоянд. Муҳимтарин санадҳои байналмилалӣ дар ин самт, ин чаҳор Конвенсияи Женева аз 12-уми августи соли 1949 ва Протоколҳои иловагии он аз 8-уми июни соли 1977 мебошанд. Аз чаҳор Конвенсияи Женева, Конвенсияи чоруми он, ки ба ҳимояи аҳолии шаҳрвандӣ дар давраи ҷанг бахшида шудааст, масоили иштироки кудаконро дар низоъҳои ҳарбӣ дақиқ муқаррар менамояд. Конвенсияи мазкур давлатҳои иштирокчии худро уҳдадор менамояд, ки дар давраи осоишта ва пас аз оғози амалиёти ҳарбӣ, аз ҷониби ҳарду тараф, дар куҷое ки набошад, бояд бачаҳои то синни 15-соларо аз мусибатҳои ҷанг эмин нигоҳ доранд [5, м. 14].

Инчунин, Протоколи якуми иловагӣ ба Конвенсияҳои Женева аз 12-уми августӣ соли 1949, ки ба ҳимояи қурбониёни низоъҳои муслаҳонаи байналмилалӣ дахл дорад ва аз 8-уми июни соли 1977 қабул карда шудааст, якчанд меъёрҳои худро ба масоили ҳимояи кудакон ҳангоми низоъҳо бахшидааст. Аз ҷумла, дар як меъёри худ муқаррар менамояд, ки кудакон сазовори эҳтироми махсус мебошанд ва аз ҳар намуди таарузи номуносиб бояд ҳимоя карда шаванд. Иштирокчиёни Протокол уҳдадоранд ки ба иштироки мустақими бачаҳои синашон ба 15-сола нарасида ба амалиётҳои ҷангӣ иҷозат надиҳанд ва ҳангоми иштироки шахсони аз 15 то 18-сола дар асоси хоҳиши онҳо кушиш намоянд, ки шахсони аз сину соли болотарро ҷалб намоянд [6, м. 77].

Бояд гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ, меъёр ва принсипҳои ҳуқуқи байналмилалиро, ки ба масоили иштирок ва ҷалби кудакон ба низоъҳои ҳарбӣ ва ё Қувваҳои мусалаҳ дахл доранд эътироф намуда, дар қонунгузории худ мустаҳкам менамояд. Ин аст, ки Тоҷикистон ба чаҳор Конвенсияи Женева аз 12 августӣ соли 1949 имзо гузоштааст, ки аз 26-уми феврали соли 1993 мавриди амал қарор гирифтаанд.

Тоҷикистон инчунин ба Конвенсия доир ба ҳуқуқҳои кудак аз 20 ноябри соли 1989 низ соли 1993 имзо

гузоштааст, ки он аз 25 ноябри соли 1993 мавриди амал қарор гирифтааст. Протоколи иловагӣ ба он ки аз 25 майи соли 2000 қабул карда шудааст, Тоҷикистон 19 июни соли 2003 имзо гузошта, он аз 5 сентябри соли 2003 эътибори қонунӣ пайдо кардааст.

Мутобиқи Конвенсия ва Протоколи номбурда, Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯҳдадор аст, ки ба Комитет доир ба ҳуқуқи кудак маърӯза пешниҳод намояд. Маърӯзаи якум дар тули ду соли аввал пешниҳод гардида, боқи баъд аз ҳар 5-сола пешниҳод карда мешавад. Бинобар ин, Тоҷикистон дар маърӯзаҳои худ ба Комитет аз рафти иҷроиши меъёрҳои Конвенсия доир ба ҳуқуқи кудак маълумот доир ба вазъи ҳуқуқии кудак дар Чумҳурии Тоҷикистон манзур менамояд.

Ин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёр ва принсипҳои ҳуқуқи ибайналмилалиро риоя намуда, ҳуқуқу озодиҳои кудаконро зери ҳимояи махсуси худ қарор додааст [7, м. 34], ки инро бевосита худи Конститутсия муқаррар менамояд. Ғайр аз ин, мутобиқи қисми 3 моддаи 10-и Конститутсия санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, дар низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷумҳурӣ мавқеи намоёнро ишғол намуда, дар ҳолате, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмиллаӣ мухолифат менамоянд, он гоҳ санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ амал менамоянд. Бояд гуфт, ки новобаста аз ин меъёр, Тоҷикистон меъёрҳои санадҳои байналмилалии вобаста ба ҷалб ва иштироки кудакон ба низоъҳои мусалаҳ дахл доштаро дар қонунгузории миллии худ мустаҳкам намудааст. Далели бевоситаи ин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» мебошад, ки аз 29 ноябри соли 2000 қабул карда шуда, масоили иштироки кудакон ва ҷалби онҳоро ба қувваҳои мусалаҳ мавриди танзим қарор додааст. Қонуни мазкур дар қисмати аввали худ қайд менамояд, ки шхсони ҷинси мард то 16-сола ва ҷинси зани то 18-сола аз ухдадориҳои ҳарбӣ озод мебошанд. Инчунин дар дигар меъёри қонуни мазкур қайд карда шудааст, ки шаҳрвандони синни аз 18 то 27 сола ба хизмати ҳарбӣ ба Қувваҳои мусалаҳ даъват карда мешаванд [8, м. 1,19].

Вобаста ба даъват ба хизмати ҳарбӣ, сафарбарномоии кудакон ба ҷанг ва таълими ҳатмии ҳарбии онҳо Қонуни мазкур сину соли аз 16 то 55 барои мардҳо ва барои занҳо сину соли аз 18 то 45-ро муқаррар менамояд [8, м. 28]. Бояд гуфт, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ухдадории умумии ҳарбӣ ва химзмати ҳарбӣ» сину соли шахсони ихтиёрӣ ба сафи қувваҳои мусалаҳи давлатӣ ҷалбшавандаро аз 18 то 40 барои мардҳо ва аз 20 то 40 барои занҳо муқаррар намудааст.

Ғайр аз қонуни номбурда, инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофиаи гражданӣ», ки 28-уми феврали соли 2004 қабул карда шудааст, муқаррар менамояд, ки ҳатто ба нерӯҳои ғайриҳарбии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар бартарафнамоии вазъияти фавқулода метавонанд ҷалб карда шаванд, танҳо шахсони синни аз 18-сола боло ҷалб карда мешаванд [9, м. 18].

Ҳамин тариқ, аз муқарраротҳои боло бармеояд, ки кудакон ҳамчун категорияи ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳолӣ зери ҳимояи махсуси ҷомеаи байналмилалӣ қарор дошта, кафолатдиҳандаи он бошад, тамоми низоми санадҳои меъёри ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллӣ ба ҳисоб мераванд. Чи тавре ки маълум гардид санадҳои байналмилалӣ ва миллӣ давлатҳоро ухдадор менамоянд, ки ба масъалаи иштироки кудакон дар низоҳо ва ҷалби онҳо ба қувваҳои мусалаҳ диққати ҷиддӣ зоҳир намоянд ва муқарраротҳои санадҳои байналмилалиро вобаста ба сину соли ҷалби кудакон ва иштироки онҳо зери роҳбарии худ қарор диҳанд.

Адабиёт:

1. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз соли 10 декабри соли 1948 // Махзани электронӣ.
2. Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966 // Махзани электронӣ.
3. Конвенсияи оид ба ҳуқуқи кудак аз 20 ноябри соли 1989 // Махзани электронӣ.
4. Протоколи иловагӣ ба Конвенсия доир ба ҳуқуқи кудак аз 20 ноябри соли 1989, оид ба иштироки кудакон дар низоъҳои мусалаҳона аз 25 майи соли 2000 // Махзани электронӣ.
5. Конвенсияи Женева (Конвенсияи 4) доир ба аҳолии мулкӣ дар замони ҷанг аз 12 августӣ соли 1949 // Махзани электронӣ.
6. Протоколи иловагӣ (Протоколи 1) ба конвенсияҳои Женева аз 12 августи соли 1949, оид ба низоъҳои мусалаҳи байналмилалӣ аз 8 июни соли 1977 //Махзани электронӣ.
7. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 // Махзани электронӣ.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» аз 29 ноябри соли 2000 // Махзани электронӣ.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофиаи гражданӣ», аз 28 феврали соли 2004 // Махзани электронӣ.

НАҚШИ САНАДҲОИҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ТАЪМИНИ БАРОБАРҲУҚУҚИИ МАРДОНУ ЗАНОН ДАР ҶОМЕА

Бухориева С.,
унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: bsafargul@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Дар мақолаи мазкур сухан оид ба нақш ва вазъи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар самти ҳуқуқи инсон, инчунин оид ба нақши онҳо дар таъмини баробарҳуқуқии мардон ва занон дар ҷомеа меравад.

Калидвожаҳо: санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ҳуқуқи инсон, давлат, қонун, баробарҳуқуқӣ, қонунгузорӣ.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ АКТЫ И ИХ РОЛЬ В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНОПРАВИЯ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН В ОБЩЕСТВЕ

Бухориева С.,
соискатель кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: bsafargul@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Сафарзода Б.А. доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В данной статье речь идет о роли и статусе международных правовых актов в области прав человека, а также в обеспечении равноправия мужчин и женщин в обществе.

Ключевые слова: международные правовые акты, права человека, государство, закон, равноправие, законодательство.

INTERNATIONAL LEGAL ACTS AND THEIR ROLE IN ENSURING THE EQUALITY OF MEN AND WOMEN IN SOCIETY

Bukhorieva Safargul,
Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: bsafargul@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Safarzoda B.A., Doctor of legal Sciences, Professor
Reviewer: Dinorshoev A.M., Doctor of legal Sciences, Professor.

Annotation. This article deals with the role and status of international legal acts in the field of human rights, as well as in ensuring the equality of men and women in society.
Keywords: International Legal Acts, Human Rights, State, Law, Equality, Legislation.

Ҷомеа ҳамчун ҷузъи комилу муташаккил дорои хусусиятҳои хосест, ки низоми муносибатҳои мавҷударо дар он ба танзим медароранд. Аз ин нуқтаи назар тамоми ҳодисоту зуҳуроти дар он ба амалоянда дорои қонуниятҳо ва раванди иҷроиши онҳо низ ба қонуниятҳои муайян тобеъ мебошад. Дар ин марҳилаҳо маҳз давлат қодир аст, ки дар ҳалли масъалаҳои печидаву мураккаби иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷаҳонишавӣ ҷомеаи худро бо дарназардошти риояи ҳуқуқи инсон идора намояд.

Вобаста ба хислати муҳим пайдо намудани ҳуқуқи инсон, ки таъмини баробарҳуқуқӣ низ ҷузъи дахлнопазири он маҳсуб меёбад, масъалаи мубрами ҷомеаи муосир боқӣ мемонад. Бо ин мақсад ҷиҳати риояи ҳуқуқи инсон ва таъмини баробарҳуқуқӣ дар арсаи ҷаҳонӣ дар Эъломияи ҳазорсолаи СММ, ки Қатъномаҳои 55/2 Асамблеяи генералии СММ қабул гардидааст, вобаста ба баробарҳуқуқӣ чунин гуфта шудааст: «Бояд баробарҳуқуқӣ ва имконияти баробари мардон ва занон кафолат дода шавад.» [5, с. 185]. Аз ин бар меояд, ки меъёрҳои андешидашудаи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар самти баробарҳуқуқӣ татбиқи ҳамаҷонибаи худро тақозо дорад.

Дар хусусе, ки масъалаи мазкур дар таввачуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор дорад, танҳо дар доираи қонунгузории миллӣ инъикоси ҳифзи ҳуқуқи инсон ғайри имкон аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари ба даст овардани истиқлолият ва иқдом намудан дар роҳи барпо намудани давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, пешбарии рушди баробар ва одилона таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, майли худро ҷиҳати таъминоти комили воқеии ҳуқуқи инсон изҳор намуд.

Назари созандаи худро маҳз дар Конститутсия ҳамчун қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ иброз намуда, баробарҳуқуқиро дар ҷомеа эътироф кард. Ҳамчун узви мустақил ва комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар раванди муносибатҳои мутақобилаи байнидавлатӣ нисбати санадҳои байналмилалӣ дар канор набуда, мавқеи мушаххаси худро дар ин самт баён намуд.

Ҳанӯз аз соли 1993 бо дарки масъулият ва бо мақсади таъмини баробарҳуқуқӣ дар ҷомеа Тоҷикистон узви Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои табъиз нисбати занон гардид [6, с.7]. Дар баробари ин, Эъломияи Пекин ва барномаи амали онро соли 1995 қабул гардидааст, эътироф намуд. Эътирофи санадҳои мазкур дар кишвари мо замина ҷиҳати омӯзиши таҷрибаи қонунгузории байналмилалӣ гардида, зарурати таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии миллиро дар самти мазкур ба миён овард.

Вобаста ба ин, олимони ватанӣ Динориоев А.М., Сафарзода Б.А. қайд менамоянд: ки «Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаи асосии амалишавии сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ин эътирофи санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҳамчун асоси ташаккули қонунгузории миллӣ мебошад» [1, с. 10].

Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои қонунгузории миллиро бо дар назардошти стандартҳои байналмилалӣ

таҳия намуда, пеш аз ҳама ҳангоми таҳияи Конститутсия ҳамчун санади олии ҳуқуқӣ ба меъёрҳои байналмилалӣ эътибор ва аҳамияти хоса зоҳир карда шуд. Аз ҷумла, дар қисми 3 моддаи 10 Конститутсия муқаррар шудааст, ки санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофшуда мутобиқат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд [2]. Ин гувоҳ аз он аст, ки дар ҷомеаи мо ба меъёрҳои байналмилалӣ афзалият дода шуда, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷомеаи моро ташкил медиҳанд.

Дар баробари ин, таъмини баробарҳуқуқии мардону занон ва муҳимияти амалишавии ҳуқуқи ҳар шахс дар ҷомеа дар моддаи 17 Конститутсия инъикоси худро ёфта, дарҷ гардидааст, ки ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд. Давлат ба ҳар кас қатъи назар аз миллат нажод, ҷинс забон ва эътиқоти динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк ҳуқуқу озодиҳоро кафолат медиҳад. Занон ва мардон баробарҳуқуқанд [2]. Маҳз дар радифи ин принсипи конститусионӣ, мавзӯи баробарҳуқуқии мардон ва занон, мафҳуми назария ва амалии худро дар ҷомеа соҳиб гардид.

Худи ҷомеа дарк намуд, ки имконияти мусоид ҷиҳати рушди баробарии мардон ва занон дар тамоми соҳаҳо фароҳам оварда шуда, хусусияти муҳимро касб намуд.

Узвияти кишвар боз дар як қатор аҳдномаву конвенсияҳо «Дар бораи ҳифзи модарӣ», «Дар бораи ҳуқуқҳои занони шавҳардор», Паймони байналмилалӣ «Дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсии занон» Конвесия дар бораи ҳуқуқи кӯдак, Паймони байналхалқии оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, Инчунин, протоколи факултативӣ Конвенсияи паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва дигар санадҳои байналмилалии мухталиф, ки инъикоси меъёрҳои онҳо дар қонунгузории миллӣ ва риояи он дар ҷомеаи мо аз аҳамияти хоса ва манзалати олии ҳуқуқи инсон шаҳодат медиҳад.

Дар ин хусус, номзади илмҳои ҳуқуқ, мутахассиси соҳаи мазкур Раҳмон Озода Эмомалӣ қайд менамояд: «Таҳаввулоти иқтисодӣ ва падидаҳои ҷамъиятии дар кишвар рухдода боиси ба вуқӯъ омадани тағийротҳои амиқ қабл аз ҳама дар мақоми зан гаштанд. Дар робита ба ин, масъалаи таъмини ҳимояи ҳуқуқи зан ва дарёфти равишҳои нав ба ҳалли амалии мушкилоти мақоми ҳуқуқии зан бо назардошти вазъи кунунӣ дар Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатии мо мебошад.» [4, с. 93-94].

Дар ҳақиқат, қонунгузорӣ дар ҳама соҳаҳо бахуссус дар самти имкониятҳои баробари мардон ва занон дар ҷомеа инъикоси сифатан нави худро ёфт. Меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ замина ҷиҳати равона намудани таъминоти ҳимояи ҳуқуқи инсон, эҷоди имконияти баробари ҳуқуқӣ ва тақвияти нақш ва ташаккули ҷойҳои он дар ҷомеаи муосир гардид.

Муҳаққик Лукашук И.И. қайд менамояд, ки «ҳуқуқи байналхалқӣ вобаста ба меъёр ва принсипҳои ҳуқуқи инсон равона гардидааст ва ин меъёрҳо ва принсипҳо бояд дар қонунгузории миллӣ вазъи мутобиқ дошта бошанд» [3, с. 1].

Бо мақсади таъмини самараноку сифатнок ва муайян намудани сиёсати дарозмуддати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқҳо ва имкониятҳои баробар як қатор ҳуҷҷатҳои муҳим дар сатҳи қонунгузории миллӣ аз қабили Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардон ва занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо», фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани мавқеи зан дар ҷомеа», «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои

2011-2020», «Барномаи давлатии пешгирии зӯроварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2023» ва «Барномаи давлатии тарбия, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбарикунанда аз ҳисоби занон ва ҷавондухтарони лаёқатманд барои солҳои 2017-2022», таҳия ва қабул гардиданд, ки иҷроиши онҳо раванд далели гуфтаҳои болост.

Дар ин раванд ҷомеаи шаҳрвандӣ низ фаъол буда, вобаста ба иштироки баробари мардон ва занон дар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҷомеа, татбиқи нақшаи миллии амалҳо оид ба иҷрои уҳдадориҳо дар самти ҳуқуқи инсон ва таъмини баробарҳуқуқӣ дар ҷомеа, ки доираи узвияти Тоҷикистон ба санадҳои байналмилалӣ дасдиқ гардидаанд, саҳмгузор мебошанд, ки ин ҳам аз рушд ва такомули қонунгузории миллӣ дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ арзёбӣ мегардад. Маҳз вусъати чораҳои андешидашудаи дар ин самт буд, ки соли 2014 Тоҷикистон дар СММ аъзои Комиссияи оид ба ҳуқуқи зан гардид.

Дар амал аз ҳадафҳои пайгиронаи Тоҷикистон дар доираи узвияти худ фазои эътимоди комили дурнамо дар соҳаи ҳуқуқи инсон, омодагӣ ва ҳавасмандии худро ҷиҳати боз ҳам беҳтар гардонидани вазои мусоид оид ба иштироки баробари мардон ва занон вогузор менамояд.

Чунки, ки новобаста ба танзими муносибатҳо дар ин самт ва чораҳои андешидашуда оид ба рафъи ҳуқуқпоймолкунӣ иқрор мешавем, ки то ҳол камбудиҳо ҷиҳати риояи муқарраротҳои қонунгузорӣ ҷой доранд.

Бештар занон дар амал аз ҳуқуқҳои дар қонунгузорӣ дарҷ гардидаи худ дар сатҳи зарӯрӣ истифода карда наметавонанд, зеро дар баъзе минтақаҳо қолабҳое ҷой доранд, ки монеаи иштироки фаъоли онҳо дар идоракунии давлатӣ ва корҳои ҷамъиятӣ мегардад.

Зимнан, бо мақсади дарк намудани вазъи ҷомеаи муосир, шаклҳои нави муносибати байни давлат ва инсон инчунин, равандҳои инкишофи ҳуқуқӣ тақозои онро дорад, ки ин масоил дар асоси таҳқиқоти қиёсӣ-ҳуқуқӣ пайваста ва асоснок мавриди омӯзиш қарор дода шавад, то ин ки механизми нави татбиқи баробарҳуқуқии мардону занон дар ҷомеа эъҷод ва коркард карда шаванд.

Зеро, баробарҳуқуқӣ яке аз ҷузъи муҳими ҳукук ба шумор рафта, василаи муҳими аҳамият ва арзёбии санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар ҷомеа низ ин ҳалли масоили тавсияҳо ва ҳаҷми зарурати дарёфти роҳҳои нави ҳаётан муҳим ҷиҳати ҳифз ва тақвияти ҳуқуқҳои инсон ва таъмини иштироки баробари мардон ва занон дар ҷомеа маҳсуб мeёбад

Адабиёт:

1. Диноршоев А.М., Сафарзода Б.А. Государственно-правовая политика в области прав человека: проблемы формирования и основные направления в Республике Таджикистан // Государствоведение и права человека. – 2016. – № 3 (03).
2. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
3. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. – М., 2010.
4. Раҳмон Озода Эмомалӣ. Саҳми занон дар рушди илм (Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ, саҳми занон дар рушди илм). – Душанбе, 25.06.2014с.
5. Действующее международное право. Документы в 2-х т. / Тартибдиҳандагон Колосов Ю.М., Э.Д. Кривчикова. – М., 2008.
6. Таджикистан на пути к гендерному равенству (Сборник документов). – Душанбе, 2006.

НАҚШИ ЭЪЛОМИЯИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ БАШАР ДАР ТАҲКИМИ ҲУҚУҚИ КӮДАК

Абдулхайрзода Ҷ.,
аспиранти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: abdulkhayrzoda@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.
Рецензент: Саидов И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Фишурда. Дар мақола нақши Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон дар таҳкими ҳуқуқи кӯдак таҳлил шудааст. Муаллиф моддаҳои дахлдори Эъломияи умумии ҳуқуқи инсонро, ки ба кӯдакон дахл мансубанд, мавриди пажӯҳиш қарор додааст.
Калидвожаҳо: Ҳуқуқи инсон, Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон, кӯдак, СММ, инсон.

РОЛЬ ВСЕОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УКРЕПЛЕНИИ ПРАВ РЕБЁНКА

Абдулхайрзода Дж.,
аспирант кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: abdulkhayrzoda@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Сафарзода Б.А., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Саидов И., кандидат юридических наук

Аннотация. В данной статье речь идет о роли Всеобщей декларации прав человека в укреплении прав ребенка. Автор анализирует отдельную статью Всеобщей декларации прав человека, связанную с правами ребенка.
***Ключевые слова*:** права человека, Всеобщая декларация прав человека, ребенок, ООН, человек.

THE ROLE OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS IN THE STRENGTHENING THE RIGHTS OF THE CHILD

Abdulkhayrzoda J.,
Postgraduate Student of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: abdulkhayrzoda@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Safarzoda B.A., Doctor of legal Sciences, Professor
Reviewer: Saidov I., Candidate of legal Sciences, Professor

Annotation. The point of this article is about the role of the Universal declaration of human rights in the strengthening of the rights of the child. The author analyzes the separate article of the Universal declaration of human rights related with the right of a child.
Keywords: Human Rights, Universal Declaration of Human Rights, Child, UNS, Human.

Дар таърихи инсоният санадҳои зиеди ҳифзкунандаву танзимкунандаи ҳуқуқи инсон, аз ҷумла, Қонунҳои Хаммурапӣ, Қонунҳои Ману, Қонунҳои Фуҳӣ, Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир, Қонунномаи Сосониён ва дигар аснод ҳамчун сарчашмаҳои гаронбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ арзи вуҷуд доштаанд, ки зикри онҳо дар адабиёти таҳқиқии русӣ камтар ба чашм мерасанд. Таърих дақиқан ёд надорад, ки қонун ва ё шоҳиде, ки бори аввал масъалаи ҳуқуқи инсонро матраҳ карда бошад, мутааллиқ ба кадом даврони бостон аст. Аммо яҳудиён чунин мепиндоранд, ки ин амр тавассути қонунҳои Мӯсо сурат гирифтааст. Бар хилофи онҳо бобулиҳо дар ин хусус аз шоҳаншоҳи номварашон Хаммурапӣ, мисриён аз Трисмегист, афинагиён аз Секропсу Солон, аргивяниҳо аз Фороней, критиҳо аз Миносу Радаманта, лакедемонияниҳо аз Ликург, форсиён аз Зардушт ёд мекунанд [8].

Дар ҳар сурат касе, ки набошад, ӯ барои башар хидмати бузургеро барои инсоният анҷом додааст, зеро аз он рӯзе, ки андешаи «зӯр нозӯрро наозорад, сағирону ятимон ва бевагон аз адолат бениёз набошанд, пиеда намудани ҳақ ба манзури дар тахти адолат қарор додани озордидагон, муҳайё сохтани хайру эҳсони абадӣ» [9, 98-101] ва ё «қонунҳоро ҳам барои авом ва ҳам барои аъён яксон навиштам» вориди ҳаети рӯзмарра гардид, аз ҳамон рӯз ба ин сӯ масъалаи таъмини ҳуқуқи инсон низ рӯ ба ҳастӣ ниҳод. Дар миёни ҳама аснoди даврони бостон, ки ҷанбаҳои мухталифи ҳуқуқи инсонро тахти танзим қарор медоданд, нақш ва мавқеи Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир, [2, 7, 8, 9] ки дар қарни панҷуми қабл аз мелод, пас аз фатҳи Бобул содир карда буд, хеле боарзиш аст. Тибқи андешаи баъзе аз мутахассисони таърихи ҳуқуқ санади мазкур ба сифати нахустин Эъломияи ҳуқуқи башар эътироф шудааст [6, с. 116-120].

Дар замони нав ва навтарин санадҳои ҳуқуқии дигар низ мавҷуд буданд, ба монанди Петитсия оид ба ҳуқуқ соли 1628, Эъломия оид ба соҳибихтиерии ШМА соли 1776, Эъломия оиди ҳуқуқи Вирҷиния соли 1776, Конститутсия ШМА соли 1787, Эъломияи ҳуқуқи инсон ва шаҳрвандии Фаронса соли 1789, Билл оид ба ҳуқуқи америкоӣ соли 1791, ки ҳуқуқу озодиҳои инсонро ҳамчун арзиши олӣ мустаҳкам гардонида буданд. Мутаассифона аснoди мазкур танҳо мутааллиқ ба халқу миллатҳои кишварҳои алоҳида буданд ва хусусияти умумибашарию инсон-меҳварӣ барои онҳо бегона буд. Мисол, Эъломияи ҳуқуқи инсон ва шаҳрвандии Фаронса соли 1789 ва Билл оид ба ҳуқуқи америкоӣ соли 1791 ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро танҳо барои фаронсавиҳо ва америкоиҳо кафолат дода буданд. Ду санади ҳуқуқиеро мисол овардем, ки дар онҳо ҳимояи ҳуқуқи инсон ва арзиши воло доштани инсон ба маънои том шакл нагирифта буданд, аммо меъерҳо, принсипҳо ва қоидаҳоеро дар бар мегирифтанд, ки барои Эъломияи умумии ҳуқуқи башар заминаи ҳуқуқӣ

гузоштанд. Баъзе аз муҳаққиқон дар байни санадҳои номбаршуда Эъломияи ҳуқуқи инсон ва шаҳрванди Фаронсаро (соли 1789) ном мебаранд, ки мавқеи махсусро дорад [4, с. 3-8]. Дар он дуруст ва мантиқан мундариҷаи ҳуқуқи инсон, арзиши шахсияти инсонӣ, муайян намудани нақши давлат дар мустаҳкамкунии вазъи инсон дар ҷомеаи шаҳрвандӣ кушода дода шудааст.

Аз ҷанги дуюми ҷаҳон (солҳои 1939-1945) инсоният дарси сабақ омӯхта, ба хулосае омаданд, ки барои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои одамони курраи Замин созмоне таъсис дода шавад то инсониятро аз нестшавӣ ҳимоя намояд.

Ҳамин тавр, 26 июни соли 1945 бо узвияти 50 давлати ҷаҳон Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид ба имзо расида, 24 октябри ҳамон сол расмият пайдо намуд. Имрӯз СММ бонуфузтарин созмони байналмилалист, ки аз 185 давлати аъзо иборат аст. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар яке аз санадҳои байналмилалии меҳварии СММ маҳсуб ефта, он бо Қатъномаи Маҷмаи умумии Ассамблеяи генералии СММ аз 10 декабри соли 1948 дар Париж қабул гардида, шомили 30 модда аст.

Эъломия – ин тавсиянома аст, қувваи ҳатмӣ надорад. Эъломия қонун нест, вай аз уҳдадориҳои юридикӣ иборат нест. Дар Эъломия санксия барои вайрон кардани ҳуқуқ ва озодиҳо вуҷуд надорад. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар хислати бунёдӣ дорад ва ба шартномаву созишномаҳои байналхалқӣ иртибот намегирад. Матни Эъломия аз аҳкому усулҳои бунёдӣ, муқарарот, тавсияномаҳо, тавсияҳои ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои инсону шаҳрванд иборат аст, ки барои имрӯзу фардои инсоният хеле зарурист. Дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар диққати асосӣ ба эътирофи шаъну шарафи шахс, доштани ҳуқуқҳои баробар, озодӣ, адолат ва сулҳ дар ҷаҳон равона гардида, ҷиҳати нақзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандон давлатҳои аъзоро ҳушдор дода, озодии сухан, виҷдон ва эътиқодро эътироф намудааст. Дар он зикр гардидааст, ки ҳуқуқҳои инсон бояд аз ҷониби давлатҳо ҳимоя шаванд ва онҳо аз зулму ситам ва муносибатҳои норавою ғайриинсонӣ эмин бошанд. Ин санади ҳуқуқӣ дар эътирофи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд нақши ҳалкунанда бозида, ҷиҳати инкишофи муносибати дӯстонаи халқиятҳо замина фароҳам оварда, шаъну шараф ва қадру қимати инсонро новобаста аз миллат, нажод, забон, маҳал ва дигар умумиятҳои этникӣ арзиши олӣ дониста, ҷиҳати беҳбуд бахшидани инсон ба зиндагии арзанда давлатҳои узви эъломияро ба ҳамкорӣ даъват намудааст.

Бояд тазаккур дод, ки дар асоси Эъломия ду паймон барои аъзоени СММ қабул гардид: а) Паймони байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиесӣ; б) Паймони байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ. Соли 1950 СММ қарор қабул кард, ки рӯзи қабули Эъломия ҳамчун рӯзи ҳуқуқи инсон дониста шавад. Ҳар сол 10 декабр ҳамчун рӯзи ҳуқуқи инсон ҷашн гирифта мешавад.

Дар моддаи 1-и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар қайд гардидааст, ки тамоми одамон озод ва аз лиҳози шарафу ҳуқуқ бо ҳам баробар ба дуне меоянд. Онҳо соҳиби ақлу виҷдонанд ва бояд бо якдигар муносибати бародарона дошта бошанд. Мутобиқи моддаи 4-и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ҳеҷ кас набояд мавриди ғуломӣ ё ҳолати маҷбурӣ нигоҳ дошта шавад. Ғуломӣ ва ғуломфурӯшӣ дар ҳамаи навъҳои он манъ аст. Дар моддаи 25 ва 26 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар сухан дар бораи ҳуқуқ ва мафиатҳои кӯдак меравад. Дар моддаи 25-и Эъломияи умумииҳуқуқи башар қайд гардидааст, ки модарону кӯдакон ба васоят ва кӯмаки махсус ҳақ доранд. Ҳамаи кӯдаконе, ки дар ақди никоҳ ва берун аз он таваллуд шуданд, бояд аз ҳимояи иҷтимоии баробар истифода намоянд. Илова бар ин, дар қисми 3-и моддаи 26-и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар қайд гардидааст, ки волидайн

дар бобати интихоби нави таълим барои фарзандони хурдсол ҳаққи аввалия доранд.

Дар Эъломия меъёрҳо ва қоидаҳое вуҷуд доранд, ки дигар давлатҳо онҳоро метавонанд дар қонунгузории худ истифода баранд. Тақрибан 90 Конститутсияи давлатҳои ҷаҳон пас аз соли 1948 аз тавсияҳои бунедии асосҳои ҳуқуқи инсони Эъломия истифода бурдаанд. Дар бистсолаи охир бисере аз давлатҳо дар роҳи демократисозии ҷомеа дар конститутсияи худ ҳуқуқҳои инсонро мустаҳкам намудаанд. Мисол, боби II Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «Ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд» бахшида шудааст. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6-уми ноябри соли 1994 қабул гардид, ки он ҳамчун қонуни асосии кишвар муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунад. Дар моддаи 5-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст: «Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олӣ мебошад. Ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқу озодиҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Давлат ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро эътироф, риоя ва ҳифз менамояд» [1, 2, 3].

Нақши Эъломияи умумии ҳуқуқи башар дар таҳкими ҳуқуқи кӯдак яке аз мавзӯъҳои мубрами ҳуқуқи инсон маҳсуб меёбад. Зеро кӯдакон категорияи ниёзманди иҷтимоии аҳолианд, онҳо аз нигоҳи ҷисмонӣ ва руҳӣ ҳанӯз омода нестанд. Чӣ тавре, ки дар қисми 3-и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар омадааст: «Волидон дар бобати интихоби навъи таълим барои фарзандони хурдсол ҳаққи аввалият доранд. Ин маънои онро дорад, ки волидайн ба ҳимояву ғамхории кӯдак масъул аст. Ғайр аз ин кӯдак таҷрибаи ҳаётӣ надорад ва амалҳои худро дарк карда е ба вазъият назорат бурда наметавонад, ҳамчунин ба амалҳояш масъулияти пурра ба зимма надорад [11].

Ҳамин тариқ, дар арсаи байналмилалӣ дар ҳифз ва ҳимояи ҳуқуқи кӯдак накш ва мавқеи Эъломияи умумии ҳуқуқи башар хеле калон аст. Тибқи Эъломияи мазкур ҳуқуқи кӯдакин ҳуқуқи озодиҳое аст, ки бояд ҳар кӯдак новобаста аз миллат, нажод, ҷинс, баромади миллӣ ва иҷтимоӣаз он баҳраманд бошанд. Таърифи ҳуқуқи кӯдак мантиқан аз ақидаҳои асосии Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон манша мегирад [3]. Дар моддаи 25 ва 26 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар сухан дар бораи ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдак меравад. Илова бар ин дар қисми 3-и моддаи 26-и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар қайд гардидааст, ки волидайн дар бобати интихоби нави таълим барои фарзандони хурдсол ҳаққи аввалия доранд. Мақомоти мухталифи СММ ва инчунин давлатҳои алоҳида кӯшиш менамоянд, ки таркиби Эъломияи мазкур дар қонунгузории миллӣдар мамлакатҳои алоҳида амал менамояд [10].

Ғояҳои Эъломияи умумии ҳуқуқи башар бевосита ба арзишҳои умумиинсонӣ дахл дорад.Эъломияи умумии ҳуқуқи башар дар қатори ҳуқуқи кӯдак вазъи ҳуқуқии оиларо низ муайян намудааст. Чунончӣ, мутобиқи қисми 3-и моддаи 16-и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар «Оила рукни табиӣ ва асосии ҷамъият буда, ба ҳимояи ҷамъиятӣ ва давлат ҳақ дорад» [2].

Оре, оила асоси хушбахтии кӯдак аст. Оиларо дарахт ва меваҳои онро фарзанд (кӯдак) хондаанд. Агар дарахт солим бошад меваҳои шаҳдбор ҳосил медиҳад. Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки оила ва кӯдак ба ғамхории давлат ниёз дорад ва давлат онро ҳимоя мекунад.

Адабиет:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо тағйиру иловаҳои 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 137 с.
2. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар. - аз 10 декабри соли 1948.

3. Диноршоев, А.М., Сафаров, Б.А., Сафаров, Д.С. Ҳуқуқи инсон. Воситаи таълимию методӣ. – Душанбе, 2010. – 344 с.
4. Павлова, Л.В. Современная концепция прав и свобод человека и ее трактовка Всеобщей декларацией прав человека 1948 г. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1998. – № 5. – С. 3-8.
5. Матни Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Маҷаллаи фарҳанги Ориено.– Душанбе, 2000. – № 7, 8, 9.
6. Солеҳ, П.А. Саргузашти қонун. Мубоҳиса аз таърихи ҳуқуқ // Дурнамое аз рӯзгорони пешин то имрӯз. – Теҳрон, 1348. – С. 116-120.
7. Gobineau, C. De Histoire-des Perses. V/ 1/ Paris/ 1869/ P/ 343-438.
8. Ҳамидов, Х. Ҳуқуқи башар: Пайванди дирӯз бо замони мо. Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Такомули қонуни асосии Тоҷикистони муосир. – Душанбе: Қонуният, 2005. – 192 с.
9. Крашенинникова, Н.А. История права Востока: курс лекций. – М., 1994. – С. 98-101.
10. Зиёзода, Т.Н., Ҷононов, С., Кунтувдий, Н.А., Ашуралиев, М.И., Давлатов, Ф.Ш., Солиев, Б.Х., Солиев, Ш.Х. Шаҳрвандшиносӣ. Дастури таълимию методӣ барои таълимгоҳҳои олии касбӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 432 с.
11. Зиёзода, Т.Н., Багаутдинова, Ф., Исмоилов, Лутфонов, Г., Муродова, Н., Павленко, Е., Салихова, Р., Шаснович, И. Ҳуқуқи инсон. Дастури таълимию методӣ барои омӯзгорон: синфи 11. – Душанбе: Контраст, 2014. – 504 с.

ТАТБИҚИ САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ТАЪМИНИ АДОЛАТИ СУДӢ

Асрорзода Зуҳуриддин,
сардори раёсати таъмини ташкили кори судҳо, ҷамъбасти амалияи судӣ, омори судӣ ва арзу шикоятҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мушовири адлияи дараҷаи якум
E-mail: Asrorzoda.Z@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои мубрамӣ татбиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар таъмини адолати судӣ таҳлил шудааст. Ҳангоми баррасии масъалаи мазкур дар сандҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва дохилӣ оид ба татбиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар таъмини адолати судӣ баъзе мушкилотҳо ошкор карда шудааст, ҳамзамон аз ҷониби муаллиф барои бартараф намудани камбудиҳои ҷойдошта пешниҳодҳои судманди илмӣ ва амалӣ манзур шудааст.

Калидвожаҳо: адолати судӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ, сандҳо, принсипҳои байналмилалӣ, санадҳои судӣ, фармон, ҳалнома, таъинот, ҳукм, қарор.

ПРЕМЕНЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СУДЕБНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Асрорзода Зухуриддин,
начальник управления организационног обеспечения деятельности судов, обобщения судебной практики, статистики, жалоб и заявлений Высшего экономического суда Республики Таджикистан, советник юстиции первого класса
E-mail:Asrorzoda.Z@mail.ru

Аннотация. В этой статье анализируются практические вопросы реализации международно-правовых документов по обеспечению правосудия. При рассмотрении этого вопроса были выявлены некоторые проблемы в применении международно-правовых актов для осуществления правосудия, и в то же время автором предоставлены необходимые научные и практические предложения по устранению выявленных недостатков.

***Ключевые слова*:** правосудие, международное право, кодексы, международные принципы, судебное разбирательство, указ, декрет, назначение, приговор, решение.

THE APPLICATION OF INTERNATIONAL LEGAL ACTS IN THE SUPPLY OF JUDICIAL JUSTICE

Asrorzoda Zuhuriddin,
Head of Department for the Organization of Judicial Works, the Conclusion of Judicial Proceedings, Judicial Statistics and Appeals of the High Economic Court of the Republic of Tajikistan
E-mail: Asrorzoda.Z@mail.ru

Annotation. This article analyzes practical issues of realization of international legal documents on ensuring justice. In considering this issue, some problems were identified in the appli-

cation of international legal acts for the administration the justice, and at the same time the necessary scientific and practical proposals for the elimination of disadvantages was provided by author.

Keywords: Justice, International Law, Codes, International Principles, Judicial Proceedings, Decree, Decree, Appointment, Verdict, Decision.

Давлати ҳуқуқбунёд ба маънии васеъ давлатест, ки дар он ҳуқуқ ҳукмрон аст. Ба ҷумлаи нишонаҳои асосии давлати ҳуқуқбунёд волоияти қонун, кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон, таҷзияи ҳокимият ва мустақилияти ҳокимияти судӣ дохил аст. Дар низоми таҷзияи ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶТ) ҳокимияти судӣ ҳамчун рукни асосиву мустақил ва мутаносибан ба дигар шохаҳои ҳокимияти давлатӣ баробар эътироф карда шудааст.

Тазакур бояд дод, ки бо қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994) санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофшуда мутобиқат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд. Қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, пас аз интишори расмӣ амал мекунанд (қ. 3 ва 4 м. 10). Инчунин ба ин монанд муқаррарот дар заминаи конститутсия дар моддаҳои 9, 10 ва 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» пешбинӣ гардидааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати мамлакат бо дарназардошти аҳамияти бузурги нақши ҳокимияти судӣ дар кори мустаҳкам кардани қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, муҳофизати ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандон, дар давраи баъд аз ба даст овардани истиқлолият ба фаъолияти ҳокимияти судӣ диққати махсус медиҳанд. Дар ин бора он далел шаҳодат медиҳад, ки дар давоми солҳои охир аз ҷониби Президенти мамлакат ва Ҳукумати ҷумҳурӣ силсилаи санадҳое ба тасвиб расиданд, ки онҳо ба мустаҳкам намудани фаъолияти ҳокимияти судӣ нигаронида шудаанд.

Ҳокимияти судӣ вобаста ба таъмини адолати судӣ, ки аз Конститутсияи ҶТ бармеояд, волоияти қонун ва таъмини рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар, дар ҷомеа нақш ва мавқеи хосса дорад. Тоҷикистони соҳибихтиёр имрӯз дар марҳилаи таърихии инкишофи худ қарор дорад. Ин давра талаб мекунад, ки рушду нумӯи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа дар шароити нав таъмин шавад. Дар ин иртибот муносибатҳои нави ҷамъиятӣ пеш аз ҳама ба танзими қонунӣ ва кафолати ҳифзи судӣ эҳтиёҷ доранд. Таҳкими кафолати ҳифзи судии муносибатҳои ҷамъиятӣ рушду такомули онҳоро таъмин намуда, барои инкишофи пешравии ҷомеа муҳим ва зарур мебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар таъмини адолати судӣ ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсону шаҳрванд, манфиати давлат ва ҷамъият санадҳои дар баробари қонунгузории миллӣ санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон низ нақши бориз доранд.

Таъмини пурраи адолати судӣ аз иҷрои санадҳои қабулгардида вобастагии калон дошта, дар ин замина Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олӣ аз 22 декабри соли 2016 чунин қайд карда буданд «Бояд зикр кард, ки дар таъмини адолати судӣ иҷрои қарорҳои судӣ нақши муҳим дорад. Вале таҷриба нишон медиҳад, ки баъзан қарорҳои судӣ муҳлатҳои зиёд ба иҷро расонида намешаванд».

Аз ин лиҳоз, Президенти мамлакат барои бартараф кардани мушкилоти ҷойдошта бобати иҷрои санадҳои судӣ ба Вазорати адлия, Суди Олӣ, Су-

ди Олии иқтисодӣ ва Прокуратураи генералӣ супориш доданд, ки бо дарназардошти таҷрибаи пешқадам механизми самараноки таъмини иҷрои қарорҳои судӣ ва чораҳоро ҷиҳати таъмини фаъолияти иҷрочиёни суд таҳия ва пешниҳод намоянд.

Бо вуҷуди дар таъмини адолати судӣ нақши бориз доштани санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ҳанӯз мушкилотҳо бобати таъмини иҷрои санадҳои судӣ дар сатҳи байналмилалӣ ҷой дошта, бартараф кардани онҳо ва коркарди механизими дурусти иҷрои санадҳои судӣ мувофиқи мақсад ва ба манфиати татбиқи ҳуқуқҳои инсон мебошад.

Ҳукуқ ба ҳимояи судӣ ва ҳуқуқи дастрасии суд дар чандин санадҳои байналмилалӣ, аз қабили б. 1, м. 47 Хартияи иттифоқи Аврупо дар хусуси ҳуқуқҳои асосӣ аз соли 2000; б. 1, м. 14 Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои граждании ва сиёсӣ; м. 8 ва 10 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ва ғ. пешбинӣ шудааст. Масъалаи мазкур дар назария ва амалияи аксари давлатҳои ҷаҳон баҳснок мебошад. Ҷанбаҳои зерини ҳалли ин масъала нишон дода мешавад:

- ташкили теъдоди кофии судҳо ва судяҳо (вобаста ба шумораи парвандаҳо, ҳудуд ва шумораи аҳолӣ);
- соддакунии тартиботи баррасии парвандаҳо;
- таъмини ёрии ҳуқуқии касбӣ;
- таъмини адолати судии ройгон ба табақаи камбизоати аҳолӣ;
- тахассусигардонии судҳо.

Ҳамин тавр, ҳуқуқи дастрасии судӣ ин мавҷудияти кафолатҳои мурофиавӣ мебошад, ки ҳуқуқи иштирокчиёни эҳтимолии мурофиаро ба муҳокимаи одилонаи судӣ таъмин мекунад. Чунин ҳуқуқ ду уҳдадории давлатро ба вуҷуд меорад:

1) ба ҳуқуқи шаҳрвандон оид ба дастрасии суд дахолат накунад;

2) иҷозат ва шароити амалию самаранокро фароҳам орад.

Яке аз хусусиятҳои умумиэътирофшудаи адолати судӣ амалисозии он дар шакли муқаррарнамудаи ҳуқуқи мурофиавӣ ва бо тартиби ҷиддии муқарраршуда мебошад. Ба расмиёти судӣ то ҳадде аҳамияти калон дода мешавад, ки як қатор муқаррароти муҳими асосиаш мақоми меъёрҳои конститутсионӣ дошта, дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ оид ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд мустаҳкам шудаанд. Расмиёти мурофиавӣ ҳамчун кафолати муҳокимаи одилонаи судӣ баррасӣ мешавад, ки ҳар инсон ва шаҳрванд ба он ҳуқуқ дорад. Дар м. 10 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар омадааст: «Ҳар як инсон барои муқаррар намудани ҳуқуқ ва уҳдадориҳояш ва барои муқаррар намудани асоснокии айби ҷиноятии ба ӯ эълоншуда дар асоси баробарии комил ҳуқуқ ба он дорад, ки парвандаи ӯ ошкоро ва бо риояи ҳамаи талаботи адолати судӣ аз ҷониби суди мустақил ва беғараз баррасӣ шавад». Ҳуқуқи шабеҳ дар қ. 1, м. 14 Пакти байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ва қ. 1, м. 6 Конвенсияи аврупоӣ оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ мустаҳкам гардидааст: «Ҳар кас ҳангоми муайяннамоии ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва уҳдадориҳои ӯ ё ҳангоми баррасии парвандаи ҷиноятии дилхоҳ, ки ба ӯ айб карда эълон шудааст, ҳуқуқ ба муҳокимаи одилонаи оммавии парванда дар муҳлати оқилона аз ҷониби суди мустақил ва беғараз, ки дар асоси қонун таъсис ёфтааст, дорад».

Бо дақиқияти том тасдиқ кардан мумкин аст, ки суди марҳилаи якум асоси адолати судӣ мебошад. Бинобар ин, танзими самараноки тартиби мурофиа аз рӯйи парвандаҳо дар суди марҳилаи якум аз он вобаста аст, ки то кадом дараҷа худи адолати судӣ самаранок мебошад ва то кадом ҳад ҳуқуқи дастрасӣ ба он воқеӣ аст. Аз ин ҷо танзими ҳуқуқии давраи муҳокимаи парванда дар суди марҳилаи якум (муҳокимаи судӣ) бояд инҳоро таъмин намояд:

- имконияти воқеии амалисозии ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ (дастрасӣ ба адолати судӣ) аз тарафи шахсони манфиатдор;

- амалисозии принсипҳои ҳуқуқи мурофиаи гражданӣ;

- аз тарафи суд имконияти вазифаи адолати судиро дар маҷмӯъ ва мақсаду вазифаҳои мурофиаи судии гражданиро дар алоҳидагӣ иҷро намудан, аз м. 14 Конститутсияи ҶТ (таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон) ва м. 3 КМГ ҶТ («Вазифаҳои мурофиаи судии гражданӣ аз дуруст ва саривақт баррасӣ ва ҳал намудани парвандаҳои гражданӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии вайронгардида ё мавриди баҳс қарордоштаи шаҳрвандон (шахсони воқеӣ), шахсони ҳуқуқӣ, инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҶТ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, шахсони дигар, ки субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқии гражданӣ, меҳнатӣ, оилавӣ, манзил, замин, экологӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошанд, иборат аст. Мурофиаи судии гражданӣ ба таҳкими адолат, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо, ташаккули муносибати эҳтиромона ба ҳуқуқ ва суд бояд мусоидат намояд») бармеоянд.

Бо ҷорӣ шудани мурофиаи граждании фармонӣ ва ғоибона имкониятҳои минбаъдаи тафриқасозии мурофиа бо мақсади баланд бардоштани самаранокии адолати судӣ ва осонгардонии дастрасӣ ба онро анҷом намебахшад. Дар ин масъала ба тавсияҳои Кумитаи вазирони Шӯрои Аврупо «Нисбат ба роҳҳои осонгардонии дастрасӣ ба адолати судӣ» № R (81)7 аз 14 майи соли 1981 ва «Нисбат ба принсипҳои мурофиавии судии гражданӣ, ки ба мукаммалсозии низоми судӣ равона шудааст» № R (84) 5 аз 28 феврали соли 1984 қабул шудаанд, муроҷиат намудан судманд аст. Дар тавсияҳои мазкур ба давлатҳои аъзои Шӯрои Аврупо пешниҳод шудааст, ки ҷиҳати соддагардонӣ ва тезонидани муҳокимаи парвандаҳои гражданӣ дар суд, ташкили расмиёти махсуси баррасии парвандаҳои хислати бебаҳс дорад ё даъво барои маблағи ночиз пешниҳод карда шуда бошад ва пешгирии рафтори бевиҷдононаи тарафҳо чораҳо андешанд.

Масалан, дар б. 15 тавсия аз 14 майи соли 1981 пешниҳоди зерин нисбат ба ташкили тартиби махсус омадааст: «Барои баҳсҳо аз рӯйи талаби даъвоӣ нисбат ба маблағи кам бояд расмиёте муқаррар карда шавад, ки ба тарафҳо бидуни хароҷоти нобаробар ба мавзӯи баҳс ҷиҳати муроҷиат ба суд имкон диҳад. Бо ин мақсад пешбинӣ намудани мурофиаи соддакардашудаи судӣ, канораҷӯӣ аз маҷлисҳои судии нолозим ва маҳдуд кардани ҳуқуқи шикоят имконпазир аст».

Дар Тавсия аз 28 феврали соли 1984 нӯҳ «принсипҳои» мурофиаи судии гражданӣ, ки барои мукаммалсозии муҳокимаи судӣ равона шудаанд, пешниҳод шудааст. Сетои онҳо (принсипҳои 1, 2 ва 8) муносибати бевосита бо масъалаи муҳокимашавандаро доранд, бинобар ин, матни онҳоро бапуррагӣ меорем.

«Принсипи 1

1. Мурофиаи судӣ одатан набояд зиёда аз ду маҷлиси судӣ иборат бошад: маҷлиси якум маҷлиси пешакии дорои хислати омодашавӣ буда, дар рафти маҷлиси дуюм далелҳо пешниҳод шуда, ваҷҳҳои тарафҳо шунида мешавад ва агар имконпазир бошад, ҳалнома қабул карда мешавад. Барои он, ки амалҳои зарурӣ барои гузаронидани маҷлиси дуюм сари вақт ва барои он, ки ба таъхир роҳ дода нашвад, суд бояд чораҳо андешад.

2. Нисбат ба тарафе, ки хабарномаи судиро гирифта, дар мӯҳлати муқаррарнамудаи қонун ё суд амалҳои мурофиавиро ба анҷом намерасонад, бояд муҷозот татбиқ карда шавад. Вобаста ба ҳолатҳо ба чунин муҷозот маҳрум кардан аз амали мурофиавӣ, қарор дар бораи ҷуброни зарар ва пӯшонидани хароҷот, бастани ҷарима ва бебаррасӣ мондани ариза дохил мешавад.

3. Суд бояд имконияти даъват намудани шоҳидонро дошта бошад, дар сурати бе сабабҳои узрнок ҳозир нашудан нисбат ба чунин шоҳидон бояд муҷозоти дахлдор (дар намуди

ҷарима, ҷуброни зарар ва ғ.) татбиқ карда шавад. Дар сурати ҳозир нашудани шоҳид суд мустақилонаи масъалаи идомаи муҳокимаи судиро бе шунидани шоҳид ҳал мекунад. Барои осонгардонии тартиби шунидани нишондоди шоҳидон бояд дар ҳолатҳои дахлдор истифодаи воситаҳои техникии муосир, аз қабили алоқаи телефонӣ ё таҷҳизоти видеоӣ пешбинӣ карда шавад.

4. Агар коршиноси аз тарафи суд таъиншуда маърӯзаи худро пешниҳод накунад ё бе сабабҳои узрнок пешниҳоди онро ба таъхир гузорад, нисбат ба он муҷозоти дахлдор бояд татбиқ карда мешавад. Онҳо дар намуди кам кардани ҳаққи хизмат, қарор дар бораи пардохти хароҷот ё ҷуброни зарар, инчунин қабули чораҳои интизомӣ аз тарафи суд ё ташкилоти касбӣ, вобаста ба ҳолатҳои кор баромад карда метавонанд.

Принсипи 2

1. Вақте тараф даъвои баръало беасос пешниҳод мекунад, суд бояд ваколати қабули қарор аз рӯи парванда дар асоси расмиёти соддашуда дошта бошад ва агар зарур бошад, ин тарафро ҷарима бандад ё қарор дар бораи ҷуброни зарар ба дигар тараф барорад.

2. Вақте тараф дар рафти муҳокимаи судӣ бо мақсади кашол додани мурофиа бевиҷдонона рафтор мекунад ё расмиётро баръало вайрон мекунад, суд бояд дорои ваколати ё фавран қабул намудани қарор аз рӯи моҳияти кор, ё татбиқи чунин муҷозот, аз қабили ҷарима бастан, барои ҷуброни зарар ӯҳдадор кардан ё маҳрум кардани аз амалиёти мурофиавиро дошта бошад; дар ҳолатҳои махсус аз адвокат хароҷоти судиро рӯёнад.

3. Ассотсиатсияҳои касбии ҳуқуқшиносон бояд татбиқи чораҳои интизомиро дар ҳолати рафтори яке аз аъзои он хислатҳои дар бандҳои дар боло тавсифшударо доштан идома диҳанд.

Принсипи 8

1. Ба ғайр аз ин, бояд қоидаҳои мушаххас ё маҷмӯи қоидаҳое, ки ҳалли баҳсро метезонанд, пешбинӣ карда шавад:

a) дар ҳолатҳое, ки таъхирнопазиранд;

b) Дар ҳолатҳое, ки бо ҳуқуқи баҳснашаванда, зарари пешакӣ муайяншуда, инчунин ҳолатҳое, ки бо даъво ба маблағи начандон калон алоқаманданд;

c) Дар иртибот бо ҳодисаҳои нақлиётӣ, баҳсҳои меҳнатӣ, масъалаҳое, ки муносибати байни иҷорадеҳ ва иҷорагири манзил дахл дорад ва баъзе масъалаҳои ҳуқуқи оилавӣ, аз ҷумла муқаррар намудан ва тағйир додани андозаи алимент.

2. Бо ин мақсад мумкин аст як ё якчанд чораҳои мазкур истифода бурда шаванд: усулҳои содашудаи оғози муҳокима; гузаронидани муҳокимаи судӣ бе маҷлис ё гузаронидани танҳо як маҷлис ё вобаста ба ҳолатҳои кор гузаронидани маҷлиси пешакии судӣ; гузаронидани мурофиаи судии танҳо хаттӣ ё шифоҳӣ – вобаста ба ҳолатҳо; манъ кардан ё маҳдуд кардани баъзе норозигӣ ва баёнот; қоидаҳои нисбатан чандирии додани нишондод; амалисозии мурофиаи бетанаффус ё танаффуси начандон бардавом; таъини коршиноси судӣ ё ex officio ё бо дархости тараф, агар имконпазир бошад, то оғози мурофиаи судӣ; иштироки фаъоли суд дар пешбурди парванда ва даъвати шоҳидон ва шунидани нишондодҳо.

3. Ин қоидаҳои мушаххас ё маҷмӯи қоидаҳо вобаста ба ҳолатҳо метавонанд ҳангоми дархости тараф ё бо розигии ҳамаи тарафҳо ҳатмӣ карда шаванд».

Қобили зикр аст, ки бисёр муқарраротӣ КМГ ва КМИ, ки мувофиқан мурофиаро дар суди марҳилаи якуми юрисдиксияи умумӣ ва иқтисодӣ ба танзим медароранд, ба тавсияҳои Кумитаи вазирони Шӯрои Аврупо мувофиқ аст. Аз ҷумла боби 26 Кодекси мурофиавии иқтисодии ҶТ баррасии парвандаҳо бо тартиби истеҳсолоти соддакардашуда пешбинӣ гардида, парвандаҳои иқтисодӣ, ки талаби даъвогар хислати бебаҳс дорад ва аз

тарафи ҷавобгар эътироф карда мешавад ё даъво барои маблағи ночиз пешниҳод карда шуда бошад, бо тартиби истеҳсолоти соддакардашуда баррасӣ карда мешавад.

Тибқи м. 207 Кодекси зикргардида бо тартиби истеҳсолоти соддакардашуда парвандаҳои зеринро баррасӣ намудан мумкин аст:

- оид ба талаби молу мулк, ки бо ҳуҷҷатҳо оид ба қарзҳояшон барои пардохти музди истифодаи қувваи барқ, газ, об, гармидиҳӣ, хизмати алоқа, пардохти маблағи иҷора ва дигар хароҷотҳое, ки ба истифодаи бино бо мақсади соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ асос ёфтаанд, тасдиқ мегардад;

- оид ба даъвоҳое, ки даъвогар бо ҳуҷҷатҳои тасдиққунанда уҳдадориҳои молу мулкии ҷавобгарро тасдиқ мекунад, аммо ҷавобгар ин уҳдадориҳоро эътироф кунад ҳам, вале онҳоро иҷро намекунад;

- оид ба даъвоҳои шахсони ҳуқуқӣ ба маблағи то сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ки дар қонун муқаррар карда шудааст, бо даъвои соҳибкорони инфиродӣ бошад, ба маблағи то даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ки дар қонун муқаррар карда шудааст.

Инчунин тибқи қ. 2, м. 208 Кодекси мазкур парвандаҳои истеҳсолоти соддакардашуда аз тарафи судя танҳо дар мӯҳлати на дертар аз як моҳ аз рӯзи дохилшавии аризаи даъвогӣ ба суди иқтисодӣ, бо назардошти мӯҳлати омодасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ва қабули ҳалнома оид ба парванда баррасӣ карда мешавад

Қобили зикр аст, ки дар Тавсия аз 14 майи соли 1981 пешниҳод шудааст, ки чораҳо нисбат ба талаботи даъвоии шикоятнашуда ва бебаҳс андешида шаванд, то ин ки ҳалнома зудтар, бидуни расмиёти нолозим, ҳозиршавӣ ба суд ё хароҷоти иловагӣ қабул карда шавад. Ба ин тавсия мурофиаи фармонӣ ба пуррагӣ мутобиқат мекунад. Дар баробари ин, чунин ба назар мерасад, ки қабул намудани дигар пешниҳодҳо, ки дар тавсияҳо пешбинӣ шудааст, барои мурофиаи судии мо судманд буда, барои осонгардонии дастрасӣ ба адолати судӣ ва баланд бардоштани самаранокии он мусоидат мекунад.

Қабул намудани ин мавввқеи Суди аврупоӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон ва ба таркиби принсипҳои мурофиаи граждании (дар ҳолати муайян) ворид намудани принсипи хаттӣ будани муҳокимаи судӣ, ба ақидаи мо, ба манфиати кор аст. Ҳамин принсип метавонад нисбат ба баррасии баъзе намудҳои шикоят дар суди марҳилаи кассатсионӣ ва назоратӣ амал намояд. Амалишавии он ҳамчунин дастрасӣ ба адолати судиро осон менамояд.

Ҳарчанд бо қабул шудани қарори Пленуми Суди Олии ҶТ таҳти № 9 аз 18 ноябри соли 2013 «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф гардидаанд» ва қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии ҶТ таҳти № 6 аз 25 декабри соли 2015 «Дар бораи аз ҷониби судҳои иқтисодӣ татбиқ намудани санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф гардидаанд» тартиби татбиқи санадҳои байналмилалӣ тавзеҳот дода шуда бошад ҳам, то ҳол мушкилоти зиёд на танҳо дар қонунгузории миллӣ, балки дар санадҳои байналмилалӣ мавҷуданд, ки дар фаъолияти судӣ монеа эҷод мекунанд.

Ғайр аз ин, яке аз санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон ин шартномаҳои байналмилалӣ ба ҳисоб рафта, тартиби ба имзо расонидан, тасдиқ (ратификатсия), тасдиқ, ҳамроҳшавӣ, бақайдгирӣ, интишор, иҷро намудан, бекор кардан (денонсатсия) ва боздоштани амали шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳти № 1326 аз 23 июни соли 2016 ба танзим медарорад.

Дар ин замина Тоҷикистон иштирокчии Конвенсияи Кишенёв оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои гражданӣ, оилавӣ ва ҷиноятӣ буда,

фасли III-и он ба эътироф ва иҷрои санадҳои судӣ аз ҷониби давлатҳои иштирокчиро ба танзим медарорад.

Тибқи моддаи 54 Конвенсия ҳар як давлати иштирокчӣ дар шароити муқарраркардаи ҳамин Конвенсия дар ҳудуди давлати худ санадҳои судии зерини аз ҷониби давлатҳои иштирокчӣ қабул гардидаро эътироф ва иҷро менамояд.

Аз ҷумла ҳалномаи суд доир ба парвандаҳои гражданӣ ва оилавӣ, бо дарназардошти созиши оштии тарафҳо, ки аз ҷониби суд тасдиқ гардидааст, ҳукми суд бо парвандаҳои ҷиноятӣ дар қисми рӯёнидани ҷуброни зарар, ҷарима ва мусодираи молу мулк, ҳалномаҳои суд дар хусуси ҳаби молу мулк, маблағҳои пулӣ дар суратҳисобҳои бонкӣ бо мақсади таъмини даъво.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 57 Конвенсияи мазкур тартиби эътироф ва иҷрои санадҳои судии давлатҳои иштирокчӣ бо қонунгузории давлате, ки дар ҳудуди он бояд иҷро гардад муқаррар карда мешавад.

Дар КМГ ҶТ ва КМИ ҶТ танҳо эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷӣ ва судҳои ҳакамии хориҷӣ, инчунин **эътироф ва ичро намудани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва арбитражи хориҷӣ** мувофиқан дар бобҳои 44 ва 28 пешбинӣ гардидааст.

Тибқи моддаи 14 КМГ ҶТ ва моддаи 15 КМИ ҶТ судҳои умумӣ санадҳои судиро дар шакли фармон, ҳалнома, таъинот ва қарор, инчунин судҳои иқтисодӣ дар шакли ҳалнома, таъинот ва қарор қабул менамоянд.

Дар Кодексҳои мурофиавӣ вобаста ба иҷрои санадҳои судӣ дар шакли фармон, таъинот ва қарор меъёр тамоман вуҷуд надорад.

Ҳамчунин дар замини Конвенсия дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ва ё Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси тартиби иҷрои санадҳои судии давлатҳои хориҷӣ доир ба парвандаҳои ҷиноятӣ оид ба иҷрои ҷазо дар намуди ҷарима, муосидираи молу мулк ва ҷуброни товони зарар тамоман меъёр вуҷуд надорад.

Ин ҷо якчанд мушкилотро дар шакли фишурда номбар кардан мумкин аст:

1. Дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ санадҳои судӣ (фармон, ҳалнома, таъинот, ҳукм ва қарор) ба таври мушаххас пешбинӣ нагардидааст, ки ҷиҳати таъмини иҷрои онҳо мушкилот вуҷуд доранд.

2. Дар заминаи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ бобати таъмини иҷрои санадҳои судӣ дар шакли фармон, таъинот ва қарор бо парвандаҳои гражданӣ, иқтисодӣ, оилавӣ ва ҳукм, таъинот ва қарор бо парвандаҳои ҷиноятӣ андешидани табирҳои зарурӣ дар сатҳи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КМГ, КМИ, КМҶ ва Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи мақсад мебошад, зеро дар таҷрибаи судӣ чунин масъалаҳо тамоман ҳалли худро намеёбанд, зеро муқаррарот дар хусуси иҷрои он дар қонунгузории миллӣ вуҷуд надоранд)

3. Дар санадҳои байналхалқӣ дар хусуси иҷрои санади судӣ дар намуди фармон тамоман меъёр вуҷуд надорад, ки пешбини кардани он дар таъмини пурраи адолати судӣ мусоидат менамояд.

4. Пешбинӣ намудани ҳатмӣ будани додани нусхаи санадҳои аз ҷониби мақомоти таҳқиқ, тафтиш, прокуратура ва суд доир ба ҳамаи парвандаҳо ва ё мавод зарурат дорад, зеро барои татбиқи саривақтӣ ва дурустии ҳуқуқҳои инсону шаҳрванд ва ғайра ба ҳимоя зарур мебошанд.

5. Пешбинӣ намудани иҷрои санадҳои судӣ ва қарорҳои шахсони мансабдор оид ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ мувофиқи мақсад мебошад.

6. Бо мақсади татбиқи дурусти санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон дар робита ба қонунгузории миллӣ ва ҳалли мушкилотҳои ҷойдоштаи дар боло зикргардида пешниҳод карда мешавад, ки қарори Пленуми Суди Олии ҶТ таҳти № 9 аз 18 ноябри соли 2013 «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқ намуда-

ни санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф гардидаанд» ва қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии ҶТ таҳти № 6 аз 25 декабри соли 2015 «Дар бораи аз ҷониби судҳои иқтисодӣ татбиқ намудани санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф гардидаанд» такмил дода шаванд.

ЭЪЛОМИЯИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ БАШАР ВА ИНКИШОФИ ҲУҚУҚИ ИНСОН БА ТАҲСИЛ

Файзализода Б.Ф.,
унвонҷуи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: musavir_1994@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбарииилмӣ: Раҳмон Д.С., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Саидов И.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Муаллиф дар мақолаи мазкур сабабҳо ва тартиби қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ва аҳамияти Эъломияи умумии ҳуқуқи башарро дар инкишофи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд бахусус дар инкишофи ҳуқуқи инсон ба таҳсил муайян намудааст. Ҳамчунин ба мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи инсон ба таҳсил тобиши илмӣ бахшидааст.

***Калидвожаҳо**:* хуқуқ, эъломия, инсон, таҳсил, конститутсия, кафолат, амалигардии ҳуқуқ, озодӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, меъёри ҳуқуқӣ.

ВСЕОБЩАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И РАЗВИТИЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА НА ОБРАЗОВАНИЕ

Файзализода Б.Ф.,
соискатель кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: musavir_1994@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Рахмон Д.С., кандидат юридических наук, доцент
Рецензент: Саидов И.И., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В статье речь идет о причинах и порядке принятия Всеобщей декларации прав человека и ее значении в развитии прав человека и гражданина, и права на образование в частности. А также расматриваются понятие и сущность права человека на образоваие.

Ключевые слова: права человека, образование, декларация, конституция, законодательство.

THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS AND THE DEVELOPMENT OF THE HUMAN RIGHT TO EDUCATION

Faizalizoda B.F.,
The Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: musavir_1994@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Rahmon D.S., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor
Reviewer: Saidov I.I., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor

Annotation. The article deals with the reasons and procedure for the adoption of the Universal Declaration of Human Rights and its significance in the development of the rights of human and citizen, and right to education in particular. The concept and essence of the human right to education is also considered.

***Keywords**:* Human Rights, Education, Declaration, Constitution, Legislation.

Инсон шакли махсус ва зинаи олии инкишофи мавҷудоти зинда дар руи замин, субекти равандҳо ва муносибатҳои ҷамъиятӣ, эҷодкору қувваи ҳаракатдиҳандаи таърих ва бунёдгари маданият аст.

Ташаккули ҳуқуқи инсон таърихи тулонӣ дорад. Ҳануз дар Юнони қадим яке софистони Юнони Протогор чунин қайд карда буд, ки «Инсон ченаки ҳама арзишҳост» [6].

Санаи 10 декабри соли 1948 Созмони Милали Муттаҳид санадеро ба тасвиб расонд, ки шараф ва ҳуқуқу озодиҳои бунёдии ҳамаи одамони рӯи ҷаҳонро қонунӣ гардонд.

Таъсири Эъломияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар ба таърихи шасту нуҳ соли охири инсоният онгуна бузург гардид, ки бисёре инсонҳо аз ҳаммаи ҳуқуқҳои худ бархурдор шуда, амалигардии ҳуқуқҳои аҳли сайёра авҷ гирифт. Яке аз инқилобиёни фаронсавӣ гуфтааст, ҳуқуқи ман то ҷое пахн мешавад, ки ба ҳуқуқи дигарон осеб наорад. Эъломияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар гӯё ин фикрро идома дод: ҳуқуқи дигарон низ то марзе мерасад, ки ҳуқуқи шуморо маҳдуд накунад.

Дар баробари дигар санадҳои байналмилалӣ ин санади муҳими таърихӣ тараннумкунандаи ҳуқуқи инсон ба таҳсил низ мебошад.

Дар соли 1215 шоҳи инглис Ҷон Магна Карта «Либертатум» ё «Ҳукми Кабири Озодӣ»-ро нашр кард, ки ҳадафаш бартарӣ додан ба адл буд. Соли 1789 маҷлиси миллии Фаронса Эъломияи ҳуқуқи мардҳо ва шаҳрвандон ва ду сол баъдаш дар 1791 аввалин конгрессии Иёлоти Муттаҳида Амрико Қонуни ҳуқуқҳоро ба тасвиб расонданд, ки дар ҳардуи ин санадҳо ҳуқуқи шаҳрвандонашон ба таҳсил кафолат дода мешуд.

Ин ҷо фарқ ин буд, ки яке аз ин санадҳо ҳуқуқи таҳсили шаҳрвандони фаронса ва дигаре аз ҳуқуқи таҳсили шаҳрвандони Амрико дифоъ мекард. Дар тафовут бо ин ва ҳамаи дигар асноди ҳифзи ҳуқуқ, Эъломияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар, ки рӯзи 10-уми декабри соли 1948 Созмони Милали Муттаҳид дар Порис қабул кард, ҳуқуқи инсон ба таҳсилро мансуби ин ё он миллату нажод ё мазҳабу мамлакат на, балки мансуби тамоми аҳли башар донист.

Бо дарназардошти ин, ки эътирофи қадру қимат ба ҳамаи аҳли башар хос буда, ҳуқуқи баробар ва дахлнопазири онҳо асоси озоди, адолат ва сулҳи умум аст, бо дарназардошти ин, ки таҳқиру беэътинои ба ҳуқуқи башар боиси сурат гирифтани аъмоли ваҳшиёнае гардидааст, ки виҷдони башариятро сахт озурда мегардонад ва эҷоди чунин дунёе, ки дар он одамон дар сухан ва ақида озод ва аз тарсу эҳтиёҷ фориҷ бошанд, ҳамчун волотарин орзуи одамон эълон гардидааст, ҳамчунин бо дарназардошти ин, ки ҳуқуқи башар бояд бо ҳукми қонун ҳимоят карда шавад, то башар ҳамчун охирин илоҷ ба қиёми зидди зулму истибдод маҷбур нагардад, бо дарназардошти ин, ки ба густариши муносибатҳои дӯстонаи миёни халқҳо мусоидат намудан зарур

аст, бо дарназардошти ин, ки халқҳои Милали Муттаҳид имони худро ба ҳуқуқи асосии башар, шараф ва қимати шахсияти инсонию баробарии ҳуқуқи марду зан дар Оиннома эълон кардаанд ва қарор додаанд, ки ба пешрафти иҷтимоӣ мусоидат карда ва дар муҳити озодтар вазъи зиндагии беҳтаре ба вуҷуд оваранд ва аз сабаби оне, ки давлатҳои аъзо уҳдадор шудаанд ба эҳтироми риояи воқеии ҳуқуқи башар ва озодиҳои асосӣ бо Созмони Милали Муттаҳид ҳамкорӣ намоянд, бо дарназардошти ин, ки ҳусни тафоҳуми умумӣ дар мавриди ин ҳуқуқу озодиҳо дар иҷрои пурраи ин уҳдадори аҳамияти бузург дорад [4].

Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид ин Эъломияи умумии ҳуқуқи башарро ҳамчун вазифаи тамоми халқҳо ва тамоми давлатҳо эълон медорад, то ҳар фард ва ҳар мақоми давлатӣ онро доиман дар мадди назар дошта бошад ва ҷидду ҷаҳд намояд, ки тавассути омӯзишу таълим ва бо тадбирҳои пешрафтаи миллию байналмилали эътирофу иҷрои умумию самарабахши онҳоро чи дар миёни халқҳои давлатҳои узви Созмон ва чи дар миёни халқҳои қаламрави таҳти тобеияти ҳуқуқии онҳо қарордошта ба эҳтироми ин ҳуқуқу озодиҳо ва таъмини онҳо мусоидат намояд.

Ҳомиёни ҳуқуқи инсон имрӯз мегӯянд, аҳамияти эъломияи шастунуҳсоларо замоне метавон дарк кард, ки агар фикр кунем, чунин санаде аслан ҳаргиз вуҷуд надоштааст ва нест. Он гоҳ ҳазорон ё шояд садҳо ҳазор қонуни дигаре ки чи дар сатҳи байналмилалӣ ва чи дар сатҳи кишварҳо навишта ва қабул шуданд, низ вуҷуд дошта наметавонистанд. Агар ба таҷрибаи қабули санадҳои байналмилаи назар афканем, маълум мегардад, ки **ҳамаи санаду паймони баъдии қабулгашта вобаста ба ҳуқуқи инсон, ба монанди конвенсия дар бораи манъи табъиз нисбати занон, конвенсия дар бораи зидди шиканҷа, конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқи маъюбон, мубориза зидди нобаробариҳои нажодӣ ё ҳфизи ҳуқуқи кӯдак, ҳамагӣ ба эъломияи умумии ҳуқуқи башар асос ёфтаанд, ки он як пойдевори бузурги ҳуқуқӣ дар таърихи ҷаҳон ба шумор меравад.**

Тибқи «Китоби рекордҳои Гиннес», Эъломияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар паҳншудатарин санад дар ҷаҳон аст, ки аз лиҳози тарҷума ба забонҳои дунё дар ҷои аввал қарор дорад. Ҳарчанд бархе онро танқид мекунанд, ки ҳаққи саркашӣ аз ширкат дар ҷангро қойил нест ва ё кишварҳое чун Покистон, Эрон ва Арабистони Саудӣ мегӯянд, эъломияи вижагиҳои фарҳангию мазҳабии онҳоро ба назар нагирифтааст ва ё мегӯянд, ин санад дандони газ надорад ва кишварҳои гунаҳкорро ҷазо дода наметавонад, бузургтарин дастовардаш ин аст, ки як зани бенаво дар Африқо ё муҳоҷире дар Русия медонанд, ки чунин эъломия ҳаст, онҳо ҳақ ва ҳуқуқ доранд, барои ҳуқуқи худ мубориза мекунанд ва камтаринаш метавонанд аз аъмоли давлати худ шикоят кунанд. ба Созмони Милали Муттаҳид, яъне ба ҳамаи ҷаҳон.

Қабули ин санада байналмилали ва амалкарди он дар ин кадар муҳлати тулонӣ метавон гуфт, ки боиси инкишоф гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон гаштааст.

Яке аз ҳуқуқҳои инсон, ки асос ва воситаи амалигардии тамоми ҳуқуқҳои дигари инсон ба ҳисоб меравад, ин ҳуқуқи инсон ба таҳсил мебошад, ки Эъломияи ҳуқуқи башар низ ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи байналмилали дар худ онро мустаҳкам намуда амали гардии онро низ кафолат додааст.

Масалан, Эъломияи ҳуқуқи башар ҳамчун санади муҳими байналмилали, ки дар рушду инкишоф ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон нақши беандоза дорад, моҳияти ҳуқуқи инсон ба таҳсилро дар моддаи 26 муқаррар кардааст, ки мувофиқи он « Ҳар як инсон ҳуқуқи таҳсил дорад. Ақаллан таҳсили ибтидоӣ ва миёна бояд бепул бошад. Таҳсили ибтидоӣ бояд ҳатмӣ бошад. Таълими техникӣ ва касбӣ бояд дастраси ҳамагон бошад. Таҳсили олӣ

бояд мувофиқи қобилияти ҳар кас ба ҳама як хел дастрас бошад» [9].

Дар баробари муайян намудани шаклҳои таҳсил ҳамчунин мақсади таҳсилро низ муайян кардааст, ки « мақсади таълим бояд рушди хамаҷонибаи шахсияти инсон, афзоиши эҳтиром ба ҳуқуқу озодиҳои инсон бошад. Таълим бояд ба ҳусни тафоҳум, бурдборию дӯстии миёни тамоми миллатҳо, гурӯҳҳои нажодӣ ва мазҳаби ва ҳамчунин ба вусъати фаъолияти Созмони Милали Муттаҳид дар роҳи ҳифзи сулҳ мусоидат намояд». Волидайн дар бобати интихоби навъи таълим барои фарзандони хурдсол ҳаққи аввалият доранд.

Қабули ин санадаи байналмилали давлатҳои узви Созмони Милали Муттаҳидро водор месозад, ки бахри ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва амалигардии ҳуқуқу озодиҳои онҳо аз ҷумла ҳуқуқ ба таҳсил, ки тавассути омӯзишу таълим ва бо тадбирҳои пешрафтаи миллию байналмилали эътирофу иҷрои умумию самарабахши онҳоро чи дар миёни халқҳои давлатҳои узви Созмон ва чи дар миёни халқҳои қаламрави таҳти тобеияти ҳуқуқии онҳо қарордошта ба эҳтироми ин ҳуқуқу озодиҳо ва таъмини онҳо мусоидат намояд.

Ҳуқуқи инсон ба таҳсил аз ҷумлаи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба шумор рафта, ба гуруҳи хуқуқу озодиҳои фарҳангӣ ва насли дуюми ҳуқуқи инсон шомил мебошад. Ҳуқуқи инсон ба таҳсил – ин ҳуқуқи шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун дар муассисаҳои таълимии давлатӣ гирифтани таълим ба таври ройгон таълими миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ мебошад. Ҳуқуқи инсон ба таҳсилро метаваонем ҳамчун ҳуқуқи таъминкунандаи имкониятҳо барои амалигардии ҳуқуқҳои дигари инсон, таъмини фаъолият ва ҳаракти инсон дар робита бо давлат ва ҷомеа тавсиф намоем.

Ҷумҳурии Тоҷикистон 2 марти соли 1992 аъзои созмони комилхуқуқи Созмони Милали Муттаҳид гардид. Бо гузашти солҳо, ҳар давлате, ки арзи вуҷуд кард, сарқонуни худро қабул намуд. Зеро, он асоси рушди кишварҳоро дар тамоми самтҳо таъмин менамояд.

Ба андешаи Саъдизода Ҷ. ҳуқуқ ба таҳсил яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон аст, ки ба амалишавии дигар ҳуқуқу озодиҳо мусоидат менамояд. Бинобар ҳамин, Конститутсияи ҶТ онро дар сатҳи дахлдор кафолат додааст [10].

Баъди қабули конститутсия ва қабули санадҳои меъёри ҳуқуқии миллӣ Тоҷикистон тавонист низоми ҳуқуқии худро муайян намуда, низоми қонунгузории худро мустаҳкам гардонад. Дар низоми қонунгузори Тоҷикистон Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Мувофиқи қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи Тоҷикистон Санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофшуда мутобиқат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд [7]. Аз ин муқарраароти конститутсионӣ дида мешавад, ки Эъломияи умумии ҳуқуқи башар низ дар низоми ҳуқуқи Тоҷикистон мавқеъ ва нуфузи хоссаро соҳиб аст.

Бо назардошти ин санади байналмилалӣ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи инсон ба таҳсилро яке аз ҳуқуқҳои муҳим шуморида, меъёри мустақили худро ба ин масъала бахшид. Мувофиқи моддаи 41 Конститутсия «Ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмист. Давлат таълими умумии асосии ҳатмии ройгонро дар муассисаҳои таълимии давлати кафолат медиҳад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун дар муассисаҳои таълимии давлатӣ метавонад ба таври ройгон таълими миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ гирад». Ин аз он аҳамияти муҳими ҷамъи-

ятию байналмилалӣ доштани ҳуқуқи инсон ба таҳсил шаҳодат медиҳад.

Хулоса, аҳамияи Эъломияи ҳуқуқи башар дар рушду нумуи ҳуқуқи инсон ба таҳсил ҳамчун ҳуқуқи арзиши олии инсонӣ дошта бениҳоят муҳим ва самарабахш ба шумор меравад. Чунки инсонҳо хабардор аз он гардиданд, ки бе гирифтани таҳсил ва бе дасртрас кардани дониши муайян имконияти оядаи дурахшони худро сохтанро надоранд. Ва ҳамчунин хабардор аз он гардиданд, ки дар баробари санадҳои меъёри ҳуқуқии милли боз санади дигари байналмилалие бо номи Эъломияи ҳуқуқи башар мавҷуд аст, ки ҳимоякунанда ва амалигардонандаи ҳуқуқи онҳост.

Адабиёт:

1. Джордж, Дж., Андреапулос и Ричард Пьер Клод. Образование в области прав человека в XXI веке. – М., 1997.
2. Диноршоев, А.М. Право человека. Учебник для вузов. – Душанбе, 2010.
3. Диноршоев, А.М., Сафаров, Б.А. Формиравание прав человека в Таджикистане: история и современность. – Волгоград, 2014.
4. Диноршоев, А.М, Права человека. Сборник международных и национальных документов в 8-ми томах. Т. 4. – Душанбе, 2009.
5. Конституционное право. Словарь. – М., 2001.
6. Сотиволдыев, Р.Ш. История политических и правовых учений (на таджикском языке). – Душанбе, 2011.
7. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2009.
8. Холиқов, А.Ғ. Мухтасар аз таърихи ҳуқуқи инсон. – Душанбе: Маориф ва фарҳангн, 2007.
9. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабрисоли 1948.
10. Саъдизода, Ҷ. Ҳуқуқ ба таҳсил дар партави Сарқонун. // Ҳуқуқшинос. № 28 (39). – аз 17.12.2009 сол.

КАФОЛАТИ ОЗОДИИ ВИҶДОН ВА ЭЪТИҚОДИ ДИНӢ ДАР ЭЪЛОМИЯИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ БАШАР

Одиназода С.В.,
аспиранти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: Азиззода У.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Саидов И.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда. Озодии виҷдон яке аз ҳуқуқҳои асосии шахсии инсон буда, озодии шахсиятро аз хама гуна назорати идеологӣ, ҳуқуқи ҳар касро барои мустақилона баҳри худ интихоб кардани низоми арзишҳои маънавӣ дар назар дорад. Муаллиф маф-ҳум, моҳият ва танзими ҳуқуқии озодии виҷдон ва эътиқоди диниро зери таҳлил қарор додааст.

Калидвожаҳо: озодии виҷдон, озодии эътиқоди динӣ, Конститутсия, санадҳои байналмилалӣ.

ГАРАНТИЯ СВОБОДЫ СОВЕСТИ И ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВСЕОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Одиназода С.В.,
аспирант кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Азиззода У.А. доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Саидов И.И., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В данной статье автором рассматриваются проблемы правового регулирования свободы совести и вероисповедания в международно-правовых документах и законодательстве Республики Таджикистан.

Ключевые слова: свобода совести, свобода вероисповедания, Конституция, международно-правовые акты.

THE GUARANTEE OF THE FREEDOM OF CONSCIENCE AND CONFESSION IN THE CONTEXT OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS

Odinazoda S.V.,
The Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Azizzoda U.A., Doctor of Legal Sciences, Professor
Reviewer: Saidov I.I., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor

Annotation. In this article, the author deals with the problems of legal regulation of freedom of conscience and confession in international legal acts and in the legislation of the Republic of Tajikistan.

Keywords: Freedom of Conscience, Freedom of Confession, the Constitution, International Legal Acts.

Эъломияи умумии ҳуқуқи башар нахустин ҳуҷҷатест, ки тамоми инсониятро новобаста аз миллат, нажод, ранги пуст, эътиқоди динӣ, маҳалли зист, вазъи иҷтимоӣ ва ғайра баробар эълон намуд. Санади мазкур, ки инсон ва ҳуқуқу озодиҳояшро арзиши оли эътироф менамояд, ҳамчун асос ва сарчашма ҳангоми созмон додани низоми ҳуқуқии миллии давлатҳои алоҳида хизмат менамояд.

Тоҷикистони соҳибистиклол, ки узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷахонист, дар созмон додани низоми ҳуқуқии худ ба нишондодҳои санадҳои байналмилалӣ, алалхусус ба Эъломияи ҳуқуқи башар пайравӣ намудааст. Дар асоси қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ҳамчун қисми таркибии низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардидаанд ва мувофиқан ба он дар сурати мухолифати қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои байналмилали волоияти амал ба санадҳои байналмилалӣ дода мешаванд [1, с. 4].

Яке аз дастовардҳои мухиме, ки инсоният дар самти таъмини хукуку озодихои инсон ба даст овардааст, ин эълон доштани озодии вичдон ва эътикоди дини ба хисоб меравад. Хар як давлати хозираи демократии хукукбунёд пеш аз хама озодии вичдонро тахким бахшида, кафолат медихад [6, с. 75].

Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқи инсон ба озодии виҷдон ва эътиқоди диниро дар сатҳи байналмиллали эътироф ва ҳимоя намуда, мавриди танзим қарор додааст. Чунончи моддаи 18-и санади зикргардида озодии виҷдон ва эътиқоди диниро ба тариқи зайл пешбини намудааст: «Ҳар як инсон ба озодии фикр, виҷдон ва дин ҳуқуқ дорад; ин ҳуқуқ аз тағйири озодонаи дин ва эътиқод, пайравии озодонаи дин ё эътиқоди худ чи бо тартиби инфиродӣ ва чи якҷоя бо дигарон, ба таври оммавӣ ё хусусӣ, дар таълим гирифтан, ибодат намудан ва расму оинҳои динӣ ва маросимиро иҷро кардан иборат аст» [2, с. 6].

Доир ба нишондодхои санади зикргардида хукуки инсон оид ба озодии виҷдон ва эътиқоди динӣ аз чанд ҷабха иборат аст:

- Ҳуқуқи эътиқод овардан ба ҳар дин;
- Ҳуқуқи ба ҷо овардани расму оинҳои динӣ;
- Ҳуқуқи тағйири дин;
- Ҳуқуқи гирифтани таълими динӣ.

Дар асоси нишондодҳои моддаи 18 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар инсон метавонад аз дин пайравӣ кунад, метавонад накунад ва ё пайрави дини дигар бошад, ин ҳуқуқи вай аст. Яъне инсон ҳуқуқи пайравӣ кардан, накардан ва ё қабул кардани дини дигарро дорад. Дар моддаи мазкур мавқеи озодии муносибати шахс ба дин то дараҷаест, ки шахс метавонад нисбат ба дин муносибати инкорӣ дошта бошад. Касе ҳақ надорад дар ин самт ҳар амалеро, ки инсон зарур мешуморад, маҳдуд намояд ва ё баръакс, маҷбур намояд. Ин меъёр озодии шахсро дар гуногун будани фаҳмиши динӣ нишон дода, инсонро дар муқобили фахмиши динӣ озод қарор додааст. Ҳар шахс метавонад ҷаҳонбинии худро нисбат ба дин озодона муайян намояд. Ин ҳуҷҷати байналхалқӣ дар ин модда яке аз озодиҳои асосии инсон - озодии эътиқод ва виҷдонро муқаррар кардааст, ки дар гурухи озодиҳои

инсон нақши муҳим дорад. Ҳуқуқи пайравии озодонаи дин ё эътиқоди худ чӣ бо тартиби инфиродӣ ва чӣ якҷоя бо дигарон ҳаққи мустақил аст, ки шакли амалӣ гаштани муносибати инсонро ба дин муқаррар мекунад. Одамон метавонанд ба дин пайрави кунанд ё пайрави накунанд. Якҷоя пайрави намудан ба дин ҳуқуқи шахсро барои шомил шудан ба иттиҳодияҳое мефаҳмонад, ки дар асоси дине таъсис дода шудаанд ва ё берун аз фахмиши динӣ қарор доранд.

Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқи дар моддаи 18 хукуки иштирок дар маросим ва расму оинҳои диниро муқаррар кардааст. Инсон ҳуқуқ дорад дар маросим ва расму оинҳои динӣ иштирок намояд. Шахс метавонад аз ин ҳуқуқ истифода барад, яъне аз имконияти дар ихтиёр доштааш истифода барад ё аз ин имконият даст кашад.

Ҳуқуқ доштан, яъне имконият доштан аст, яъне имконият дар ихтиёри шахс аст, агар хоҳад, онро амалӣ мекунад ва ё нахоҳад метавонад аз амали кардани имконияти дар ихтиёр доштааш сарфи назар намояд. [4, с. 150].

Дар Конститутсияи ҳозираи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ озодии виҷдон ва эътиқоди динӣ кафолат дода мешавад, ки дастоварди муҳими мамлакат дар роҳи бунёди давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ мебошад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳар кас ҳуқуқ додааст, ки муносибати худро нисбат ба дин мустақилона муайян намояд, алоҳида ва ё якҷоя бо дигарон динеро пайрави намояд ва ё пайрави накунад, дар маросим ва расму оинҳои динӣ иштирок намояд (моддаи 26) [1, с. 12].

Таҳкими минбаъдаи худро ин ҳуқуқ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» дарёфтааст. Тоҷикистон давлати дунявӣ буда, ҳеч як мафкура, аз ҷумла мафкураи динӣ, ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф намешавад. Ташкилотҳои динӣ аз давлат ҷудо буда, ба корҳои давлатӣ мудохила карда наметавонанд (моддаи 8 Конститутсия). Давлат барои фаъолияти ҳама иттиходияҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла динӣ имкониятҳои баробар фароҳам меорад. Ин баробари аз тарафи қонун бо чораҳои гуногун кафолат дода мешавад.

Ҳамин тарик, озодии виҷдон озодона баён кардани ақидаи ахлоқӣ аз тарафи шахс аст (чӣ гуна рафтор некӣ ва бадӣ аст, накӯкори ва ё разилона аст ва ғ). Озодии динӣ (мазҳаби) имконияти бовари доштан ба мавҷудияти ҳодисоти ғайри оддӣ, ки аз ҳама пок, боадолат, инсондӯст мебошад, дар бораи ахлоқи поки ҳар як шахс фикр кардан, ба роҳи дуруст ҳидоят намудан аст [5, с. 363].

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1994.
2. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз соли 1948.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз соли 2009.
4. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2009.
5. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ. – Душанбе: Эр-граф, 2009.
6. Диноршоев, А.М., Сафаров, Б.А., Сафаров, Д.С. Ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2011.

ДИСКУССИОНЫЕ ВОПРОСЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ЦЕННОСТНОГО ПОНИМАНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Тохирова Н.А.,
аспирант кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Научный руководитель: Сафарзода Б.А. доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: Права человека в современном мире как социально-духовное явление относятся к категории основных общечеловеческих ценностей. Первые представления о свободе, равенстве, справедливости, которые заложили основные концепции прав человека, возникли еще в древнейших цивилизациях. Автор в статье анализирует различные теоретические взгляды на ценностное понимание прав человека.
Ключевые слова: ценность, права человека, Конституция, концепция.

ФАҲМИШИ АРЗИШИИ ҲУҚУҚИ ИНСОН: БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ МУБОҲИСАВӢ

Тоҳирова Н.А.,
аспиранти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: Сафарзода Б.А, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Ҳуқуқи инсон дар ҷаҳони муосир ба сифати зуҳуроти асосии инсони эътроф шудааст. Аввалин ақидаҳо дар бораи баробарӣ ва адолат, ки ба сифати падидаҳои бунёдии ҳуқуқи инсон ба шумор мераванд, алҳол дар замони қадим ба вуҷуд омадаанд. Муаллиф дар мақола назарияҳои гуногуни олимонро оиди фаҳмиши арзишии ҳуқуқи инсонро таҳлил намудааст.
Калидвожаҳо: арзиш, ҳуқуқи инсон, Конститутсия, назария.

DISCUSSION ISSUES REGARDING THE VALUABLE UNDERSTANDING OF HUMAN RIGHTS

Tohirova N.A.,
The Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines

Research supervisor: Safarzoda B.A., Doctor of Legal Sciences, Professor
Reviewer: Dinorshoev A.M Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation: Human rights in the modern world as a socio-spiritual phenomenon belong to the category of basic universal values. The first ideas about freedom, equality, justice, which laid the basic concepts of human rights, arose even in ancient civilizations. The author in the article analyzes various theoretical views on the value understanding of human rights.
Keywords: value, human rights, Constitution, concept.

Современные конституции большинства стран мира, при закреплении прав человека пошли по пути ценностного ориентира их закрепления. Права и свободы человека признаются как прирожденные и неотчуждаемые. Не является исключением и Конституция Республики Таджикистан. Как отмечает Б.А. Сафарзода «в Конституции Таджикистана закреплена антропоцентристская модель понимания прав человека на основе естественно-правовой концепции. Она исходит из идеологии естественных и неотчуждаемых прав человека, которые, признаются существующими объективно и по своему происхождению носят дозаконотворческий характер, очерчивающими сферу индивидуальной свободы и тем самым ограничивающими государственную власть». [6]. В свою очередь Ф.Т. Тахиров, отмечает, что «концепцию естественного права, закрепленную в Конституции Республики Таджикистан 1994 года (ст. 5), следует рассматривать как наиболее оптимальный для современного таджикского общества вариант эпохи перехода от тоталитарного строя к демократическому. В современном Таджикистане она составляет основу современного понимания прав человека и правового государства». [8, с. 27]. Далее он отмечает, что «хотя связанность государства естественными и неотчуждаемыми правами человека пока что не более чем цель, это – перспектива развития, к чему должны стремиться общество и государство. Поэтому уважение и соблюдение Конституции, законов всеми членами общества, всеми должностными лицами и органами государства считаются неотъемлемой чертой демократического государства. [7, с. 27]. Д.М. Зоиров по данному вопросу указывает, что «в главе второй Конституции РТ получило воплощение либерально-этатистская модель, предусматривающая права, свободы, основные обязанности человека и гражданина». [2, с. 253]. А.М. Диноршоев и С.М. Салохидинова указывают, что «признание прав человека в Конституции Республики Таджикистан в качестве высшей ценности, имеет принципиальное значение, поскольку оно определяет отношения человека с государством, ставит его интересы на первое место и является предпосылкой регулирования правового статуса человека и гражданина. Следует сказать, что в Конституции РТ формулировка «высшая ценность» используется только по отношению прав и свобод человека и гражданина. Никакой другой конституционно-правовой институт не имеет такую характеристику». [1, с. 27].

Действительно Конституция Республики Таджикистан исходит из признания прав и свобод человека высшей ценностью, закрепляет неприкосновенность прав и свобод человека, которые признаются, соблюдаются и защищаются государством (ст. 5); закрепляет непосредственное осуществление прав и свобод человека и гражданина с ограничениями, допустимыми только с целью обеспечения прав и свобод других граждан, общественного порядка, защиты конституционного строя и территориальной целостности республики. Права и свободы человека и гражданина, по Конституции республики, определяют цели, содержание и применение законов, деятельность законодательной, исполнительной и местной властей, органов местного само-

управления и обеспечиваются судебной властью (ст. 14) [4]. Приведенные положения Конституции РТ дают основание говорить о естественной направленности Конституции.

Рассуждая о ценностном подходе к пониманию прав человека, нельзя не отметить, что в науке (юридической, политологической, философской) существуют мнения, не признающие данный подход. Так, В.И. Карпец пишет, что «человек, и тем более его права, не могут быть «высшими ценностями» просто потому, что таковыми не являются. Высшие ценности всегда трансцендентны, «иноприродны» и «нездешни»» [3]. Б.А. Куркин и И.С. Искевич в свою очередь указывают, что «объявляя человека высшей ценностью, мы неизбежно должны определить некую абсолютную ценность и ее человеческие параметры. И провозглашая человека «высшей ценностью» становится невозможно уже уйти от вопроса о качестве этого человека. Падший человек – тоже человек. Он будет «высшей ценностью»? Модусы человечности вообще беспредельны. Налицо чисто идеологический лозунг, не имеющий к реально жизни никакого отношения». [5, с. 18-26].

С критической позиции ценностный подход анализируется в работе К Шмитта «Тирания ценностей». Так, он отмечает, что «если рассматривать основные права как ценности, то сразу же возникает вопрос о том, почему эти ценности (равенство, свобода мнений и т.д.) должны рассматриваться в качестве таковых лишь по отношению к государству? Логично было бы распространить такое отношение к ним и на правоотношения, возникающие между гражданами» [9, с. 35]. Далее К. Шмитт отмечает, что «облеченная в субъективность свобода подменяется объективностью ценностей, являющуюся объективностью лишь по видимости. Ибо тот, кто ссылается на ценности, не может ничего противопоставить стремлению к переоценке, дискредитации или сомнению в той или иной ценности. Конечно, можно было бы рассматривать конституционные нормы в качестве выражения «системы ценностей» или «естественно-правовой системы». Однако неизбежным следствием этого и расплатой за это будет обесценивание самого текста конституции и ее понятийной структуры» [9, с. 35]. Данная ситуация по К. Шмитту приводит к тому, что «либо основные права ценности и подлежат одинаковой правовой защите как в отношениях между гражданами и государством, так и между самим гражданами, либо в одном случае основные права – это непреходящие вечные ценности, в другом – субъективные преходящие права» [9, с. 35].

С представленными позициями сложно согласится. Во-первых, когда речь идет о человеке и его правах, как ценности, то нужно отметить, что под ними понимаются выработанные на протяжении всей истории потребности человека. Эти потребности определяют взаимоотношения человека с государством, устанавливая рамки дозволенного поведения государства в отношении человека. Во-вторых, права человека как было не раз подчеркнуто, это взаимоотношения человека с государством. Даже если человек совершает противоправное действие или по выражению Б.А. Куркина и И.С. Искевич является «падшим человеком», от этого он не перестаёт быть человеком и государство должно вести себя с ним именно как субъектом обладающим человеческим достоинством. Иными словами, даже с преступником государство должно вести себя правильно в рамках установленных норм, а не уподобляться ему и применят незаконные меры. Государство, нарушающее права человека, ничем не лучше человека, совершившего преступление. И если государство провозглашает себя правовым и демократическим, оно должно соблюдать и охранять провозглашенные в стране ценности, к которым относятся человек и его права. Иными словами, власть не должна произвольно ограничивать или отчуждать свободу человека. При этом рамки поведения власти определяются как сложившимися исторически в данном обществе

ценностями, так и нормативно-правовыми регуляторами, в которых закреплены эти ценности.

Литература:

1. Диноршоев А.М., Салохидинова С.М. Конституционное право Республики Таджикистан. – Душанбе 2017.
2. Зоиров Д.М. Таджики: от государства Саманидов до суверенной государственности. (историко-правовой анализ). – СПб: Реноме, 2014.
3. Карпец В. И. Русь Меровингов и корень Рюрика. – М.: ЭКСМО, 2006.
4. Конституция Республики Таджикистан 6 ноября 1994 г.
5. Куркин Б.А. Искевич И.С. Права человека: два взгляда на феномен // Право: история и современность. – № 1. – 2017.
6. Сафарзода Б.А. История воплощения концепций и международных стандартов в области прав человека в правовую систему Республики Таджикистан. – Душанбе, 2016.
7. Тахиров Ф.Т. Конституция Республики Таджикистан 1994 года и некоторые проблемы формирования правовой системы // Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009.
8. Тахиров Ф.Т. Современное национальное государство таджикского народа и перспективы его развития // Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009.
9. Schmitt C. Die Tyrannei der Werte, Hamburg: Lutherisches Verlagshaus, 1979.

Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека»:

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2,5 см, левое – по 1,5 см и правое – по 3,5 см.

К статье обязательно прилагаются:

1) рецензия;

2) аннотации на русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запятые);

3) ключевые слова (пять — семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на русском и английском языках;

4) перевод на английский язык названия статьи;

5) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества автора статьи;

6) электронный адрес автора;

7) указывается научная специальность (код);

8) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества научного руководителя автора статьи;

9) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества рецензента статьи.

Список литературы указывается в алфавитном порядке. Страницы должны быть пронумерованы. Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

• воспроизведение статьи (право на воспроизведение);

• распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своем несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.